

SANDHEDSSPILLET

Et socialpsykologisk essay om grundtemaer i evalueringsforskning

Ole Steen Kristensen

Aarhus Universitet

2007

I. INDLEDNING.....	3
1. EVIDENSBASERET PRAKSIS	4
2. SAMFUNDSPAGTEN OG SPILLET OM SANDHEDEN	6
III. DEN PROBLEMATISKE EVALUERING.....	11
1. HVORDAN EVALUERINGER KONSTRUERES... ..	12
2. OPGAVEN FORTOLKES... ..	19
3. USYNLIGE SPIL	24
IV. HVAD-NU-HVIS PROBLEMET OG DETS LØSNINGER	27
1. HVAD NU HVIS ...?	28
2. ARVEN FRA DONALD CAMPBELL.....	30
3. CHEN & ROSSI OG TEORI-DREVET EVALUERING	34
4. GUBA & LINCOLN OG EMERGENT EVALUERING.....	38
5. SCHEURICH OG POLICY ARCHAEOLOGY	41
6. REALISME VERSUS KONSTRUKTIVISME I EVALUERINGSFORSKNING	44
V. DET EKSPERIMENTERENDE SAMFUND.....	50
1. PROBLEMET.....	50
2. EVALUERINGSERS FUNKTION I SOCIAL FORANDRING.....	52
3. FÆNOMENOLOGISKE TANKEEKSPERIMENTER	54
4. AKTIONSTILGANGE.....	56
5. DESIGNSTRATEGI.....	61
6. USTYRLIG UDVIKLING	69
VI. KONKLUSION	70
1. REALISME VERSUS KONSTRUKTIVISME	71
2. FALSKE MODSÆTNINGER SKABT AF KONVENTIONER	71
3. EVALUERINGSERS FUNKTION I UDVIKLING AF SOCIALE INDSATSER	72
4. HVAD ER DER PÅ SPIL I SOCIALE INTERVENTIONER?	73
5. GENSIDIGHED MELLEM FORSKNING OG PRAKSIS	74
6. STØJEN OG DUELLANTERNE	76
LITTERATURLISTE.....	78

I. INDLEDNING

An uneasy relationship er undertitlen på Bjørn Gustavsens artikel (1996) om udvikling af socialvidenskaberne, og med denne undertitel antydes det, at socialvidenskaberne traditionelt ikke vier forsøg på at kombinere forskning og udvikling megen opmærksomhed. Forskningen befinder sig i et net mellem forskellige former for viden: grundviden om sociale forhold, viden fra evalueringer, viden fra forsøg og viden om implementering. Den eksplosion i viden, som vi er vidner til, giver anledning til en række grundlæggende overvejelser om, hvordan viden skal vurderes og bedømmes.

Til tidens løsen hører ordene evaluering og dokumentation. Begge ord er vanskelige at definere og afgrænse. Sprogligt betyder evaluering at bedømme værdien af en aktivitet, mens dokumentation sprogligt betyder bevisførelse i retten eller nedfældning af procedurer i manualer. Sådanne afgrænsninger fanger sjældent bredden og indholdet i det, man rent faktisk gør, når man evaluerer eller dokumenterer. Det mest nærliggende er at beskrive, hvad evaluatorene og skribenterne gør, når de evaluerer og dokumenterer. Men et sådant projekt drukner hurtigt i mangfoldigheden af vinkler og perspektiver. Evaluering og dokumentation domineres af de forhåndenværende søms princip. Man låner tilgange og metoder fra andre forskningstraditioner i en uendelighed, tilpasser sine tilgange og metoder til det emne, man arbejder med, og prøver at få noget brugbart ud af det. Det kommer der ofte noget godt ud af, men tankefigurerne drukner i den uendelige strøm af rapporter.

Internationale forskrifter om god interventionsforskning¹ handler fortsat om at finde generelle lovmæssigheder på basis af velkontrollerede undersøgelser med behørig distance til undersøgelsesfeltet, om end nyere lærebøger bløder lidt op på de skarpe formuleringer og inddrager nyere landvindinger fra kvalitative forskningstraditioner (Robson, 1993; Breakwell et al, 2000). Kvalitativt orienterede forskere (Gergen & Gergen, 2000; Lincoln & Denzin, 2000) fremsætter alvorligt mente bekymringer om, hvorvidt den konventionelle sociale forskning reelt fører til forandringer for udsatte personer. Med rette! Kampen om sandheden fører et sandhedsspil (Foucault, 2001; Scheurich, 1997) med sig – et spil, der bygger på institutionel støtte; videnskabers udvikling, katalogernes og bibliotekernes verden og ikke mindst korrekte

¹ Jeg bruger skiftevis betegnelserne sociale programmer, projekter og sociale interventioner for de bevidst tilrettelagte aktiviteter, der har til formål at forandre menneskers vilkår.

forskningsmetoder med sandhed som afgørende kriterium. Sandhedsspillet er i Foucaults udlægning et spil, der foregår i historisk tid.

1. Evidensbaseret praksis

Evidens er på godt og ondt blevet kodeordet i social forskning. I bøger, videnskabelige tidsskrifter og ministerielle rapporter møder man det jævnligt, og man må forholde sig til det. I sig selv er det vanskeligt at argumentere mod praksis, der er baseret på evidens, ligesom det er svært at argumentere mod kvalitet i socialt arbejde. Evidens er imidlertid et tvetydigt begreb og kan indebære forskellige former for evidens, som enten kan være dokumentation af praksis eller foreskrivende for praksis med udgangspunkt i en dertil egnet teori (Trinder, 2000). Lad mig fokusere på en af mange diskussioner, hvor det er muligt at iagttage pro et contra udefra.

I *British Journal of Social Work* (årgang 2001) har Stephen Webb og Brian Sheldon diskuteret validiteten af evidensbaseret praksis (EBP). Stephen Webb lægger ud med en argumentation mod evidensbaseret praksis, og denne modstand handler om den tilsyneladende objektivisme, evidens-baseret praksis udstråler og de konsekvenser for det professionelle arbejde. Stephen Webb rejser en række kritiske spørgsmål om EBP og argumenterer for, at EBP er et rationaliseringsinstrument, som ikke tager højde for den nyeste forskning i socialt arbejde. Han påpeger for det første, at EBP dukker op i en tid, hvor rationaliseringer, kvalitetsstyring og kontrol er en del af den socialpolitiske dagsorden, og at EBP legitimerer en særlig managementstil. Med evidens er det lettere at styre socialpolitikken og retvise landets amter og kommuner om den rette metode.

For det andet synes der at være sket et skift i forskningsorienteringen – fra ”using research evidence” til ”grounded in” forskning eller ”commitment” til EBP, og at dette skift er generelt accepteret. Ingen vil argumentere mod forskning, men EBP er en særlig form for forskning, som ikke alle er tilhængere af. Webb mener, at det erkendelsesteoretiske grundlag for EBP stammer fra behaviorisme og positivism; teorier, der allerede er sat mange spørgsmålstejn ved.

For det tredje påpeger Webb, at det er problematisk at gøre EBP til praksis. Praksis styres af mange andre forhold end netop forskning. Den rette metode er ikke valgt ud fra forskning alene, men afhænger af de forhold, hvorunder metoden tages i anvendelse. Praktikeres erkendelse af og beslutninger om sociale problemer fungerer ikke efter EBP principperne. De beslutninger, som tages af en sagsbehandler, er kun rationelle, hvis der tages højde for organisationen, moralen, etikken og mange andre forhold ud over EBP, som kun opfattes som en særlig form for rationalitet. Konsekvensen er, at anvendelsen af evidens i praksis ikke følger anbefalinger fra EBP.

Brian Sheldon har i sin forsvarstale følgende argumenter: For det første konstaterer han, at mennesker ganske korrekt ikke træffer rationelle valg, men at EBP immuniserer fagpersoner imod luftige idéer, populære antagelser og fantasifulde indslag i interventionsdebatten. Sheldon anvender Webbs eksempler fra beslutningsteorien til det modsatte argument: netop det, at mennesker ser og hører, hvad de ønsker at se og høre, og at mennesker søger bekræftelser frem for falsifikation er en af de væsentlige begrundelser for EBP. EBP er ikke en del af moderne managementstil, snarere ser tilhængere af EBP nærmest det modsatte i praksis – at forskning afkræfter populære management-idéer.

For det andet forsvarer Sheldon det synspunkt, at forskning og evaluering ikke kun er et laboratorieanliggende for naturvidenskab men også et anliggende for praksis og et spørgsmål om at tænke systematisk. Modstand mod metodologi findes overalt, måske især i visse evaluerings- og forskerkredse, men metodologiske krav er uomgængelige og efterspørges af alle, ofte er de mere rigoristiske end de krav, der kommer fra evalueringsforskere.

For det tredje understreger Sheldon, at EBP ikke indebærer udelukkelse af sociale teorier, men at moderne sociale teorier kun har lidt at bidrage med, når praksis skal forbedres.

Sandhedsspillet handler her om at finde den rette metode til at beskrive og forstå en intervention og dens substans. Med Michael Scrivens metaforer (1999) findes substansen som indholdet i en ”sort boks”, et indhold vi kun indirekte kan gætte os til, som indholdet i en ”grå boks”, et indhold der bliver skabt i et fællesskab, og om hvilket der findes en omfattende fælles viden, eller som indholdet i en ”hvid boks”, hvor der findes en omfattende viden om indsats og resultater. Den ”sorte boks” fokuserer på resultater uden at vide, hvorfra de stammer. Det kan være relevant i de tilfælde, hvor det er ønskeligt at vide, hvordan man står, og hvorvidt man har nået sine mål. Den ”grå boks” identificerer elementer i den sociale indsats uden at kunne sige noget om, hvorvidt elementerne giver gode eller dårlige resultater. Den ”hvide boks” fordrer en omfattende programteori, der kan forklare resultaterne af den sociale indsats, der lægges for dagen. Alle tre ”bokse” kan være relevante, afhængigt af evaluators opgave.

Argumenterne hos Webb og Sheldon stammer fra to forskellige traditioner i evalueringsforskningen: eksperimentalismen på den ene side og naturalismen på den anden. I den ene tradition er det målet at designe evalueringen således, at det er muligt at opnå en sikker viden om det sociale arbejde. Dette kan gøres enten via det randomiserede design eller via målbaseret eller teori-baseret evaluering. Begge er

former for rationalisme, hvor man ved hjælp af indgreb i den sociale verden søger at udlede en sikker viden. Involveringen i den sociale verden begrænser sig til forandring af faktorer, der betyder noget for udbyttet. I den anden tradition er det målet at studere den sociale verden, sådan som den forekommer. Der udvikles begreber og forståelsesrammer til at beskrive deltagernes oplevelser uden indgreb fra forskerens side. Involveringen handler om indlevelse i den sociale verden med henblik på at forstå denne "indefra". De sociale interventioner beskrives, sådan som de er set af øjnene, der ser. Ad denne vej får man beskrivelser af professionelles og deltageres oplevelser af sociale interventioner, mens interventionen er i gang, og man får beskrivelser af interventionens rolle i det lokale eller nationale politiske spil.

Debatten om interventionsmetoder præges af stærke konflikter og hovedmodsætninger, som nogle gange stilles op som modsætningen mellem kvalitative og kvantitative metoder, mellem rationalisme og postmodernisme eller modsætningen mellem eksperimentalisme og naturalisme. Sådanne modsætninger virker ofte kontraproduktive og fremmer sjældent forståelsen. Om end jeg vil benytte mig af sidstnævnte opdeling, synes der at være andre dimensioner på spil i debatten.

I USA er debatten om effekten af sociale interventioner særdeles livlig. Det er ingen hemmelighed, hvilken behandling en feminist fik under en diskussion om effekten af et socialt program for drenge. Formålet med det sociale program var at forhindre og forebygge vold og stofmisbrug. På en konference kritiserede feministen Christina Sommers evalueringen af programmet for at være metodologisk ukorrekt gennemført. De programansvarlige fremsatte ingen faglige begrundelser, men valgte i stedet et personligt angreb på Sommers under anvendelse af sprogets værste gloser. Hvis historien har vakt interesse, kan man læse yderligere herom hos Stanley Kurtz (2001) i *National Review Online* og hos D.M. Gorman (2003) i det konservative tidsskrift *Policy Review*. Gorman beretter selv om en nogenlunde tilsvarende oplevelse fra en anden konference, hvor han kritiserede et amerikansk program, der skulle forebygge unges brug af steroider. Der blev - ifølge Gorman selv - først stillet spørgsmålstegn ved hans troværdighed, og siden blev der argumenteret for, at Gorman anvendte forældede metodologiske standarder, der ikke var i stand til at fange den nye videnskab, som programmet gav sit bidrag til.

2. Samfundspagten og spillet om sandheden

Nyere landvindinger rækker dog videre end rene metodologiske debatter og berører forholdet mellem konvention og virkelighed. Orienteringen mod universelle love, objektiv sandhed, præcise beskrivelser af virkeligheden og videnskabelig sandhed står

ifølge Gergen (1994) i vejen for videnskabelig fornyelse. Under processen med at finde universelle lovmæssigheder forsvinder fænomeners historiske og geografiske situerethed let, og den videnskabelige konvention overtager verdensbilledet. Universalismen medfører, at velkendte begreber fra hverdagen mister deres sproglige betydninger og bliver abstrakte entiteter uden forbindelse til den kontekst, hvori de er opståede.

Med fransk epistemologi (Serres, 1992, 1998; Latour, 1987) i baglommen forandres forståelsen af forholdet mellem konvention og virkelighed. Serres opfatter videnskab som en kontrakt, der forener forskere om anerkendelse af bestemte former for viden; visse procedurer skal overholdes, før noget accepteres som videnskabeligt. Det er en form for retskontrakt, argumenterer Serres i *Naturpagten*, og denne retskontrakt antyder et forhold til tingene selv, måden, hvorpå de findes, analyseres og konstitueres som objekter for videnskaben. I denne konstituerende proces finder vi den videnskabelige erkendelse. Videnskab forstås således ikke som konvention alene, men som en kontrakt, der gør det muligt at opnå enighed om, hvordan ting studeres troværdigt og præcist. Er dette nyt og uforståeligt? Beslutninger om verden træffes i overensstemmelse med verden. Pointen er, at der er tale om en ret; en konvention, der kunne have været anderledes, men ikke er det.

Hvad indebærer det at anskue videnskab og evalueringer på denne måde? Evalueringsmarkedet er broget; næsten alt er tilladt. Præges evalueringer også af konventioner, og kan vi reducere al viden til et spørgsmål om at blive enige om en konvention?

Gorman påpeger, at en korrekt metodologisk gennemført undersøgelse kan føre til en omfattende viden om effektive metoder. Forstår jeg dette ret, betyder det, at ensomhed er et psykologisk problem, der kan afhjælpes med den rette psykologiske metode. Mine bestræbelser som praktiker vil derfor være at afdække problemet og finde en metode, som kan oplyse praktikerne om, hvordan han eller hun skal forholde sig i det konkrete tilfælde.

Gergen påpeger, at en forståelse for begrebers lokale oprindelse er afgørende for perspektivet på menneskers verden, og at mennesket står i midten af verdensbilledet. Forstår jeg dette ret, kan jeg ikke forstå ensomhed uden at forstå, hvordan en person er blevet ensom, og hvordan personens netværk ser ud her og nu. Mine bestræbelser går på at forstå personens ensomhed og finde frem til måder, hvorpå personen selv kan finde en vej ud af ensomheden.

Serres påpeger, at konventionen kan være for lokal, overse væsentlige sider af verden, og at mennesket kun er en del af et større naturligt og menneskeskabt netværk. Forstår jeg dette ret, indebærer det, at ensomhed kun eksisterer i en persons netværk. Ensomheden opstår i menneskehedens vej væk fra naturpagten og over i en menneskeskabt samfundspagt, hvori placeringen af mennesket på en piedestal i midten fører ensomhed med sig. Når ensomheden er resultatet af en pagt – en konvention – går mine bestræbelser ud på at foreskrive en vej ud af ensomheden ud fra en argumentation og et etisk grundlag.

I spillet om sandheden om interventionsformer er der mange spillere med mange bud på sandheden. Der findes så mange variationer over evalueringstemaet, at det er umuligt at skabe et fuldstændigt overblik og beskrive alle variationsformer. Flere har forsøgt. Shadish et al (1991) forsøger at skabe et historisk forløb inden for adskilte traditioner, men understreger, at evalueringstraditioner har det med at låne fra hinanden og skifte image over tid og sted, hvilket ikke gør det lettere at adskille traditioner ved hjælp af deres prototypiske karakteristika. Greene (2000) gør heller ikke noget forsøg på at skabe et fuldstændigt overblik, men identificerer i stedet fire overordnede bevægelser på evalueringsfeltet: Den første er den klassiske tilgang, der er baseret på sociale eksperimenter og quasi-eksperimenter. Den anden er den utilitaristiske evaluering, som trods sit erklærede eklektiske sigte rummer et pænt islæt af kvalitative metoder. Den tredje er den fortolkende tilgang, baseret på kvalitative metoder, og den fjerde er den kritiske socialvidenskab, der har et synligt ideologisk islæt.

Forandringspotentialer er i sagens natur afgørende for evalueringsforskning og sætter sit præg på traditionerne og de roller, evaluator påtager sig. Evaluator kan være den evalueringsforsker, der på objektiv vis vurderer værdien af en afgrænset aktivitet, eller den der påtager sig konsulentrollen (Scriven, 1997). Sammenblandingen af de to roller kan skabe forvirring om evalueringens formål. De to roller indebærer også en vidt forskellig optræden under evalueringen. Evalueringsforskeren foretrækker en vis distance til sit felt, mens evalueringskonsulenten foretrækker at involvere sig.

I takt med at evalueringsforskning tog bredere problemstillinger op, begyndte anderledes tanker om evaluering at tage form. Nu var det ikke længere alene et spørgsmål om måling af deltagernes udbytte, men også et spørgsmål om at vurdere indsatsen bredere. Denne udvikling kom i samspil med almindelig videnskabelig udvikling til at præge naturalistiske tilgange i evalueringen.

Evalueringsforskning befinder sig på grænsen mellem politik og forskning, og debatten befinder sig ofte ude på overdrevet. Det er derfor ikke overraskende, at nogle

programmer vurderes mere positivt, end klassiske evalueringer berettiger til, eller vurderes positivt til trods for, at der ingen evaluering findes. Nogle eksempler fra litteraturen kan illustrere de paradokser, man løber ind i på feltet.

Det første paradoks handler om, at effekten af interventionsprogrammer af og til måles på andre kriterier end de kriterier, programmet selv definerer. Gorman (2003) nævner som eksempel effekten af forebyggelsesprogrammer over for misbrug og vold blandt unge, hvor evalueringer har fremhævet de positive effekter af sådanne programmer. Gorman påpeger, at man ganske vist finder effekter på de unges adfærd, men ikke på den adfærd, der er relateret til deres misbrug og voldelige adfærd.

Det andet paradoks stammer fra effektundersøgelser af et afskrækkelsesprogram for unge førstegangskriminelle; et program, der blev iværksat som forebyggelse af yderligere kriminalitet. Programmet blev iværksat i USA på foranledning af lokale politikere, som mente, at dette måtte være måden at forebygge kriminalitet på. I programmet indgik undervisning i, hvordan et ophold i et fængsel opleves, og via denne undervisning søgte man at opbygge en aversion hos de unge mod yderligere kriminalitet, der ville medføre, at de unge blev fængslet. Effektundersøgelsen (baseret på randomiseret design) viste, at der blandt unge, der havde modtaget afskrækkelsesundervisning, var en højere hyppighed af kriminalitet end blandt unge, der ikke havde modtaget en sådan undervisning. Afskrækkelsen fik den stik modsatte virkning. Common sense er ikke altid sund fornuft.

Som det vil fremgå af denne monografi, argumenterer jeg ikke for en generel anvendelse af randomiserede designs ved evalueringer. Målinger i randomiserede design er generelt forbundet med store vanskeligheder, men i visse tilfælde giver målinger sig selv. Det kan relativt let konstateres, om unge begår yderligere kriminalitet (i hvert fald hvis de bliver taget i at begå den), mens det i andre situationer er vanskeligere, for eksempel når børns adfærd under et ophold på en døgninstitution skal beskrives. Det randomiserede design kan ikke anvendes problemfrit.

Omvendt bliver jeg mere og mere modstræbende over for kvalitative evalueringer, der søger at beskrive effekten af et program uden at overholde de mest almindelige metodologiske krav. Denne type evalueringer medfører andre paradokser:

Det første paradoks er, at evaluator via indlevelse erhverver sig en dybtgående forståelse af et system, men samtidig overtager systemets selvforståelse. Kvalitative evalueringer baseres ofte på indsamling af oplysninger i et såkaldt emergent design (Guba & Lincoln, 1989). Dette design indebærer, at evalueringen ændrer sig,

efterhånden som denne skrider frem, og der dukker nye problemstillinger op. Det emergente design indebærer samtidig, at evalueringen løbende kan tilpasses programmets behov og dermed give et input til programmets videre udvikling. Det emergente design er stærkt og indsigtsgivende, og via indlevelse får man et dybtgående indblik i et programs dagligdag. Indlevelsen kan imidlertid sløre en distanceret vurdering af programmets virkninger.

Det andet paradoks handler om den sympatiske bestræbelse på at give marginaliserede en stemme i den offentlige debat (Gergen & Gergen, 2000), og formidlingen af marginaliseredes oplevelser til den organisation, der har skabt disse oplevelser, kan være et led i en forandringsproces (Kvale & Nielsen, 2003). Formidlingen kan imidlertid få den stik modsatte virkning og fastholde en organisation i dens opfattelse af marginaliserede.

Det tredje paradoks er, at kvalitative undersøgelser giver indsigt i et fænomen og samtidig vanskeliggør generalisering. I kvalitative evalueringer behandles udbyttet af et program ofte ret summarisk. Kvalitative evalueringer gør ofte brug af udsagn om, at effekter ikke kan måles eller i hvert fald kun kan måles over et livslangt tidsrum, og følgelig nøjes man med at beskrive en organisation under anvendelse af narrative metoder (Jørgensen, 2001). Sådanne udsagn modsiges af allerede foretagne målinger. Den kvalitative evaluators aversion mod effekter indebærer, at det er vanskeligt at lære noget af kvalitativ forskning om programmets virkninger, og denne forskning giver ingen indsigt i, hvorvidt det er umagen værd at fortsætte et forebyggelsesprogram eller lukke det.

Disse dilemmaer og paradokser giver en fornemmelse af den kompleksitet, som monografien handler om. På den ene side er der behov for en viden om, hvilke interventioner det er værd at satse på, og på den anden side har jeg en aversion mod at reducere en kompleks virkelighed til enkle variable (uanset hvor velvalgte disse er). Omkring disse dilemmaer og paradokser udspiller der sig et spil, som handler om den mest korrekte viden om "best practices". Viden om praksis og metoder baseres ofte på utestede antagelser og en forhandlet mening blandt forskere i forskersamfundet. Konsensus blandt spillets aktører (forskere og evaluører) sætter enhver kritiker skakmat. Imidlertid medfører spillets regler, at viden om de processer og mekanismer, der skaber et resultat, ekskluderes. Dette er en beklagelig situation, der gør, at vi kan undersøge integrationsmetoder i en uendelighed uden at nå en forståelse af substansen. Dette er sandhedsspillet, som jeg ser det.

Års vaklen på feltet gør, at tiden nu er inde til at tage relationen op på ny og diskutere samspillet mellem social forskning og reelle forandringer i socialt arbejde. Et spørgsmål har fyldt mine tanker, siden jeg blev involveret i arbejdet med at evaluere 237 forsøgs- og udviklingsprojekter under Socialministeriets SUM-program i begyndelsen af 90'erne og spørgsmålet blev siden aktualiseret i adskillige evalueringsprojekter, jeg har haft siden da: Hvordan kan vi skaffe en generel anvendelig viden under forhold, som må betegnes som usikre, begrænsede og ukontrollerede?

III. DEN PROBLEMATISKE EVALUERING

Evaluering er blevet et ritual i organisationer. Alle aktiviteter – nye som gamle – bør eller skal evalueres. Spørger man sig for, får man sjældent præcise og udtømmende svar på, hvad evalueringen skal bruges til. Som regel er det hensigten, at evalueringer skal afklare effekten af en indsats, supervisere de professionelle, pege på mulige forbedringer og være et offentligt ansigt i bestræbelserne på at skaffe finansiering til sin egen aktivitet. Hverken mere eller mindre. Det er ikke usædvanligt, at evalueringer har mange – indimellem modstridende – funktioner (Nevo, 1986).

De stringente evalueringer har ofte båret modstanden i sig selv; de blev næsten for metodologiske, greb for meget ind i virkeligheden og mistede pudsigt nok dermed forbindelsen til virkeligheden. Indgrebet blev suppleret med teoribaseret evaluering, som på sin særlige måde greb ind i virkeligheden. Indgrebet, eksperimentet, blev stillet over for indlevelse, naturalismen. Kvalitative evalueringsstrategier blev udviklet som alternativ til indgrebet. Uden at gribe ind i menneskers hverdag prioriterede man i stedet indlevelse og fortolkning.

Evalueringer er underlagt visse betingelser og bliver ofte skabt i situationer, hvor der er noget på spil. Følgelig rettes der en lang række forventninger til evaluator om at demonstrere virkninger af en aktivitet, reducere usikkerhed i beslutninger om fortsættelsen af en aktivitet samt redegøre for årsager til fejlslagne aktiviteter (Stern, 2004). Evalueringer kan føre til ortodoksi. Evalueringer er konventioner, der indebærer aftaler om, at visse fænomener udelukkes af evalueringen, hvoraf ortodoksien udspringer. Under sådanne aftaler mindskes muligheden for at generalisere resultaterne. Det kan være interessant at se nærmere på, hvordan visse fænomener bliver udelukket af en evaluering. Ortodoksien opstår som en følge af, at den gode evaluering afspejler den aktivitet, der beskrives, således at de involverede kan genkende aktiviteten.

Samarbejdet mellem forsker og praksis udlægges forskelligt. I eksperimentelle traditioner samarbejdes der med praksis under undersøgelsens tilrettelæggelse og under implementering af undersøgelsens resultater, mens forskere står for undersøgelsens gennemførelse. I kvalitative traditioner samarbejdes der i alle undersøgelsens faser. Det spørgsmål, jeg rejser her, er, hvilken betydning samarbejdet har for undersøgelsens resultater.

1. Hvordan evalueringer konstrueres...

Lad mig illustrere dette ved en fiktiv case, som jeg har skabt på basis af de evalueringer, jeg selv har været involveret i gennem årene. Det bør her nævnes, at jeg beskæftiger mig med mikro-evalueringer af sociale systemer, dvs. evalueringer, der arbejder relativt tæt på det enkelte system (projekt). Evalueringsforskeren Donald Campbell interesserede sig også for denne type evalueringer, men måtte erkende, at det er vanskeligt at finde en løsning på det, han omtalte som ødelagte data, altså data, der ikke er indsamlet efter gængse kriterier, men opstår under forhandlinger med et socialt system. Evalueringer af landsdækkende sociale ordninger eller økonomiske effektmålinger af en social foranstaltning rummer andre trusler og muligheder, som jeg ikke tager op i denne publikation.

Som det kan ses, har jeg taget udgangspunkt i sager, hvor en evaluering rekvireres af det system, der skal evalueres. Med den fiktive case ønsker jeg at beskrive de dilemmaer, man ofte står midt i som evaluator. Jeg bruger i høj grad mine egne erfaringer, velvidende at denne fiktive case kan være udtryk for mine egne personlige punkter, og dens validitet står og falder derfor med dens genkendelighed for evaluatorene. De episoder og fænomener, jeg fremhæver, er alle fænomener, jeg har konkret erfaring med, men heldigvis optræder de sjældent alle på en gang.

Casen fortælles i den lineære rækkefølge, begivenhederne som regel udvikler sig i. Under hver af de otte episoder møder evaluator dilemmaer, som kræver en beslutning. Hver beslutning skaber nye veje og nye dilemmaer, men den afgørende pointe er, at beslutningen afgrænser feltet og påvirker evalueringens resultat.

Kontakten

1) Et behandlingshjem henvender sig og vil gerne have evalueret deres pædagogiske praksis og elevernes oplevelse af behandlingshjemmet. Hvilke tanker er de første, man gør sig? Hvad er opgaven?

I telefonsamtalen fortæller en repræsentant fra institutionen, at institutionen er meget interesseret og har henvendt sig, fordi de har hørt, at man arbejdede med dette felt.

Det hører til almindelig takt og tone i evalueringsforskningen, at man spørger mere præcist om, hvad opgaven går ud på. Hvad er formålet med evalueringen? Ud fra formålet anbefales det at udforme en kontrakt, der danner rammen om evalueringen og kan genforhandles.

I telefonsamtalen bliver formålet ikke ganske klart. Alarmklokken i bagehovedet ignoreres, og man beslutter sig for, at dette kunne være en interessant opgave og indvilger i at deltage i et møde.

2) Kontakten til behandlingshjemmet er åbenhjertig, og der synes at være oprigtig interesse for undersøgelsen. Hvilke interesser er involverede? Og hvordan vil du sikre dig, at alle interesser er tilgodeset? Den lokale myndighed rører på sig og vil gerne have et afgørende indflydelse på undersøgelsen. Vil du acceptere det?

Mødet indledes med en nærmere præsentation af institutionen, hvor man har fået en bevilling til at dokumentere sin praksis nærmere. Denne bevilling er baseret på en kort ansøgning, og deri ligger visse forpligtelser, som skal overholdes. Institutionen åbner til gengæld for alle relevante oplysninger, hvad enten det nu drejer sig om arkiver eller interviews med nøglepersoner.

Ret beset er der her sket den første afgrænsning af opgaven; den indledende fase af forhandlingen om opgavens udførelse kan stå på i lang tid. Evaluator skal afveje sine egne faglige interesser i forhold til den adgang, som institutionen tilbyder. Nøglen er ordet relevans – hvem bestemmer det, og hvordan defineres dette? Dette handler fundamentalt om forholdet mellem politik og forskning. Institutionen og den lokale myndighed har naturlige interesser i, at visse oplysninger kommer frem, mens andre undertrykkes. Der er skjulte dagsordener på spil. Dagsordenerne er skjulte i forhandlingerne i den forstand, at der ikke kan tales åbent om disse dagsordener.

De skjulte dagsordener kan i sagens natur ikke ekspliciteres særlig klart, men man må leve med erkendelsen af, at man ikke fuldstændigt kender den rolle, institutionen og den lokale myndighed har tildelt én.

Man ender med alligevel at acceptere opgaven, aftaler det fornødne og går i gang.

3) Du får frie hænder til at gennemføre en undersøgelse på behandlingshjemmet. Hvordan? Hvad vil du fokusere på? Hvilke metoder vil du bruge?

Den aftale, man som regel forpligter sig på, er udarbejdelsen af en undersøgelsesplan, en projektbeskrivelse; en protokol. Denne plan indeholder en konkret operationalisering af den oprindelige ansøgning, og det indebærer en fortolkning af opgaven og forsøg på

at omsætte ansøgningen til en plan, der kan gennemføres i praksis. Ofte indebærer det, at man først skal lære institutionen nærmere at kende (lettest at gøre ved at deltage/observere forskellige begivenheder på institutionen).

Der bliver udarbejdet en undersøgelsesplan, som godkendes i en følgegruppe, der er oprettet efter aftale. Følgegruppen har den funktion at mægle mellem de forskellige faglige og politiske interesser, der er knyttet til evalueringer. Følgegruppen er den egentlige kamparena. Planen bliver godkendt, og man fortsætter.

Dataindsamling

4) Man skal i gang med at samle data sammen, og der opstår vanskeligheder med at få data i hus. Hvordan tackles det?

Uanset at evalueringen er godkendt af ledelse og følgegruppe, kan der opstå vanskeligheder, når data skal indsamles. De interviewpersoner, der er udvalgte, vægrer sig måske ved at blive interviewet, er ekstremt tilbageholdende med oplysninger eller fortæller kun ”officielle sandheder”. De observationer, man gerne vil foretage af bestemte situationer, kan være konstruerede i den forstand, at personalet lader sig påvirke af evaluators tilstedeværelse og ikke opfører sig, som de plejer.

Dette handler om modstand. Evaluator kan spørge sig selv om, hvorfra denne modstand stammer. Modstanden kan imidlertid være begrundet i helt andre forhold: formålet med evalueringen er ikke formidlet ordentligt, eller man tror ikke på, at det, der er formuleret som formålet, er det reelle formål; altså en mistillid til evalueringens oprindelse. Modstanden kan også være skabt af evalueringen: evaluator kan optræde i utilsigtede roller og undlade at forhandle evalueringen med den eller de, der skal evalueres. Hermed menes, at den tætte relation mellem interviewer og interviewpersonen skabes i interaktionen, og uden hensyntagen hertil kan relationen blive en kontrolrelation i stedet for en samtalerelation.

Modstanden kan også afspejle en dynamik i organisationen (Argyris, 1990). Man føler sig truet på sin integritet. Det klassiske eksempel på trusler stammer fra Argyris’ analyse af defensive rutiner eller single-loop learning, hvor egen position forsvares, og hvor der gøres alt for at undgå at tabe ansigt. Argyris omtaler en særlig mental model af verden, som i sidste ende – hvis det er en dominerende model - præger organisationer og skaber en negativ udviklingsspiral. For evaluator betyder denne dynamik, at de gode råd kan virke stik mod hensigten, hvis man ikke er opmærksom på denne dynamik. Indsamlingen af viden i organisationen kan være indsamling af de tankesæt, der styrer de defensive rutiner.

Evaluatør står nu for alvor i et dilemma. Skal man på den ene side analysere denne modstand velvidende, at denne modstand på ingen måde indgik i aftalen med systemet? Eller skal man ignorere modstanden, søge at omgå den og løse sin opgave, velvidende at man ikke beskriver den virkelighed, man har mærket?

Man får skabt en tillid hos personalet, får samlet sine data sammen og begynder så småt at gøre sig parat til at skrive rapport.

5) Undervejs i kontakten med personalet bliver du spurgt, om du vil supervisere dem og hjælpe dem til at blive bedre pædagoger. Hvordan vil du forholde dig til en sådan forespørgsel?

Man kommer tæt på, ser aktiviteter, som man måske ikke burde have set. Og man ser, at personalet trænger til supervision. Personalet på sin side får tillid til denne evaluatør og får den tanke, at man måske her kan få hjælp til at blive bedre som pædagog og lære at tackle de problemer, som børnene giver pædagogerne.

Her står vi i et etisk problem. Kan man tillade sig at ændre evalueringen til en læreproces, når nu udgangspunktet var et andet? Kan man skifte position undervejs? Dette problem er velkendt i supervisionsbranchen. Egentlig betyder ordet supervisor overordnet, men kan en chef eksempelvis være supervisor for sine ansatte? Eller sammenblandes interesser her?

Man bør beslutte sig for at holde sin sti ren og undlade at ændre evalueringens formål. Denne beslutning kan være vanskelig at træffe, men er uundgåelig, med mindre man ønsker at øge virvaret og interessesammenblandingen. En evaluering har også en ekstern funktion, og enhver intervention vil svække evalueringen som eksternt argument.

Evalueringsrapporten

6) Behandlingshjemmet har en naturlig interesse i at udvikle den pædagogiske praksis, og denne interesse får konsekvenser for din undersøgelse. Praksis ændres undervejs. Hvilken betydning får det for din undersøgelse? Hvad gør du?

Pædagogisk praksis er ikke stillestående. Og undervejs i evalueringen opdager man, at man risikerer at komme til at beskrive en institution, der ikke findes mere. Den har ændret sig af forskellige grunde. Evaluatør kan måske opleve, at evalueringen mere tangerer historieskrivning end social udvikling. Inden evalueringen er gjort færdig, er institutionen ændret. Man glæder sig og ærgrer sig på samme tid.

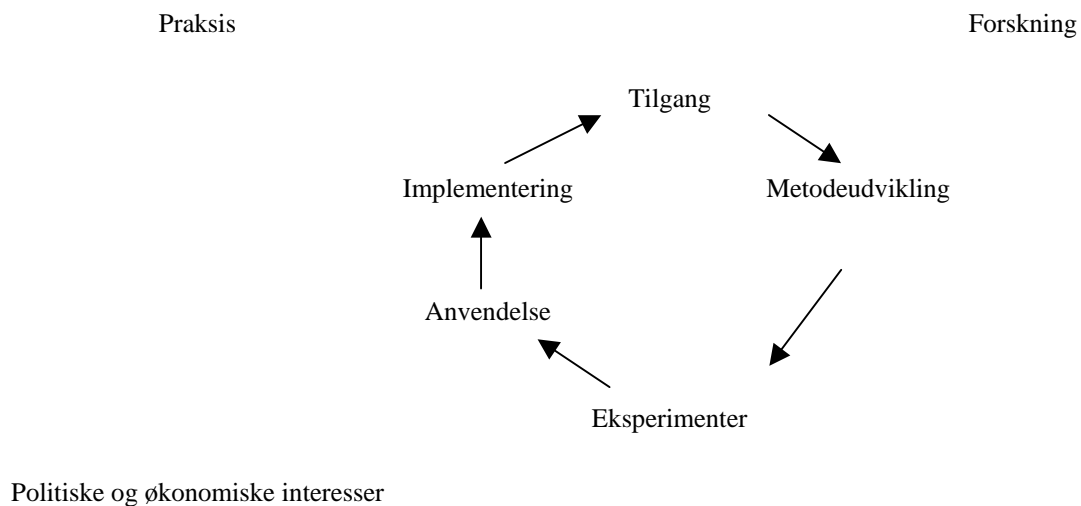
Pædagogik og sociale institutioner eksisterer imidlertid ikke i et vakuum og er ikke naturfænomener, der eksisterer uafhængigt af omgivelsernes påvirkning (Kristensen, 2004). Institutioner eksisterer i et politisk felt, hvor en lang række faktorer præger arbejdet: Nye børn, nye regler og bekendtgørelser, ny ledelse og nye pædagoger, for ikke at glemme nye ideologier. Praksis udvikler sig. Praksis avler praksis.

Målinger påvirker; nogle gange er det faktisk meningen.

Den statiske måling fokuserer på det fast etablerede, og målingen må ikke forandre fænomenet, mens den dynamiske måling sigter på potentialer, og målingen må gerne påvirke fænomenet i sig selv.

Nærheden til praksis giver den sociale forskning særlige vilkår, og denne forskning kan ikke alene retfærdiggøre sin eksistens med henvisning til almene sandhedskriterier.

Figur 3: Samspelet mellem forskning og praksis

Udvikling af praksis er endemålet, men vejen dertil kan være snoet. En skitse ses i figur 2. På det sociale område skelnes der ikke skarpt mellem forskning og evaluering. Det er forståeligt, al den stund at perspektivet på sociale aktiviteter udvides, og al den stund at forskere ofte afviser at indtage en bedømmers rolle over for en praksis, som praktikere ofte har investeret megen tid og energi i. Denne form for ekspertise-bedømmelse – som

vi kender fra eksamenssituationen – tages der med rette afstand fra, og det virker fornuftigt, idet en ekspert-tilgang til praksis sjældent bringer forandringer med sig.

7) Du har nu fået indsamlet en række observationer og interviews og skal i gang med at bearbejde materialet og skrive rapporten. Behandlingshjemmet spørger, om de må læse rapporten undervejs for at undgå misforståelser og øge anvendeligheden. Vil du acceptere det?

8) I din rapport står der nogle formuleringer, som behandlingshjemmet ikke bryder sig om. Og du har fundet en række kritisable forhold. Retter du i din rapport? Hvordan regner du med, at din rapport skal bruges? Hvordan bidrager din arbejde til teoretisk udvikling af professionen?

Umiddelbart kan man være tilbøjelig til at acceptere dialogen med systemet ud fra et ønske om at øge anvendeligheden af rapporten. En følgegruppe vil ofte være den kamparena, hvor denne slags interesser mødes og forhandles.

En følgegruppe har indblik i udarbejdelse af rapporten og kan foreslå ændringer. Nogle ændringer vil være nærliggende og fornuftige, mens andre vil gribe ind i rapportens budskaber og resultater. Det letteste i verden vil være at afvise ethvert ændringsforslag ud fra princippet om evalueringens uafhængighed, men det vil samtidig betyde, at evalueringens anvendelighed vil falde. Der er således ingen vej udenom: Man må indlade sig på forhandlinger om relevante og fagligt korrekte indvendinger, men især fastholde evalueringens suverænitet – uanset resultaternes ubehagelige konsekvenser for systemet. Uenighed om evalueringens resultater kan løses ved, at systemet får mulighed for at skrive en epilog om deres syn på sagen. Alfa og omega i denne forhandling er afgørelsen af den fagligt relevante indvending. Afgørelsen bør suverænt ligge hos evaluatør, men hvordan træffer evaluatør denne afgørelse?

Fundamentalt set handler dette om rettigheder. Sådan som spørgsmålet er stillet her. Hvis ikke samarbejdsaftalen er i orden på dette punkt, får man problemer. Men det handler også om implementering (Cousins & Earl, 1992; Weiss, 1998).

Implementering handler om at opnå en viden, der kan reproduceres – ikke kun i undersøgelser men også i praksis. Det vil fremme en forskningsbaseret praksis.

Tilbageblik

Evaluator er nu kommet helskindet igennem, men sidder tilbage med ubehagelige fornemmelser. Er man blevet brugt? Ja, det er svært at komme uden om. Har man selv fået noget ud af det? Hvis det er penge, man er gået efter, er man forhåbentlig blevet betalt. Hvis man er ude efter et fagligt forskningsmæssigt udbytte, kan den ubehagelige fornemmelse blive større. Man har måske overset generelle organisatoriske problemer ved evalueringer:

- Evalueringer bliver en del af problemets repræsentation
- Evalueringer kan forstærke den dynamik, der i forvejen findes i organisationen eller afspejle det tænkesæt, der findes i forvejen.
- Evalueringer kan afspejle en statisk måling frem for en dynamisk og fremadrettet måling.
- Evalueringer balancerer mellem beskrivelser baseret på indlevelse i systemet og beskrivelser på behørig afstand.
- Evalueringer forsøger at spejle verden, som den ser ud, og glemmer, at organisationer er resultatet af utallige forhandlinger.

I de første tre faser vil der være løbende tilbageføringer af viden fra de senere møder til ny forståelse af de første faser. Det billede, evaluator skaber sig af systemet, forløber sjældent successivt, men er snarere en læreproces, der medvirker til at skabe et billede af det system, der skal evalueres, og måden, hvorpå det agerer. Under denne læreproces er det væsentligt, at evaluator konstant reviderer egne grundlæggende antagelser og justerer disse i overensstemmelse med det, man ser og hører.

Fjerde og femte fase er dataindsamlende faser og er en konsekvens af den første konstruktion af det problem, der skal evalueres. Med en skydeskive som metafor kan det konkluderes, at dataindsamlinger, foretaget på afstand, rummer en fare for, at man rammer ved siden af skydeskiven og dermed risikerer diskvalifikation, mens dataindsamlinger, der er baseret på indlevelse i systemet, rummer en fare for, at man rammer plet og samtidig knækker pilen og rammer ikke-dominante eller usynlige interesser, der også er på spil i et system. Evalueringer justerer sin affyring af pilen efter de skud, man tidligere har fyret af.

De sidste tre faser – 6, 7 og 8 – er ofte vekselvirkende. Det endelige billede, evaluator skaber sig af systemet, forløber sjældent successivt, men er skabt efter visse konventioner, som bliver forhandlet undervejs.

Under evalueringsprocessen kan det evaluerede system gøre forsøg på at fremme tolkninger af fakta, som systemet har en interesse i, og hæmme sider af systemet, som det ikke har interesse i. Som fortalt i det fiktive eksempel finder dette sted på mange subtile måder og er man ikke bevidst herom, medfører denne påvirkning ubodelig skade på de fakta, der indsamles, hvis ikke disse behandles med omhu. De færreste evalueringsrapporter fortæller om det, der er udeladt, og om alternative tolkninger af de fakta, der er indsamlet.

2. Opgaven fortolkes...

Under en evalueringsproces træffes adskillige afgørende beslutninger. Den første beslutning handler om, hvilken rolle evaluator tildeler sig selv. Evaluator må afgøre med sig selv, om den rolle, opgaven rummer, er tilfredsstillende eller ej. Rollen som evaluator kan udvikle sig til at være

- en inkquisition; evaluator bliver den person, der ufrivilligt fælder dommen over en aktivitet uden at lade de involverede forklare sig (domfældelse uden proces),
- en potemkinkulisse; evaluator kan være den, der stiller kulisser op, således at beslutningstagere får det indtryk, at aktiviteten er effektiv, selv om der bag kulisserne findes en helt anden virkelighed (vurdering uden indhold),
- en selvransagelse à la Indre Mission; efter årtiers selvbekræftende evalueringer kan den åbne selvkritiske holdning være en god strategi, og evaluator kan ufrivilligt støtte denne,
- en syndsforladelse og trosbekendelse; evaluator kan være underleverandør til rekvirenten og bliver den, der bekræfter praktikerens holdninger. Holdninger som ”jeg har ikke dokumentation for effekten af mit arbejde, men jeg er overbevidst om effekten, og mangler blot en forsker, der kan dokumentere den” er hyppigt forekommende,
- et begejstret modeshow; evaluator kan bliver overrumplet af en spændende og inspirerende ny praksis og med begejstring fortælle verden om rekvirentens fortræffeligheder,
- selvbedrag i organisationer; evaluator kan medvirke til at forstærke defensive rutiner i en organisation, bekræfte organisationen i dens fortræffeligheder uden at påvirke den dynamik, der findes i systemet,

- projekter på forkant; evaluator kan være den, der beretter fra fronten og fra dem, der er på forkant, og ufrivilligt bidrage til systemets PR-funktion og en forbrugerfest.

Flere af disse roller er helt legitime og en del af evalueringsspillet. Det ligger i sagens natur, at evaluator ikke på forhånd kender det system, der skal evalueres. Evaluators står med andre ord foran en læreproces. Hvordan skal man skaffe sig information om dette system? Hvilke interesser og positioner skal evaluators varetage? Hvilken form for samarbejde med systemet er nødvendigt for at kunne gennemføre evalueringen?

Afgørelser

Samarbejde er et kodeord i næsten al evaluering og i evalueringskontrakter. Samarbejde kan være tricky. I denne indledende fase er det væsentligt at gøre sig klart, at folk uden for det videnskabelige akademi på visse områder ved mere end evaluators. Forskeren står over for nye opgaver, når lægpersoner faktisk ved lige så meget som forskeren. Skal man afskrive sig positionen som den, der ved (Gergen, 1998b)? Skal man i kraft af sine forskningsmetodiske træning være den, der beskriver den gode praktiker, sådan som Polkinghorne (1992) anbefaler det?

Den anden beslutning handler om opgavens fortolkning, og det indebærer, at der træffes afgørelser på fire niveauer: hvilket perspektiv man anlægger, hvordan data opfattes, hvordan indsamlingen af oplysninger tilrettelægges, og hvilke linser man bruger i analysen af data (se figur 4).

Figur 4: Niveau-afgørelser

Perspektiv	<p>Vælger man at bedømme aktiviteten ud fra et systems eget perspektiv eller ud fra et eksternt perspektiv?</p> <p>Vælger man at finde essensen af et system, eller søger man dynamiske beskrivelser, hvor udvikling er i centrum?</p> <p>Vælger man på forhånd en kritisk eller partikulær vinkel, eller forholder man sig pragmatisk og bedømmer ud fra de muligheder, der byder sig?</p>
Teoretiske opfattelser	<p>Bygger evalueringen på deltagernes udsagn, som tages for pålydende, eller forankres deltagernes udsagn i konkrete situationer?</p> <p>Søger evalueringen at afdække skjulte mønstre i menneskers oplevelser og adfærd?</p> <p>Vælger man at måle deltagernes oplevelser og adfærd?</p>

Design	Vælger man som evaluator at leve sig ind i systemet og dets selvforståelse, eller bevarer man en vis distance til systemet?
	Designer man evalueringen som et indgreb i systemet ved at tilrettelægge særlige aktiviteter og fordele deltagerne tilfældigt i forskellige undersøgelsesgrupper?
	Designer man evalueringen således, at systemets egne opfattelser afprøves?
Linser	Designer man evalueringen således, at man tager højde for begivenheder og oplysninger, der dukker op undervejs?
	Designer man evalueringen således, at man beskriver det, man ser?
	Leder man efter skjulte mønstre mellem deltagerne i systemet?
	Søger man at forstå den individuelle og organisatoriske baggrund for mønstre, der bliver afdækket?
	Beskriver man rum, rammer og rytme i og omkring systemet?

Udgangspunktet for evalueringer er ofte antagelser og forventninger til et programs virkninger, sådan som de tager sig ud fra programmets medarbejderes side. Som sådan behøver evalueringen ikke at være baseret på en korrekt teori om praksis, men vil snarere være baseret på kliniske fornemmelser og common sense om, hvordan sociale tiltag virker (Lipsey & Cordray, 2000). For evaluatoren medfører dette et problem, idet denne da enten er overladt til at evaluere noget, der i bedste fald er enkeltpersoners vilde ideer, eller evaluere med henblik på at udvikle nye ideer om, hvordan praksis virker. Den sidste strategi har været den foretrukne gennem årene, bl.a. støttet af induktivt orienteret kvalitativ forskning. En kritik af traditionel evaluering er, at den eksperimentelle logik ikke svarer til den sociale verden, og det er for så vidt korrekt, men det indebærer ikke, at man ikke kan lære noget af den eksperimentelle logik.

Der ser ud til at være en tendens til at diskutere evaluering ud fra modeller og antagelser, som ingenlunde er efterprøvede. Det antages, at en metode virker efter bestemte hensigter, og følgelig evalueres et forsøg på at teste metoden. Få tester antagelsen, og hvorfra antagelsen stammer. Programteoriens problem er således, at den savner integrerede forandringsmodeller, som inkorporerer program, klient, mediator og udbytte i et mønster (Lipsey & Cordray, 2000). Evalueringer må nødvendigvis forstå mennesker i den organisatoriske kontekst, som de befinder sig i.

Deltagerens position

Under evalueringsprocessen træffes der også afgørelser, som får betydning for deltagerens position. En anderledes beslutning handler om at vælge sit syn på mennesket. Når vi taler om dokumentation af praksis, er der flere forskellige dimensioner at tage hensyn til. Den første dimension handler om det objektive eller subjektive syn på mennesket, mens den anden handler om individuelle og sociale perspektiver (Kemmis & McTaggart, 2000: 588). Det giver en tabel med fire felter (figur 4).

Figur 5: Dimensioner i evalueringen

	Individuel	Social
Objektiv	(1) Adfærd, begivenheder og effekter	(2) Interaktion, ritualer og systemer
Subjektiv	(3) Handling: mening og værdier	(4) Sprog og historie: diskurser og traditioner

Et fænomen kan studeres fra en objektiv vinkel, hvor der fokuseres på adfærd eller interaktion, og et fænomen kan studeres fra en subjektiv vinkel, hvor der fokuseres på handling og intentioner eller sprog og historier. Begge vinkler er centrale for at forstå menneskers omgang med hinanden. Dermed introduceres flere perspektiver på samme fænomen. Når emnet er institutioner, er det væsentligt, at fænomener ikke afskæres fra den sammenhæng, hvori de optræder. Et eller andet sted er vi nødt til at anerkende behovet for information om eller måske endda forklaring på, hvorfor en effekt ikke blev fundet.

I figur 5, der er stærkt inspireret af Strupp & Hadleys taksonomi (1977), skitserer jeg andre divergenser, der kan opstå under en evaluering. Vi taler på den ene side om, at der er forskellige positioner at se aktiviteten udfra, og på den anden side er der særlige interesser knyttet til aktiviteten. Figuren illustrerer det forhold, at klienten vurderer sin deltagelse ud fra andre interesser end samfundet i almindelighed, signifikante andre og professionelle. På nogle interesseområder er der overensstemmelse, mens der på andre interesseområder er uoverensstemmelse. Figuren fortæller ligeledes, at professionelle og signifikante andre har sammenfaldende interesseområder med undtagelse af personlighedsvurderingen.

Brugeres involvering og deres udsagn er blevet et mantra i moderne social forskning. Brugere er personer, der bliver involveret i en social aktivitet, som har brugeren selv som genstand. Som forsker søges der med et brugerperspektiv efter de holdninger, som brugere har til denne aktivitet. Der kan identificeres en form for oprindelighed i formuleringer om svages stemmer, som opfattes som en manifestation af brugeres synspunkter. Larsen (2003) argumenterer f.eks. for at lade underprivilegeredes stemmer blive hørt og for at gøre historiefortælling til en vigtig sammenbindingsfaktor. Oprindeligheden opfattes således som brugeres udsagn uden fortolkning eller bearbejdning. Den antagelse, der ligger til grund for dette synspunkt, er en opfattelse af, at udsagn besidder en oprindelighed, som kan afdækkes via udspørgen. Brugere, der udtaler sig om de aktiviteter, de deltager i, får primær status i debatten om sociale projekter.

Figur 6: Perspektiver og Positioner i Evalueringer

Position	Klienten	Samfund	Signifikante andre	Professionelle
Interesse				
Livskvalitet	Ja		Ja	Ja
Kompetence				
- subjektiv	Ja			
- objektiv		Ja	Ja	Ja
Personlighed	Ja			Ja

Oprindelighed

Kun iagttagelser og erfaringer kunne ifølge den positivistiske tænkning fra Wienerkolen betragtes som videnskabelige fænomener, og videnskabens opgave blev afgrænset til at lede efter de oprindelige iagttagelser, uanset om disse var umiddelbart tilgængelige eller ej. I historievidenskaben fik de oprindelige øjenvidner særlig status; i psykologien og andre social- og samfundsvidenskaber blev udspørgen en særlig tradition. Den (common sense) viden, som øjenvidner og udspurgte personer bidrog med, antoges at være det videnskabelige fundament, og videnskabelig viden blev et spørgsmål om at finde strukturen i den oprindelige iagttagelse.

Problemerne ved induktion er velkendte. Iagttagelser er ikke en tilstrækkelig betingelse for videnskabelig erkendelse, idet erkendelse af verden også finder sted via begreber om verden. Karl Popper (1973) har i en skarp analyse af den induktive tankegang vist, hvordan vi sjældent i vores bestræbelser går tilbage til det oprindelige (for så vidt det

findes), men i langt højere grad søger bekræftelse på fænomener ad anden vej, bl.a. ved at kontrollere om øjenvidner og udsurgte personer rapporterer korrekt eller ved at sammenligne forskellige kilders udsagn. Dette har bl.a. givet anledning til historievidenskabens kildekritik og psykologiens interesse for de omstændigheder, der præger menneskers opførsel. Chalmers (1995) angriber det synspunkt, at iagttagelse er videnskabens grundlag, og fremhæver, at nye teorier kan opstå som et øjeblikks inspiration, tilfældigheder eller ved systematisk analyse. Afgørende er det, at teorien afprøves, og at grænserne for teoriens gyldighed findes.

Iagttagelse gør det ikke alene, og enhver iagttagelse må ikke bare verificeres, men også udsættes for forsøg på falsifikation, dvs en afprøvning af, om iagttagelsen kan afvises under bestemte omstændigheder eller rettere: foreslå dristige teorier om et fænomen og derefter gøre alt for at vise, at teorierne er forkerte. Denne underlige selvdestruktive handling kan give stor indsigt i fænomener på et område, der ellers præges af mange selv-bekræftende, let verificerbare teorier eller common sense antagelser. Nyere forskning i oprindelighed i menneskers tale stiller sagen anderledes, idet der her ses eksempler på, at "indigenous knowledge" (Simali & Kincheloe, 1999) og kontekstuel adfærd (Cole, 2003) giver en anderledes indsigt i menneskers erkendelse af omverden end den indsigt, som formelle teorier giver. Med andre ord: lokal, erfaringsbaseret viden kan i nogle situationer være mere afgørende end formel teoribaseret viden. Konsekvenserne af denne forskning mangler endnu at blive tydeliggjort.

3. Usynlige spil

Ved nærmere eftersyn viser det sig, at evalueringer har en skævhed; visse emner ses kun sjældent i evalueringer: magt og kontrol, forhandlinger og den dynamik, der kendetegner enhver organisation. Et menneskebehandlende system er kendetegnet ved en asymmetri mellem aktør og klient, og denne asymmetri spiller en rolle for evalueringens resultat. Visse fænomener udelukkes, andre fremhæves. Sandheden forhandles. Det er usikkert, hvorvidt der kan generaliseres ud over den lokale kontekst, hvori evalueringen gennemføres. Myter og ritualer kan dække over en virkelighed, der holdes skjult for omverden.

Evalueringer bliver uundgåeligt en del af en kontekst – ofte sætter vi evalueringen i centrum og gør alt andet til noget sekundært, men evalueringer er en brik i et spil; nogle gange betydningsfuld, andre gange ligegyldig. Påstanden er her, at evalueringer kan forstærke eksisterende organisatoriske spil. Jeg vil endda strække påstanden så vidt, at evalueringstilgange, der eksplicit forsøger at sætte læring i gang i organisationen, risikerer at forstærke negative spiraler og forstærke eksisterende magtspil. Lad mig

underbygge dette - med inspiration fra forskning om emotioner i organisationer (Kristensen, 2001).

I overskriften har jeg valgt at benytte betegnelsen 'usynlige spil'. Man kan spørge usynlige for hvem? Spillet er usynligt for den, der læser rapporten uden at kende institutionen på første hånd. Spillet er usynligt i interaktionen mellem evaluator og institution, i og med at spillet aldrig ekspliciteres. Spillet er usynligt, fordi det er et tankesæt, der præger og bliver forstærket af evalueringer, der er blinde over for virkeligheden. Og spillet er usynligt, fordi konventioner bliver forvekslet med virkeligheden.

Jeg tror ikke, man skal arbejde længe i en organisation, før man mærker kontrollen. Pengestrømme kontrolleres af lokale regnskabskyndige med ret til at anvise penge, og forud for dette skal der en fornøden bevilling til fra rette person med ret til at bevilge (også dette bliver naturligvis kontrolleret). Anvisningen bliver kontrolleret af centrale regnskabsafdelinger, som til sidst bliver kontrolleret af Rigsrevisionen, som vist også er underlagt kontrol.

Evalueringer finder ingenlunde sted i et magttomrum. Allerede under tilrettelæggelsen af evalueringen udøves magtspillet. I diskussionen af emnet rundes de første magtkampe. Det sker, men det er efterhånden sjældent, at evalueringsrapporter bliver undertrykt, fordi resultaterne ikke passer ind i organisationens billede, og de egentlige magtkampe udspilles da også i afgrænsningen af feltet, brugen af evalueringen og formålet med evalueringen.

Når evalueringsrapporter foreligger, handler magtspillet mere om den korrekte forståelse af feltet (organisationen). En evaluering støder ind i eller møder institutionstænkningen; sådan gør vi her i organisationen, og vi er overbeviste om, at vi har gode resultater, uanset at evaluator tror det modsatte. Kontrollen spreder angst og frygt, som tackles ved at tage højde for kontrollen, før kontrollen gør det. Man opbygger en administration, der administrerer administration: Jo mere ekstern kontrol, desto større bliver den interne administration.

Som evaluator må man spørge sig selv om, hvordan man bliver opfattet i det system, der skal evalueres. Denne opfattelse skabes ikke kun af den adfærd, man fremviser, men også af den position man har. Der findes beretninger om, at opfattelser af positioner fastholdes, uanset hvor meget man end gør for at nedtone de bivirkninger, ens position kan have, og uanset hvor meget man betonere samarbejde (Fineman & Sturdy, 1999). Så længe der ikke er kurrer på tråden, er der gode chancer for, at dette lykkes ganske

godt. I det øjeblik, samarbejdet bryder sammen, og der opstår konflikter, kan positionen som kontrollant ikke nedbrydes. Det væsentlige i denne sammenhæng er, at der under dette overfladespil udspiller sig anderledes dramatiske følelser: evalueringer følges ofte af irritation, vrede, bekymringer, overtalelser, frustration, men også af begejstring, anerkendelse, accept, resignation. Kontrol-positionen har sine emotionelle virkninger.

Som evaluator kan man spille bevidst sammen med eller omgå institutionstænkningen. Man bør nok gøre sig klart, at ingen løsning er ideel. Et almindeligt valg er kontrakten eller forhandlingen – omdannelsen af magtkampen til et juridisk anliggende. Det klargør opgaven, men forhindrer ikke magtspillet. En anden mulighed er at vælge et andet perspektiv end institutionstænkningen: at vælge et partikulært perspektiv frem for et generelt perspektiv. Det forhindrer magtspillet, men klargør ikke opgaven.

I moderne, menneskebehandlende organisationer er det tvetydige arbejde nærmest en livsbetingelse. Der findes arbejdsbeskrivelser (om ikke andet i jobannoncer), men det er typisk for højt kvalificeret arbejde med mennesker, at de almindelige anbefalinger om klare arbejdsinstruktioner sjældent holder stik. Gareth Morgan (1986) fortæller i sin bog om ”organisationsbilleder”, at mængden af arbejdsinstruktioner reduceres, og det overlades helt og holdent til den arbejdende at skabe sit eget arbejde. Beføjelserne er vidtgående, frihedsgraderne store, og ansvaret er stort. Dette ved vi i sig selv vil give vanskeligheder for den arbejdende – for nogle i hvert fald – idet ansvaret kan være tyngende, risikoen for at begå fejl er stor m.m.

Men det er ikke den historie, der er på spil her. ”Åbne jobs” – jobs uden klare instruktioner – skaber angst; trusler flyver i luften, og man begynder langsomt at finde beskyttelsesmekanismer. Forflyttelse, firing eller autoritetstab er blot en af vinklerne på denne type jobs. Med ambitionen om at redde andres ansigt og anseelse, kan gode intentioner komme til at virke modsat. Når information i en organisation styres af defensive værdier og et defensivt ræsonnement, mister medarbejderen gejsten og præsterer dårligt (Argyris, 1990). Medarbejderen kan på sin side føle sig truet på sin faglige integritet, men er sat i en situation, hvor han er ude af stand til at afprøve sin fornemmelse. Spillet kan blive forstærket af det fænomen, som Argyris kalder skyggeboksning eller fancy footwork.

En anden måde at udøve kontrol på er ydmygelser, intimidering og omklamring; alle sprogspil, som opfattes ekstremt negativt af de personer, der bliver involveret i dette spil, men som samtidig har en karakter, der gør, at man ikke kan sætte spørgsmålstegn ved dem. Der er ikke tale om at finde en syndebug, idet der ikke altid er fundet en fejl,

og der er heller ikke tale om mobning, idet man stræber efter at indlede et samarbejde med evaluatør.

Fornærmelser er relativt almindelige i organisationer og i evalueringsbranchen. Plottet involverer en gerningsmand, et offer og et publikum, og fornærmelser er ikke nødvendigvis udført intentionelt, men er som regel et resultat af misforståelser og tilfældigheder. Som evaluatør kan sådanne ekstremt ubehagelige spil sætte sine spor hos medarbejderne og gøre det vanskeligt at få det organisatoriske indblik, som er nødvendigt for at bedømme et system. En åben gruppesamtale kan hæmmes af dette spil, og individuelle udsagn kan være vanskelige at tolke, hvis ikke spillet åbenbares.

Qua arbejds- og ansvarsfordeling skabes sociale strukturer og kulturelle processer, der giver forskellige muligheder for kollision mellem grupper. Sådanne kollisioner behøver ikke at finde sted, men kan være vanskelige at undgå i kulturforandringer. Arbejdsgrupper kan være konstitueret af personer med forskellig klassebaggrund, eksempelvis arbejdsklassedrengen, der kæmper sig igennem karrieresystemet og ender som chef for den højborgerligt opdragede sekretær.

Misundelse opstår i kølvandet på kulturelle kollisioner, der sker som følge af intriger. Det invariante i misundelsen er en oplevelse af ubalance mellem personer i fordeling af goder og evner blandt en gruppes medlemmer eller mellem grupper og de efterfølgende følelser af aggression, og processen omfatter intriger og magtkampe. Blandt organisationens politiske og kulturelle processer synes kollisioner, stereotyper, anseelse og magt samt alliancer og koalitioner at være afgørende.

Som evaluatør må man tage bestik af, at informationer ikke flyder frit i en organisation, men i sig selv er en del af et magtspil.

IV. HVAD-NU-HVIS PROBLEMET OG DETS LØSNINGER

Sociale interventioner kan være omfattende og berøre mange sider af menneskers virksomhed. Der findes en stigende forståelse af, at holdbare interventioner indebærer inddragelse af mennesker og menneskers netværk i interventionen. Der findes omfattende dokumentation for, at menneskers adfærd bedst forstås i kontekst, og at sociale problemer følgelig på samme vis må forstås i kontekst (Belsky, 1993; Dalton et al, 2001). Men hvordan dokumenterer vi virkningerne af forandringer i så komplicerede situationer? Når perspektivet er forandringer, er faktorerne ikke længere statiske, men alle faktorer forandrer sig i et tilsyneladende uforudsigeligt tempo.

1. Hvad nu hvis ...?

Selv om betragtninger om virkninger (effekter) optræder i (næsten) alle evalueringstraditioner, er det ikke det samme begreb om virkninger, der fremhæves. Lad mig antyde spændingsfeltet frem for at bringe et utal af eksempler for dagens lys.

Multisystemisk terapi (MST) er blevet et mantra i dagens sociale verden og nævnes som en særdeles effektiv metode til at håndtere unge førstegangskriminelle. MST er et stærkt individualiseret program, der på basis af socialøkologiske analyser af en sag opstiller et interventionsprogram med klare mål og strategisk valgte teknikker til at opnå målet. Målet i MST er at gennemføre ændringer i det system eller de relationer, den unge indgår i, primært familien (Schoenwald et al, 2000), deraf referencen til multisystemer. Det hyppigst anvendte design til dokumentation af MSTs virkninger er det randomiserede, eksperimentelle design, og målingen af effekt sker som graden af målopfyldelse (Henggeler, 1999) i den gruppe, der modtager MST, og i den gruppe, der modtager et andet tilbud eller slet ikke modtager noget tilbud.

Forandringer kan undersøges via relativt enkle og entydige mål: reduktion i kriminelle aktiviteter (mål som overtrædelser af straffeloven) og reduktion af misbrug (målt via spørgsmål om forbrugsmønster) samt undgåelse af fjernelse fra hjemmet. Mindre entydige mål er adfærdsændringer (f.eks. målt via CBCL) eller forbedrede familierelationer. Adfærdsvanskeligheder hos de unge kriminelle reduceres, familierelationerne forbedres, misbrug reduceres, og tilbagefald til kriminalitet falder (Henggeler, 1999). På de mindre entydige områder må forskeren forlade sig på velafprøvede skalaer (gruppe af spørgsmål), som afdækker den ønskede egenskab. I evaluering af multisystemisk terapi reduceres komplekse og foranderlige relationer til entydige målinger af effekten (fald i kriminalitetsraten, reduktion af misbrug, undgåelse af anbringelse uden for hjemmet).

Bestræbelserne på at fremskaffe entydig viden har medført en forenkling af det systemiske perspektiv, og effekten måles traditionelt som enhver anden social aktivitet: forsvinder problemet, eller gør det ikke. Det er for så vidt i orden, men hvad nu hvis problemet også forsvandt på anden vis, og hvad nu hvis kontrolgruppen reelt modtager et lignende tilbud, uden at vi ved noget om det? I amerikansk forskning om MST anvendes kontrolgrupper til at kontrollere, om det nu er MST, der virker, men MST rummer en stor kompleksitet, og der kan sættes spørgsmålstejn ved, om det er relevant at anvende et randomiseret design ved så komplekse interventioner med så mange faktorer, der varierer samtidig og ukontrolleret.

En helt anden tilgang anvendes i Jean Laves antropologiske tilgang (2003). I en evaluering af en produktionshøjskole fremlægger Jean Lave en udførlig beskrivelse af aktiviteterne på produktionshøjskolen og konkluderer:

”når man ser på de dybt forankrede livsdilemmaer hos de deltagere, der kommer på KPS, indebærer en reel løsning helt klart en dybt transformativ hverdagspraksis, der ikke kan være en skole”

og senere

”Hvis jeg var en engageret uddannelsespolitiker, ville jeg rådføre mig med dem, der har gjort Kalundborgegnens Produktionsskole til et sted med en helt usædvanlig uddannelsespraksis, for her at få noget at vide om, hvordan man kan efterligne deres pædagogiske praksis i andre uddannelsessammenhænge. Og så ville jeg give Kalundborg Produktionsskole anerkendelse og støtte til at fortsætte ad den vej, den har valgt” (Lave, 2003: 213-214).

Evalueringen indeholder en grundig indlevelse i praktikken og giver os et indblik i, hvordan unge lærer gennem ”legitim perifer deltagelse”. Begrebet livsbaner vokser ud af denne tradition og fremhæver, at unge bevæger sig i selvstændige livsbaner, præget af de omgivelser, som de er en del af. Skal vi forstå læringsmuligheder for unge, skal vi forstå de måder, hvorpå lærende deltager i livets aktiviteter, og i det lys virker produktionsskolen tilforladelig, og Lave anbefaler den til efterligning. Men hvordan kan Lave anbefale denne frem for andre skoler? Hvad nu hvis andre skoler gør det bedre; engagerer de unge mere end denne skole; eller engagerer andre unge bedre, end denne skole ville have gjort, såfremt de unge blev anbragt her? Hvorfor skal vi så efterligne denne skole og ikke andre? Hos Lave bliver effekten reduceret til et spørgsmål om, hvilke muligheder omgivelserne giver de unge.

Hvad-nu-hvis-problemet håndteres forskelligt i forskellige traditioner, og jeg skal i det følgende analysere forskellige måder, problemet tackles på. Jeg fremhæver en modsætning mellem eksperimentalisme og naturalisme i evalueringsforskning. Betegnelserne eksperimentalisme og naturalisme er her valgt som benævnelse for evaluators trang til at involvere sig i evalueringsfeltet; eksperimentaler gør en dyd ud af det, mens naturalister iagttager feltet, som det er. Der er variationer over dette tema, hvilket har noget at gøre med ambitionen om at skabe forandringer som følge af evalueringer.

2. Arven fra Donald Campbell

I evalueringsforskningens barndom i 1960'erne søgte man efter "immediate implementable solutions to social problems" (Shadish et al, 1991: 69), og som første generations evalueringsforskere fremhævede Michael Scriven og Campbell & Stanley (1972), at evaluering må gennemføres med stregthed i metode og design. Kontrollerede betingelser, sammenligning af behandling og tilfældig udvælgelse samt hypoteser, der kan testes, blev introducerede som metodologiske begreber og fastslået som vigtige undersøgelsesbetingelser, før en sikker konklusion kunne drages om interventionens sande virkning. Men hvordan blev "denne sande virkning" anskuet?

En dominerende tankefigur i evalueringsforskning er den eksperimentelle tænkning, som kan karakteriseres ved fordeling af forsøgspersoner efter et tilfældighedsprincip og ved kontrol over forsøgsprogrammets intervention. Den tilfældige fordeling af personer skal sikre, at de variationer, der kan henføres til enkeltpersoners særlige interesser, ikke spiller en u hensigtsmæssig rolle for målingen af programmets effekt (Saxe & Fine, 1981). Effekten af programmet kan da måles ved at vurdere, hvorledes deltagerne har det efter at have deltaget i interventionen (1981: 25). Et givet forsøg vurderes således ved målinger af effekten. Denne måde at studere praksis på indebærer, at ændringer undervejs er éndimensionelle. Den eksperimentelle metode giver således en sikker viden i den forstand, at effekten kan henføres til en given intervention.

Eksperimentets logik kræver, at alle deltagere i forsøget bliver fordelt tilfældigt i grupper, som modtager forskellig, men standardiseret behandling. Sociale eksperimenter udgør en særlig tilgang til forandring og til studiet af sociale innovationer:

"The experimenting society represents a social system in which research is systematically applied to testing ideas and solutions to social problems. It is a society in which social planners collaborate with others, variously called social researchers or evaluation researchers, in order to design and analyse social innovations. Real-life problems of group and individuals "drive" the system, although scientists' search for generalizable understandings are an important aspect to what kinds of designs and analyses are employed. Social experimentation represents a systematic way to respond to social problems and, as such, differs from typical (arbitrary, politically expeditious, unplanned) ways of dealing with such problems" (1981: 29).

Det "sande" eksperimentet fremhæves som idealet. I eksperimentet er den interne validitet (indkredsningen af årsagsfaktorer) optimal. Campbell & Stanley (1963) var optagede af muligheden for videnskabeligt at forklare sociale begivenheder. Det blev

derfor anset for væsentligere at indkredse årsagen til et programs effekter end at beskrive programmets implementering.

Campbell var overbevist om, at det "sande eksperiment" var måden at fremskaffe viden på. Han fremhævede "blind variation and selective retention" (BVSR) som det epistemologiske princip, der gør det muligt at erhverve en mere valid viden.

Campbell believed that true experiments offered the best method for increasing our understanding of reality, although he adamantly held that experiments could not offer proof, but merely add to the coherence-like criteria (Campbell & Russo, 1999: 124)

Social forskning handler om at skaffe viden om det sociale felt. Udviklingen af sociale modeller forklares af Campbell som et resultat af, at systemet udsættes for konstante forandringer og nye omgivelser, og iblandt disse omstændigheder vælges sociale modeller. Campbells antagelse er, at vi producerer en række variationer i adfærd, som gør det muligt for at vælge den mulighed, der passer os bedst.

Det vanskelige ved dette paradigme er dets anvendelighed: De betingelser, som Campbell & Stanley stillede op, vil under optimale forhold give en videnskabeligt baseret indsigt i sociale forhold, men optimale forhold er ikke altid til stede eller lægger så stramme begrænsninger på det sociale arbejde, at det i sig selv nedsætter værdien af eller direkte påvirker resultatet. Uden for laboratoriet viser dette sig at være urimeligt restriktive betingelser, som vil hindre indsigt i behandlingsmetoder. Den eksterne validitet (generaliserbarheden) er lille, og det er ofte forbundet med store praktiske vanskeligheder at overføre eksperimentets vellykkede resultater til en mere kompleks virkelighed. Ifølge Cronbach (1982) lagde Campbell & Stanley primært vægt på intern validitet og negligerede ekstern validitet.

I forskningslitteraturen omtales almindeligvis seks forskellige problemer, når randomiserede designs anvendes uden for et laboratorium (Weiss, 1998). For det første forudsætter designet, at programmet ikke ændrer sig, mens det bliver evalueret. For det andet virker designet bedst, når man kun evaluerer en eller få faktorer ad gangen, og bedømmelser af virkninger nedsættes væsentligt, når et program er sammensat af mange elementer. For det tredje kan bestræbelserne på at kontrollere alle relevante faktorer medføre divergens mellem det videnskabelige ideal og den praktiske fordring. For det fjerde forudsætter designet, at målinger er meningsfulde og entydige, hvilket ikke altid lader sig gøre. For det femte efterlader designet forskeren med en afgrænset viden, idet designet ikke i sig selv giver forklaringer på, hvorfor en intervention virker. For det sjette indebærer designet, at forandringer i programmet kun kan foretages over

adskillige år, idet man af gode grunde ikke kan vide, om effekten kun viser sig under ganske bestemte omstændigheder på et ganske bestemt historisk tidspunkt.

Værdien af at beskæftige sig med idéen til et socialt program skiller vandene. Donald Campbell var ikke blind for programmets kvalitative momenter og anbefalede bl.a. kvalitative metoder til indsamling af oplysninger om et programs sammensætning og udvikling. Derved adskiller Campbell sig fra andre mere stringente positioner, hvor opfattelsen er, at idéers oprindelse er uinteressant: "How one arrives at an idea has no bearing on its truth. It is its acceptance into science that requires objective evidence" (Kimble, 1992: 7). Den opfattelse, som Kimble giver udtryk for, er en opfattelse af, at videnskab handler om at forstå, forudsige og kontrollere adfærd, hvor adfærd er observationsenheden. Denne forudsigelse baseres på generelle lovmæssigheder. Det er derfor muligt at indhente viden om virkeligheden uden at involvere sig direkte i denne, og metodisk er målet at opnå mest mulig kontrol over begivenhederne, således at det er muligt at forklare virkeligheden, sådan som den er. Den logiske positivistiske position indebærer operationelle definitioner, og forudsigelse er et spørgsmål om at etablere korrelationer mellem to begreber. Denne form for stringens er ikke den form for stringens, Campbell anbefaler.

Udgangspunktet for Campbell er, at forskere ikke uden videre kan få adgang til individets verden: "my slogan is 'blind variation and selective retention'. This is an emphasis on exploring in the dark, with the fumbling of a blind person being a better model for epistemology than clairvoyant vision" (Campbell & Russo, 1999: 137). Campbell er tydeligvis konstruktivistisk inspireret – og det er nok den korrekte betegnelse, idet han afviger fra konstruktivisme på et centralt punkt: mens konstruktivister mener, at sandhed er en social konstruktion og dermed genstand for overtalelse og forhandling, fastholder Campbell, at erstatningen af sandhedsidealet med et overtalelsesritual vil underminere bestræbelserne på at kritisere og forandre den eksisterende sociale orden (op.cit.: 151). I lighed med social konstruktivisme anerkender Campbell, at videnskabelige begreber er skabt af forskersamfundet og i øvrigt er kulturbundne, samt at virkeligheden nok spiller en beskeden rolle i udviklingen af begreber. I modsætning til social konstruktivisme mener Campbell, at videnskab er en stadig progression af opfattelser om virkeligheden.

Campbell (1999, org. 1984) understreger, at vurderinger er uundgåelige i videnskab, idet der i alle faser af en undersøgelse forekommer faglige vurderinger, som – set fra en positivistisk vinkel – vil skabe måleusikkerhed. Campbell distancerer sig fra positivismen:

Positivism's worst gift to the social sciences was definitional operationalism, and this still persists in applied social science, as in the accountability movement in which goal statements and achievements claims are rigidly defined in terms of singular, quantitative indicators (1999: 133)

Det interessante i dette citat er Campbells afgrænsning af definatorisk operationalisme i form af enkle målinger. Campbell mener her, at logiske positivister vender operationaliseringsprocessen på hovedet og gør enkle målinger til definitionen frem for at definere et begreb og derefter operationalisere. I en videre tolkning af dette kan man sige, at målingen forveksles med definitionen blandt logiske positivister.

Da det er umuligt at afprøve alle antagelser, må man nødvendigvis arbejde med forhåndsantagelser. Hos Campbell findes der antagelser om

"the nature of the world, that are built into our retinas, the nerve wiring of our brains, our language, and our research tradition" (1999: 134).

Forskersamfundet må derfor tro på vore forhåndsopfattelser for at bygge en kumulativ videnskab. I Campbells univers skelnes der mellem perception af virkeligheden og den videnskabelige opfattelse af perception af virkeligheden – Campbell påpeger, at der er opnået en vis sandsynlighed for

"beliefs based on the visual perception of ordinary objects, by passing the justificatory buck to biological evolution (...) This cannot be directly extended to justifying scientific beliefs in unobservable processes and entities. That extension will have to involve a plausible sociology of scientific validity" (1999: 164)

Perceptionen af virkeligheden antages at foregå direkte fra verden ind på nethinden, mens den videnskabelige opfattelse heraf antages at have sin egen sandsynlighed og begreber, som er konstruerede.

Campbell placerer sig i postpositivisme, hvor der ikke tænkes i virkeligheder – men i hypotetiske virkeligheder, hvor forskerens opgave er at udvikle bedre beskrivelser af virkeligheder. Med denne opfattelse synes der ikke langt til social konstruktionisme, og Campbell synes også at være positivt indstillet over for denne tradition. Campbells bestræbelser handler alle om at finde bedre metoder – at forudsige bedre end den clairvoyante! For at kunne dette må man nødvendigvis have et kriterium at vurdere ud fra, idet man kun kan gætte om virkeligheden.

Det randomiserede eksperiment er det mest omdiskuterede rationalistiske design og er samtidig det mest anbefalede bud i metodelitteraturen. Eksperimentet forudsætter veldefinerede og specificerede programmer, som implementeres korrekt, således at alle deltagere i et program får samme behandling. Disse ideelle forhold lykkes ikke altid (Weiss, 1997; Lipsey & Cordray, 2000; Kristensen, 2003). I dette design samarbejdes der med praksis i afgrænsningen af undersøgelsen og i anvendelsen af undersøgelsens resultater.

3. Chen & Rossi og teori-drevet evaluering

Det eksperimentelle princip om randomisering er et forsøg på at neutralisere subjektive elementer i processen, inklusive interviewsituationen (Cannell & Kahn, 1968). Det klassiske svar på dilemmaet er at standardisere situationerne, således at de enkelte positive og negative påvirkninger opvejer hinanden. Imidlertid er det langt fra alle faktorer, der lader sig standardisere. Hvis en given intervention primært virker i kraft af personers eget valg af interventionsmetode, har vi at gøre med en parameter, der ikke lader sig standardisere eller randomisere. Når en arbejdsløs person selv har valgt sin aktivitet, øges eksempelvis sandsynligheden for, at den arbejdsløse kommer i arbejde. Dette problem kan, om end med besvær, håndteres ved at kontrollere for den variation, som kan konstateres i målingen (jfr. Cook & Shadish, 1994).

I 1980ernes evalueringsforskning stod integration af forskningstraditioner på dagsordenen. Evaluatorene tog i stigende grad forskellige emner op, og det gav i sig selv anledning til forskellighed i måden at gribe evaluering an på. Evaluatorene blev ligeledes i stigende grad opmærksomme på, at det kan være nødvendigt at arbejde på forskellige niveauer. Evaluering handler om at skabe forandring. I det perspektiv lider det eksperimentelle design under en række svagheder, når designet anvendes uden for laboratoriet. Lipsey & Cordray (2000) påpeger, at det ikke altid er muligt at sikre en tilfældig fordeling af forsøgspersoner, at der ofte sker ændringer i programmet under evalueringen, og at det kriterium, der evalueres ud fra, ikke altid afspejler de kriterier, der gælder. Der er derfor udviklet en række alternativer, som i høj grad arbejder med quasi-eksperimentelle designs, og som har det til fælles, at man ønsker at overvinde de validitetsproblemer, som den "sorte boks" byder på.

Et af dem er mål-baserede designs. Logikken i tilrettelæggelsen og implementeringen af sociale programmer og i effekt-undersøgelser består i en sammenligning mellem det ønskede og det faktisk nåede (Rossi & Freeman, 1989: 121-128). Målopfyldelse er således et væsentligt kriterium. Ethvert forsøg bliver vurderet ud fra dets mål, og såfremt målet ikke er klart formuleret, må forskeren identificere (tolke sig frem til)

målet i organisationen og/eller hos aktørerne. Ind imellem forskyder målet sig undervejs, og det bliver ofte omtalt som en af fejlkilderne i effekt-forskningen (Rossi & Freeman, 1989; Pedersen, 1979). Effektforskning stiller en del krav til specifikation af input (f.eks. personaleantallet), præstationer (f.eks. aktivitetstype) samt effekten (dvs. graden af målopfyldelsen). Brugen af effekt-analyser sker ofte i form af substitutionsanalyser, dvs. en undersøgelse af, om to forskellige metoder giver anledning til forskellig effekt. I så fald siger logikken her, at det er muligt at vælge lige præcis den metode, der giver størst effekt under hensyntagen til omkostninger.

Den mål-baserede evaluering forudsætter klare og veldefinerede mål, hvorom der er konsensus i det system, der evalueres, i det mindste mens der evalueres. I virkeligheden sker der forskydninger i systemers mål, for så vidt præcise mål findes (Christensen & Kreiner, 1991). I mål-baseret evaluering samarbejdes der med praksis under præcisering af et programs mål. Der er problemer forbundet med forestillinger om mål som styrende instrument. Mål og effekter behøver ikke at have så meget med hinanden at gøre (Sunesson, 1981).

”Mål kan uppfattas och framställas som de mål individer har i organisationen och som då gäller deras egen aktivitet eller det de väntar sig av organisationen, eller som - ibland motstridiga - kollektiva föreställningar om vart organisationen strävar, eller som ”uppifrån” bestämda eller pålagda mål, eller som mål som bestäms inom organisationen i syfta att göra organisationen presentabel för allmänheten” (Sunesson, 1981: 41).

Organisationens mål afspejler således ikke nødvendigvis de reelle aktiviteter, men befinder sig snarere på et ideologisk niveau. Organisationens natur er reelt relationer mellem mennesker og mellem mennesker og organisationsmidler. I en konkret historisk analyse af det svenske postvæsen viser Sunesson, at mål forskydes som følge af ideologiske overvejelser, og at der kan være modstrid mellem forskellige mål. Det konkluderes, at det er meningsløst at antage, at mål er operative for en organisation, og det ser heller ikke ud til, at mål afspejler grundlæggende værdier i organisationen. Mål formuleres sjældent i målbare vendinger, og hvis de gør, er risikoen for at gå i målfælden stor, dvs. der findes en risiko for, at evalueringen måler noget, som reelt ikke findes. I mål-baserede evalueringer tages der ikke højde for utilsigtede virkninger, og målforskydningen opfattes som fejlkilder.

Cook & Shadish (1994) og Lipsey & Cordray (2000) har i erkendelse af eksperimentets vanskeligheder i praksis søgt at finde andre metoder til analyse af forandringer. Den eksperimentelle logik (tilfældig fordeling af personer i kontrol- og eksperimentalgruppe) blev fastholdt ud fra et ønske om at afdække kausale forhold, men

i de nyere variationer, hvor eksperimentets logik ikke kan fastholdes, anvendes i stedet multivariate statistiske metoder i forsøget på at indkredse den kausale faktor: Cook & Shadish (1994) foreslår multivariate statistiske analyser på basis af non-ækvivalente kontrolgruppe-design (dvs. ikke-randomiserede designs, hvor der tages højde for den ikke-tilfældige fordeling af personer i grupperne), mens Lipsey & Cordray (2000) fokuserer på individuel vækst, som analyseres ved hjælp af hierarkiske lineære modeller (HLM).

En programteori indeholder overvejelser over "agreed-upon conceptualization", dvs. antagelser om, hvad der virker (Lipsey & Cordray, 2000: 358). I samme forbindelse kritiseres kvalitative tilgange for deres begrebsmæssige, usofistikerede opfattelse af forholdet mellem handlinger i programmet og intenderede effekter. Anvendelsen af teori om organisationsforandring ved programmets implementering vil hjælpe med til at forklare programudbytte (2000: 361). Programmer bør studeres under iagttagelse af, at programmer for det første kan være forsinkede eller direkte forkert implementeret. Det er ikke usædvanligt, at der går op til 1½ år, før et program er fuldt implementeret. Det er heller ikke usædvanligt, at programmet ikke er i stand til at fastholde et højt niveau i sine aktiviteter, og endelig er det ikke nødvendigvis alle projekter i et program, der når et højt niveau. Programmer og projekter indeholder faser og komponenter, hvor alle ikke nødvendigvis bliver virkeliggjort i løbet af et tidsrum, hvilket igen indebærer, at klienter bliver udsat for forskellige dele af programmet i forhold til den eller de personer, der sammenlignes med. For det andet ses der ikke altid en overensstemmelse mellem behandlingsprogrammets dele og de personer, der følger programmet, dvs. forskellige personer får forskellig behandling - det er heller ikke alle, der deltager i hele programmet. Dette problem forstærkes af, at deltagerne kan søge hjælp andre steder og dermed invalidere den kontrollerede undersøgelse.

Tanken om at rendyrke programmets teori findes mere detaljeret beskrevet i evalueringstraditioner, der under ét kaldes teori-drevet evaluering (Chen & Rossi) eller virkningsevaluering (Dahler-Larsen & Krogstrup, 2003). I teori-drevne evalueringer samarbejdes der med et programs medarbejdere om design, målsætninger, dataindsamling, dataanalyse, rapportskrivning og formidling af resultater. Af samme grund omtales denne tilgang ind imellem som deltagende teori-drevet evaluering (Donaldson & Gooler, 2002; Donaldson et al, 2002, 2003). Heri ligger tydelige implikationer for den praktiske udførelse af evalueringen: målet er at styrke programmets medarbejdere i deres opfattelse af egne præstationer, at facilitere programlæring og at skabe programforbedringer på alle niveauer i det system, der evalueres. Teori-drevet evaluering udvikler en programteori for hvert program i

samarbejde med programmedarbejdere. En programteori baseres på medarbejderes opfattelser og oplevelser samt på tidligere evalueringer og generelle undersøgelser af de fænomener, der er under evaluering, og på det grundlag er modellen en meningsfuld og plausibel model over, hvordan programmet formodes at nå sine mål. I modellen tages der højde for medierende faktorer og modererende faktorer; medierende faktorer formidler programmets virkninger, mens modererende faktorer er andre faktorer, der påvirker programmets virkninger (Petrosino, 2000, Shadish & Sweeney, 1991). Ud fra denne indledende afdækning udvikles en model over programmets virkninger, og denne model testes efterfølgende så stringent som muligt.

Teori-baseret evaluering forudsætter en tydeliggørelse af den model, der styrer praksis og interventionen, og denne tydeliggørelse kan ske ved en grundig afdækning af modellen. I teori-baseret evaluering afprøves modellens grundantagelser, og resultatet er en indsigt i de mekanismer, der skaber interventionens resultater. Teori-drevet evaluering presser således evalueringsforsker og program-medarbejdere til at formulere testbare antagelser om programmets virkninger. Værdien af teori-drevet evaluering står og falder med mulighederne for at udarbejde en grundig og dækkende programteori, hvis resultater kan måles og testes præcist i et kontrollerbart design. Under denne proces kan programmets mål og antagelser om programmets virkninger meget vel ændre sig som følge af intentionerne om, at evaluering samtidig skal anvendes til at udvikle programmet. Af samme grund opstår der tvivl om, hvorvidt teori-drevet evaluering er implementering af programteorier mere end evaluering af programteorier (Weiss, 1997; Birckmayer & Weiss, 2000).

Standardiserede, eksperimentelle designs kom tidligt i modvind. Allerede i 1976 så man de første forsøg på udvikle forskningsstrategier, der kunne tilpasses det problem, man ønskede at studere nærmere. Cronbach (1982) bidrog til at udvide feltet væsentligt og prioriterede designs, der var afpasset efter omstændighederne.

”Logic is necessarily the same in all disciplined inquiry, but the translation of logic into procedure should depend on context, purpose, and expected pay-off (...) General recommendations on evaluation can also mislead; evaluation should not be cast into a single mold. For any evaluation many good designs can be proposed, but no perfect ones” (Cronbach, 1982: 2).

Der fastsættes et mål for aktiviteten, og forandringer har fundet sted, når målet er nået. Målene kan være generelle og gælde for alle deltagere i programmet, og målene kan være individuelle og fastsatte i samarbejde med deltageren. Barriererne for programmets gennemførelse defineres som de faktorer, der forhindrer målenes realisering. Forandringer bliver et spørgsmål om at opfylde målene, og der opnås kun i

begrænset omfang kendskab til de processer, der skaber forandringer og skaber målene for den sags skyld. I dette paradigme er man på jagt efter det mest effektive program, hvor mål styrer adfærd i den ønskede retning.

Tankegangen kan yderligere præcisere derhen, at denne tankefigur handler om at analysere fænomener i enkeltelementer, og at en aggregeret analyse kan afdække de faktorer, der påvirker hver enkelt person. Ethvert individ er det unikke udtryk for den fælles indflydelse af en række variabler. Det unikke stammer fra ideografiske effekter på individets nomotetiske love. Mentale tilstande bliver udledt via adfærd ("inferences"), og et begreb kan kun accepteres, hvis det kan defineres operationelt og har direkte relation til adfærd.

Viden fremlægges i en ambition om at "illuminere" – at forstå den komplekse realitet, som er et program til del. Isolation af betydningsfulde elementer via kvalitativ forskning bliver en foretrukken strategi.

"At the outset, the researcher is concerned to familiarize himself thoroughly with the day-to-day reality of the setting or settings that he is studying: In this he is similar to social anthropologists or to natural historians. Like them he makes no attempt to manipulate, control, or eliminate situational variables, but takes as given the complex scene he encounters. His chief task is to unravel it, isolate its significant features, delineate cycles of cause and effect, and comprehend relationships between beliefs and practices and between organizational patterns and the response of individuals" (Parlett & Hamilton, 1976. Se Stake, 1995, side 40).

Disse designs gav rum for andre tilgange og udviklingen af andre tankefigurer. Modstanden mod standardisering førte til en modstand mod kontrollerede designs, og grunden til et naturalistisk paradigme var lagt. I dette paradigme observeres verden, sådan som den nu engang forekommer uden indgreb af nogen art – deraf det naturalistiske perspektiv.

4. Guba & Lincoln og emergent evaluering

Det rationalistiske paradigme omtales ofte som 'context-stripping' (Guba & Lincoln, 1989: 60), hvorved menes, at evalueringen ignorerer afgørende faktorer, der præger evalueringen. I emergente designs inddrages deltageres perspektiver i bestræbelserne på at opnå konsensus blandt deltagerne om den organisatoriske virkelighed, de alle er en del af.

I 1980'erne formulerer Guba & Lincoln principperne for en konstruktivistisk² tilgang til evaluering i fire faser: 1) identifikation af stakeholders, 2) introduktion af stakeholders meninger til andre, 3) uløste problemer samles af evaluator, og 4) forhandling blandt stakeholder-grupper, under ledelse af evaluator, finder sted mhp. at opnå konsensus om uløste problemstillinger. Målet med denne proces er at skabe læring. Det sker ved, at stakeholder lærer sine egne og andres konstruktioner bedre at kende. For stakeholder betyder det, at konstruktioner ændres og blive mere raffinerede, end de var før evalueringen, og for stakeholders opfattelse af andre betyder det en bedre forståelse for andres konstruktioner og rationale.

I socialkonstruktivistiske termer sættes der spørgsmålstegn ved den "objektive realitet". Det antages, at der findes en multipel, socialt konstrueret realitet, der ikke styres af naturlige lovmæssigheder. Guba & Lincoln kalder denne tilgang en relativistisk ontologi. Sandhed defineres som den mest informerede og sofistikerede konstruktion, der er konsensus om blandt individer (1989: 86). Et fænomen defineres som afhængigt af art og omfang af forhåndsviden og som værende afhængigt af graden af sofistikering. Det antages yderligere, at det er umuligt at adskille undersøgeren fra det undersøgte. Data produceres i interaktionen. Metodologisk er udgangspunktet, at det ultimative kriterium er bedre forståelse, som gør det muligt at skabe mening i interaktionen. Den konstruktivistiske undersøgelsesproces er en konstant iteration mellem konstruktioner; en fortolkende proces, der bevæger sig hen imod en fælles konstruktion.

Hvad er rationalet? Egentlig starter konstruktivistisk evaluering som en opposition imod konventionelle paradigmer, især kausalitetsantagelsen. Blandt indvendingerne er,

- at korrelationer ikke implicerer kausalitet, end ikke samtidighed implicerer kausalitet,
- at menneskelige bedømmelser er nødvendige for at vurdere de betingelser, hvorunder lovmæssigheder fungerer, og hvornår lovmæssigheder fungerer,

² Et fælles referencepunkt for disse designs er socialkonstruktionisme. Denne isme forstås dog på mange måder (Wenneberg, 2002; Collin, 1998; Burr, 2003) og kan næppe siges at være et fælles teoretisk udgangspunkt. Hos Berger & Luckman (1976) fremhæves de konventioner, vi i fællesskab skaber i den samfundsskabte virkelighed, og hos G.H. Mead (1934) fremhæves den symbolske virkelighed, som vi etablerer sammen med signifikante andre. I nyere konstruktivistiske paradigme forstås virkeligheden som resultatet af en forhandling mellem aktørerne (Guba & Lincoln, 1989) og ikke som 'something out there'. Virkeligheden konstrueres af personer under påvirkning af sociale og kulturelle faktorer, og det fører til et sæt af fælles konstruktioner, der definerer, hvordan man ser og reagerer på begivenheder. Modellerne har forskellige opfattelser af rækkevidden af tesen om sociale konstruktioner, og modellerne adskiller sig fra hinanden i måden at studere processerne på.

- at kausale forklaringer hænger sammen med specifikke formål med at fremsætte kausale vurderinger. Malaria forklares forskelligt af en biolog og en hematolog.

Konstruktivistisk evaluering påtager sig dermed en anden rolle; en "mutual simultaneous shaping" (op.cit., 1989:98), der indebærer, at evalueringer må respektere,

- at alt i situationer spiller sammen; mennesker reagerer på det, der påvirker dem,
- at hvert element aktiveres på sin særlige måde; enhver situation har sin egen dynamik,
- at der må foretages vurderinger af de mest sandsynlige påvirkere; at udbytte ikke eksisterer, men skabes under undersøgelsesprocessen,
- at den særlige sammensætning af påvirkere kun optræder en gang; at en undersøgelse og dens formål sætter scenen og ignorerer andre observationer,
- at forklaringer er her-og-nu forklaringer ("accounts") – et fotografi af en proces.

Mens det konventionelle paradigme fokuserer på korrespondens mellem fund og virkelighed, fokuserer det konstruktivistiske paradigme i stedet på konsensus. Dermed bliver metoden velegnet til det, Weick kalder *sensemaking* i organisationen, dvs. evalueringen bidrager til at skabe meninger og kultur og bidrager til at vægte dele af organisationen højere end andre dele. Dette efterlader os med et andet spørgsmål: Hvordan kan denne model bruges i evalueringen af praksis? I Guba & Lincolns beskrivelse af konstruktivistisk evalueringsmetodologi fremhæves følgende karakteristika:

1. Hvis der findes flere forskellige versioner af virkeligheden, og disse er afhængige af tid og kontekst, er det væsentligt, at evalueringen tager udgangspunkt heri.
2. Det er ikke muligt på forhånd at beslutte sig for, hvad der skal spørges om, idet man her mere baserer sig på evaluatorens konstruktion end på den evalueredes konstruktion. Det, der er brug for, er en adaptiv metodologi, som gør det muligt at bevæge sig ind i feltet uden forhåndsopfattelse, men som også efter en rum tid i feltet kan ende med en afgrænsning af, på hvad og hvordan der skal fokuseres.
3. De metoder, der egner sig bedst, er kvalitative metoder, idet mennesker bedst indsamler information via samtale, observation af aktiviteter og non-verbale

cues og læsning af dokumenter. Dette indebærer ikke, at spørgeskemaer afvises, når der eksempelvis er behov for information fra en større population.

4. Konstruktivister insisterer på retten til at bruge tavs viden.

Undersøgelsen bygger på formålsrettet sampling, dvs. typiske cases, ekstreme cases, kritiske cases, politisk vigtige cases eller bekvemmelighedssampling, dvs. valg af cases, der tilbyder sig ved lejligheden. Forskningsprocessen er endvidere kendetegnet ved konstant vekselvirkning mellem dataindsamling og analyse. Fundene skal funderes i empirien i en konstant proces, indtil en "joint konstruktion" [fælles konstruktion] dukker op. Denne fælles konstruktion er baseret ("grounded") i den individuelle konstruktion, men er dog ikke identisk hermed. Afgørende kriterier er, at den må passe med virkeligheden, den må være brugbar, den må have relevans, og endelig må den være modificérbar. Designet i en konstruktivistisk undersøgelse kaldes "emergent", hvilket indebærer, at designet raffineres og udvides undervejs.

5. Scheurich og policy archaeology

At sociale problemer konstrueres, er næppe nogen udfordring for teoretisk analyse længere (Sarbin & Kitsuse, 1994; Wenneberg, 2002). Når jeg vælger at inddrage James Scheurich (1997), skyldes det, at der her findes argumenter for en anderledes tilgang til analysen af sociale problemer. Selv om han vedkender sig sin gæld til Foucault, er de nye arenaer for politik-analyse ikke en discipels udlægning af Foucault, men Scheurichs eget bidrag. Scheurichs egen analyse er abstrakt og ikke umiddelbart omsættelig. Jeg skal i dette afsnit søge at indkredse den nye dagsorden, som Scheurich mener åbner sig.

Scheurichs udgangspunktet er en skeptisk, næsten ligefrem afvisende, holdning til traditionelle sociale studier. Den model, som Scheurich kritiserer, er en klassisk model i social forskning, som er baseret på fire analyseområder: beskrivelse af det sociale problem (inklusive beskrivelse af eventuelle årsager), diskussion af rivaliserende løsninger, betragtninger over problemer ved implementering af løsninger samt evaluering af implementeringer. I denne model befinder der sig, ifølge Scheurich, grundopfattelser af, at sociale problemer er empirisk givne i den forstand, at der ganske vist findes a priori betingelser, som skaber de sociale problemer, men at sociale problemer i sig selv kræver en behandling; en løsning med det implicite mål at genetablere den herskende sociale orden.

”*Policy archaeology*” indtager en anden position. Scheurich beskriver selv sin tilgang i fire arenaer, men tilføjer også, at konkrete analyser er iterative, dvs. der skiftes konstant mellem de fire arenaer, som jeg beskriver i det følgende.

1) Sociale problemer udsættes for identifikation, navngivning og beskrivelse

Oprindelsen til det sociale problem analyseres, og det sociale problem dekonstrueres. Der stilles spørgsmål om, hvilke processer der har skabt det sociale problem, og hvordan et problem er nået så vidt, at det ses som et problem. Genstanden for analyse i denne fase er den sociale konstruktionsproces. Hvordan et problem blev synligt, fik et navn og kunne beskrives. Denne analyse indebærer, at man her arbejder med identifikation af det sociale problem, navngivningen af det sociale problem, herunder hvem der navngiver, og hvilke interesser der er knyttet til denne navngivning samt til beskrivelsen. Med inspiration fra Foucault fokuseres der på de historiske betingelser, der er nødvendige, for at et socialt problem dukker op, herunder ”rules of formation” (Foucault) og den komplekse gruppe af relationer, som skaber et socialt problem.

2) Sociale mønstre konstituerer sociale problemer

Inspireret af den komplekse gruppe af relationer foreslår Scheurich, at der findes et net af sociale regelmæssigheder (sociale mønstre), som konstituerer et problem som et socialt problem. Heri ligger den antagelse, at sociale problemer ikke opnår deres synlighed på en tilfældig eller naturlig facon, og synligheden (og dens politiske løsning) ikke er en funktion af intentioner og handlinger hos de involverede personer. Scheurich foreslår, at

”there is a grid of social regularities that constitutes what becomes socially visible as a social problem and what becomes socially visible as a range of credible policy solutions” (1997: 99).

Der er fire aspekter af denne analyse: (1) sociale mønstre er ikke intentionelle, men produceres og reproduceres uafhængigt af intentioner, (2) sociale mønstre determinerer ikke sociale problemer og løsninger, som om de kommer ude fra, men er snarere de betingelser, hvorunder sociale problemer viser sig eller bliver konstitueret som sociale problemer, (3) sociale mønstre er historiske, hvilket indebærer, at de dukker op og forsvinder igen, mens nye mønstre opstår. (4) Sociale mønstre befinder sig i menneskers kontekst, og man skal ikke søge mønstre ved hjælp af metaforer som ”dybe rødder til et socialt problem”.

3-4) Sociale mønstre genererer politiske løsninger

Den tredje og fjerde arena i ”*policy archaeology*” bliver i denne sammenhæng slået sammen, idet der her fokuseres på de sociale mønstres betydning for de politiske handlemuligheder og på, hvordan sociale mønstre genererer mulige og umulige politiske løsninger. Det følger heraf, at traditionelle politiske løsninger må opfattes som politiske valg, genereret af sociale mønstre.

I en analyse af børn, der oplever nederlag i skolen, tager Scheurich sit udgangspunkt i kendte sociale problemstillinger, hvor nederlagsoplevelsen findes i udpræget grad: hos fattige familier, hos enlige mødre og i familier, hvor børn mishandles eller svigtes. Børn møder i skolen med en bagage af sociale problemer, som man kun i begrænset omfang tager hensyn til. Scheurich hævder, at fem sociale mønstre konstituerer nederlaget i skolen: køn, race, klasse, professionalisering og ”governmentality”. Som eksempel anvender Scheurich race, som ikke i sig selv er et mønster, men snarere må opfattes som hvides herredømme over sorte. Dette herredømme skifter over tid, fra ”whiteness as property” til ”white privilege and domination”, men dens kerne – det hvide herredømme – er stadig den samme. Tilsvarende betragtninger kan gøres om køn og klasse. Professionalisering handler om professioner, der med gode intentioner søger at hjælpe børn i knibe, og som producerer acceptabel adfærd. ”Governmentality” betegner en ydre styring (ledelse), der rækker ind over det individuelle frirum, og som tæller, beskriver, definerer og bringer alt under kontrol under sine vinger.

”Governmental agents (including policy analysts) point out, describe, and label the group (governmentality), and school, health, and social welfare professionals are linked together to treat the problem (professionalization)” (1997: 107).

”Social regularities ‘arrange’ the ‘seeing’ of this target group, the seeing of it as a problem group” (ibid)

The grid, thus, is both epistemological and ontological; it constitutes both who the problem group is and how the group is seen or known as a problem (ibid)

The social order produces in complex ways both the failure in school of single-parent, poor, children of color and the identification of this group as a problem group. The labeling of the targeted group as a social problem is critical to the maintenance of the social order (ibid)

Pointen i disse betragtninger er, at visse grupper i befolkningen er mere udsatte for sociale mønstre end andre grupper. Børn fra socialt boligbyggeri opfattes hyppigere som havende sociale problemer end børn fra parcelhusområder.

Visse løsninger og kun disse ses som mulige løsninger, lyder parolen. At koble forskellige instanser ses som en løsning, men som Scheurich spørger: Når den eksisterende sociale service ikke kan løse problemet, hvordan kan man da tro, at mere koordination vil løse problemet? Social forskere indgår som en del af alliancen og bidrager dermed til at begrænse valgmulighederne.

6. Realisme versus konstruktivisme i evalueringsforskning

Opgør med tidligere teoretiske opfattelser kan foregå stille og roligt, men opgør kan også være voldsomt provokerende. En af de distinktioner, der gentager sig selv i et samfundsvidenskabeligt forskningsfelt og fortsat skaber megen provokation, er distinktionen mellem realisme og konstruktivisme. Denne distinktion gentager sig selv i flere evalueringspositioner: Den eksperimentelle position kan placeres i en realistisk position, men Campbell havde betydelige ligheder med konstruktivistiske antagelser.

Realistisk evaluering præciserer direkte, at deres position – som navnet antyder - er realistisk og påpeger, at pointen i realistiske positioner i evalueringsforskning er, at denne søger efter de mekanismer, der kan forklare et fænomen (Pawson & Tilley, 1997). Guba & Lincoln placerer sig selv i fronten af den konstruktivistiske bevægelse, mens James Scheurich med sin inspiration fra Michel Foucault peger på de sociale mønstre, der konstruerer menneskelig interaktion.

Det konstruktivistiske felt dækker over en række meget forskellige teorier og opfattelser. Betegnelser florerer, og det er ikke altid tydeligt, hvori forskellene består, men den indbyrdes afstandtagen er stor: social konstruktionisme, social konstruktivisme, konstruktivisme. Betydningen af betegnelserne synes at variere efter den videnskabelige afdeling, forskeren befinder sig i. Hos Kenneth Gergen (1997a, 1997b, 1998a, 1998b) går det væsentlige skel mellem socialkonstruktionisme, hvor menneskers erkendelse af verden sker i relationen til denne verden, og konstruktivisme, hvor menneskers erkendelse af verden finder sted i form af kognitive skemaer. Hos Bruno Latour går skellet mellem social konstruktivisme, som forstår videnskabelige teorier som skabt af praksis, og konstruktivisme, hvor sociale strukturer, magt og interesser skaber videnskabelige teorier. Disse betegnelser vil jeg ikke skelne skarpt mellem i denne diskussion.

I introduktioner af Collin (1998) og Wenneberg (2002) deles teorierne efter graden af radikalitet. Begge introducerer socialkonstruktivisme ud fra en position, der kaldes ontologisk realisme. Wenneberg omtaler udviklingen som en glidebane fra et kritisk perspektiv over en social teori til epistemologi og ontologi. Det første kritiske perspektiv og udviklingen af en social teori er uproblematisk, endda fornuftigt, mens ”hælene skal sættes i” før den sidste position.

Udgangspunktet for konstruktivisme er en kritisk forholden sig til tilsyneladende objektive begreber og fænomener i dagligdagen; historisk og kulturelt. En konstruktivist kan hævde, at der bag enhver social handling ligger en sociokulturel historie. Ganske vist er mennesker skabt forskellige, men forskellighederne kan fremhæves eller nedtones via sociale konstruktioner. Sociale fænomener ses ikke som naturlige, men som samfundsskabte, og det påpeges, at disse fænomener kan være anderledes. Det mest oplagte eksempel på en social konstruktion er en organisation; en social institution. Her gælder konventioner, regler, omgangsformer, som skaber organisationen, og organisationens historie, myter og sagn bidrager til at skabe nutidens organisation. Man søger at forstå organisationer som noget, der eksisterer i sin egen ret, enten som objektiv virkelighed eller som subjektiv virkelighed. Denne opfattelse af den sociale virkelighed vil næppe skabe større uenighed mellem konstruktivisme og realister.

Anderledes forholder det sig med opfattelsen af den fysiske virkelighed (se f.eks. Favrhøldt, 1999: 225ff og Burr, 2003). Konstruktivismen tildeler sproget en særlig rolle i konstruktionen af deres egen livsverden og skelner ikke mellem begreber, som mennesket kan anvende i overensstemmelse med menneskelige konventioner, og begreber, som refererer til særlige fænomener i verden. Denne ’mangel’ fører ifølge Favrhøldt til den opfattelse, at sprog skaber vore tanker, og at mennesket skabes i sociale processer; det giver derfor ingen mening af tale om menneskets natur i sig selv. Konstruktivisten vil hævde, at det sprog, vi tilegner os allerede som spædbørn, bidrager til at skabe vores syn på verden og vores opfattelse af og viden om den fysiske verden.

Men der findes en anden måde at udlægge konstruktivisme på. Wenneberg og Collin gør spørgsmål om, hvorvidt virkeligheden findes, til det adskillende element. Læser man teorierne i lyset af deres eget opgør med fortidens teorier, synes det mere, som om der er flere opgør undervejs samtidig. Det første opgør handler om et opgør med individualistisk tænkning i sociale videnskaber. Kenneth Gergen fremhæver i sin kritik af amerikansk psykologi dens ekstreme individualisme, og John Shotter fremhæver, hvordan sprog skaber en reel virkelighed, som man forholder sig til og bliver skabt i. Det andet opgør handler om et opgør med eksternalistiske makroforklaringer på videnskabelige teories udvikling, og en af opgørets fortropper – Latour – påpeger,

hvordan videnskabelige teorier og begreber kan forstås ud fra et internalistisk mikroperspektiv, hvor teorier udvikles i kraft af sociale og psykologiske faktorer omkring selve videnskabsprocessen. Serres og Latour placerer sig i forlængelse af fransk videnskabshistorie og dens stærke præg af strukturalisme og fænomenologi. Latours opgør er et opgør med naturvidenskab, skabt i en ekstrem adskillelse af subjekt (forsker) og objekt (naturen). Naturen bliver så at sige set med forskerens øjne, og dermed bliver der skabt en kunstig distance mellem forsker og natur, og man begynder at interessere sig for ”virkeligheden derude”. Men den er kun derude i forskerens øjne. Serres og Latour argumenterer for, at virkeligheden i naturvidenskaberne konstrueres i forskerens perspektiv, og at forskerens perspektiv kun vinder i forskersamfundet, hvis forskeren har sine alliancer. Videnskab er således en kamp mellem videnstraditioner. Sagt anderledes: tingene i naturen påvirker de menneskelige konstruktioner, og denne påvirkning er ikke entydig men forhandlet. Mennesker og natur er ikke adskilte, men udveksler information med hinanden og skaber dermed en bestemt værensforståelse. Man kan altså ikke - som Merton - tale om, at naturen i sig selv skaber et behov for viden.

I den konstruktivistiske tradition bevæger man sig på en kant, hvor formuleringer om, at virkeligheden kun findes i vores sprog, let kommer til orde. Ikke alle konstruktivister vil være enige, om nogen, men det siges ind imellem direkte og uheldigt. I en af de tidlige tekster på området finder man bl.a. følgende formuleringer: ”that realities are not objectively 'out there'” (Guba & Lincoln, 1989: 12) Andre steder udtaler Guba & Lincoln, at der findes flere forskellige virkeligheder og påpeger, at sandhed defineres som den mest informerede og sofistikerede konstruktion, der er konsensus om blandt individer.

Realisme versus konstruktivisme er en debat om, hvorvidt virkeligheden findes og hvilken beskaffenhed, denne virkelighed har. Burr (2003: 101) påpeger meget klagende, at distinktionen realisme-konstruktivisme dækker over flere modpoler, som handler om virkelighed som sandhed (versus falskhed), virkelighed som materialitet (versus illusion) og virkelighed som essens (versus konstruktion), og hun slutter

“Critics of constructionism here appear to be contesting the idea that the world is a figment of our imaginations and has no materiality (...), which was never constructionism’s claim” (2003: 101)

Konstruktivismens primære anke er, at virkeligheden opfattes som en essens i traditionelle udlægnings, og traditionen gør oprør mod den kunstige og skarpe

adskillelse mellem subjekt og objekt ud fra den opfattelse, at naturen ikke venter på at blive afdækket. Realister protesterer og mener, at det er meningsløst at sige, at videnskabelige begreber kun er skabt af en distanceret forsker, idet begreber skal anvendes på særlige måder for at kunne beskrive virkeligheden.

Kritisk realisme opstod i 80'erne og især 90'erne som et alternativ til den klassiske skelnen mellem på den ene side realisme og på den anden side socialkonstruktionisme og postmodernisme. Lidt firkantet kan man sige, at kritisk realisme primært beskæftiger sig med verden, som den er - den intransitive dimension - genstandsfeltet. I kritisk realisme accepteres det, at den sociale verden er socialt konstrueret og afhængig af de begreber, som vi udvikler. Kritisk realisme befinder sig i en (besværlig) mellemlig position, hvor de betydninger, mennesker forholder sig til, ikke kun er et spørgsmål om reference eller diskurser, men begge dele. Socialvidenskaberne har ofte begrænset sig til at observere den måde, hvorpå begivenhederne foregår; en naturalistisk tilgang. Denne tilgang har sine begrænsninger (Andrew Sayer), som går på, at viden oparbejdes via variationer af associativ tænkning: Når bestemte begivenheder eksisterer samtidig, hænger de formentlig sammen.

Hvilke konsekvenser får realisme-versus-konstruktivisme-diskussionen i evalueringsforskningen? Fra realistisk hold fokuseres der på at finde forklaringer på sociale fænomener:

"but what does the explanatory work is first of all the mechanism (...) and secondly the context (...). This proposition – causal outcomes follow from mechanism acting in contexts – is the axiomatic base upon which all realist explanation builds (...)" (Pawson & Tilley, 1997: 58; forfatterens egen fremhævning).

Denne realistiske evalueringsopfattelse dækker ikke alle positioner i evalueringsforskningen, men den fanger essensen af en realistisk undersøgelse, der betoner begreber som mekanisme og kontekst, og den regularitet, som mekanismer i kontekst skaber. I realistisk evaluering vil forskeren være optaget af specifikationer af et programs udførelse. Dette indebærer grundige analyser af et programs elementer, og de teorier og hypoteser, der styrer et program.

Hvordan adskiller en konstruktivistisk undersøgelse sig fra dette? Et væsentligt perspektiv i konstruktivistiske undersøgelser er dekonstruktionen af kendte forestillinger om menneskers måde at fungere på. Dette sker bl.a. via påpegnings af, at naturligt skabte fænomener kan have en kulturelt baggrund. Konstruktivisme har dermed skabt muligheden for en anden forståelse af fænomener, som vi ofte tager for

givet som f.eks. personlighed, sygdom og seksualitet (Burr, 2003, kapitel 2). I konstruktivistiske undersøgelser vil forskeren være optaget af samtaler og diskurser, og følgende begreber toner frem i horisonten: subjektivitet, position, social identitet samt positionering i interaktion, situerethed, forhandling af roller, og deltagelse i forskellige diskurser i samme interaktion, magt og modstand.

Efter dette handler det om den falske modsætning mellem kvalitative og kvantitative metoder, som ofte har ført til en ideologisk betonet fremhævelse af kvalitative metoders fortræffeligheder frem for kvantitative metoder. Ulemperne ved kvantitative analyser er rimelig velkendte. Derfor kommer dette afsnit til at handle om farerne ved at dyrke kvalitativ forskning. Der synes at være en tendens til at tro, at kvalitative evalueringer kan identificere processer, som ingen andre metoder kan, og det er sådan set ikke helt forkert, men det rummer faren for, at man selv skaber det, man tror er fakta, eller at man bliver bekræftet i det, man leder efter.

To præmisser

Set med organisatoriske briller findes der to positioner på feltet. Den ene position handler om en stærk fokusering på at fjerne en persons problem uden at undersøge den kontekst, hvori problemet forekommer. En præmis for denne tænkning er, at nogle miljøer er gavnlige for personer, mens andre ikke er gavnlige. Denne præmis kan ikke anfægtes, men præmissen kan fortolkes og bliver fortolket som

- Universelle sandheder: institutioner er eksempelvis ikke gavnlige for børns udviklingsmuligheder, mens familielignende enheder er det. Denne type sandheder skabes via korrelationen mellem børns problemer og en foranstaltning.
- Et pædagogisk imperativ: behandlingsfilosofi er eksempelvis funderet i barnets problem og sigter på at finde den bedste behandlingsmetode til at løse barnets problem.

Problemet med præmissen er, at den er funderet på en abstraktion og bygger på en samvariation mellem børns problemer og en abstrakt beskrevet metode. Abstraktionen kommer frem i to øjeblikke – det ene, hvor barn bliver til børn; et barn samles med andre børn i en gruppe af børn ud fra en antagelse om, at gruppen har samme sociale problem, og det andet, hvor gruppen af børn undersøges i en stærkt aggregeret kontekst.

Hvad virker på hvilke problemer? Spørgsmålet har mindst tre forudsætninger: 1) det forudsætter at personens problemer kan afdækkes, og at en målrettet indsats kan

tilrettelægges fuldstændigt, men personers udvikling er ikke lineær, 2) det forudsætter at vi på forhånd vælger en ordening som den bedste, men forskning viser, at personer kan have gavn af andet end det, en grundig undersøgelse her og nu afdækker, og 3) det forudsætter, at personers problemer kan fjernes eller lindres, men det viser sig, at personer snarere lærer at håndtere deres problemer.

Den anden position udpeger diagnosticeringen som kernen, og her forstås den kategorisering, som alle brugere, patienter, klienter, elever, kort sagt deltagere, bliver udsat for. Den kategorisering fører bestemte handlinger med sig, det vil sige, at handlingsorienteringen kan afledes af den diagnosticering, som deltageren udsættes for, næsten på samme vis, som diagnoser anvendes i den sundhedsverden. Dette bygger på en antagelse om et 1:1 forhold mellem diagnose (kategori) og handling (dog gælder dette ikke for enkeltpersoner), men det er snarere et forhold mellem en institution og dens deltagere. Alle deltagere i en institution forstås på en bestemt måde og behandles på en bestemt måde. Præmissen tolkes som

- Lokalt konstitueret: institutioner udgør et diskursivt system, som barnet må passe ind i.
- Social orden: institutioner udgør et selvstændigt socialt system, som skaber regler for børns adfærd.

Problemet med præmissen er, at det forbliver uklart, hvorvidt handlinger i sociale institutioner er afhængige af den sociale kategorisering, eller om sprogbruget kan have karakter af forklaringer på den adfærd, man observerer, styring af de handlinger, som institutionen har som arbejdsfelt eller foræring af et verdensbillede til medarbejdere. Problemet med præmissen er også, at objektet forsvinder eller repræsenteres i tekster. Diskurser bliver let til et spørgsmål om "signifier" og "signified". Uanset hvordan barnet nævnes, og hvad institutioner kaldes, er der stadig et empirisk spørgsmål om referencen mellem barnet og institutionen (Sayer, 2002: 38).

Problemet synes at opstå, når den viden, der indhøstes, skal omsættes til en mere generel viden. Feltet præges af det, sociologen Andrew Sayer kalder samtidighedstænkning, dvs. en tænkning, der bygger på, at når to ting forekommer samtidig, kan det ikke lade sig gøre at lade hver ting stå for sig selv. Det er en associationstænkning (metodisk vil man kalde det korrelationstænkning), som alene påpeger sammenhængen mellem to faktorer. Der er flere forskere, der peger på, at den viden, man får af samtidighedstænkning, er begrænset (Sayer, 2002). I stedet er der brug for en viden, der viser, hvilken afhængighed der findes mellem to (eller flere faktorer).

V. DET EKSPERIMENTERENDE SAMFUND

Spørgsmålet om effekten af sociale indsatser er vanskeligt at komme uden om. Klassisk effektforskning giver viden om, hvad der er sket, og hvordan en metode virker, men giver ingen viden om, hvordan indsatsen kan forbedres. Faren ved prioriteringen er, at forskning, der kan udvikle den sociale indsats, nedprioriteres til fordel for effektforskning. I dette kapitel gives der et bud på et alternativ eller supplement til effektforskning, hvor målet er at finde frem til en arbejdsform, der viser, hvordan forskning kan bidrage til udvikling af bæredygtige idéer, som kan vandre i det sociale landskab. Den arbejdsform, der argumenteres for, har endvidere generel betydning og kan medvirke til at forstå de mekanismer, der er på spil i sociale indsatser. Arbejdsformen gør det muligt at svare på generelle spørgsmål såsom har sociale institutioner og sociale systemer altid en tendens til at kategorisere mennesker? Svaret på dette spørgsmål har ikke alene teoretisk interesse, men har også praktisk betydning.

Kapitlet antyder en række praktiske implikationer og vil vise, hvordan spørgsmål kan få betydning for den måde, hvorpå den sociale indsats tilrettelægges. Det munder ud i et forslag til fokuseret forsøgsarbejde, baseret på eksisterende erfaringer fra forskning og praksis, samt et forslag til alternativ form for vidensproduktion på det sociale område. Der er brug for en viden, der er konstruktiv, kontekstspecifik og alligevel frembringer viden, der kan generaliseres. Arbejdsformen, der foreslås, skal udvikles, justeres, afprøves og beskrives. Dette er i sig selv en forskningsopgave. Arbejdsformen er inspireret af nyere internationale teorier om vidensproduktion og kontrafaktisk tænkning. Disse teorier er endnu i sin vorden og fortjener særlig opmærksomhed.

1. Problemet

Unge kriminelle, anbragte børn og unges misbrug er blandt de mange indikatorer på, at den sociale integration for en del af dagens børn og unge ikke fungerer optimalt. Blandt de mange temaer i tidens sociale debat kan fremhæves inklusion af truede børn og unge i folkeskolen, efterværn, der letter overgangen fra institution til hverdag for tidligere anbragte børn og unge, udslusning af unge kriminelle fra sikrede institutioner, på forebyggende familiebehandling, tosprogede børns sociale integration og på lokalsamfundets muligheder for at skabe integration for truede børn og deres familier. Desuden overskygger interessen for "hvad der virker" de fleste andre socialfaglige spørgsmål.

Der er gennemført en række forsøgs- og udviklingsarbejder (FoU) i amter, kommuner, privat eller offentligt, og sociale institutioner. Forsøg er blevet almindelige, og forsøg er en meget udbredt strategi, når en forvaltning eller organisation møder et problem, den ikke umiddelbart kender løsningen på. Det er kendetegnende, at alle FoU projekter har været decentrale og har haft deres udspring i lokale sociale problemer. Den decentrale linie har, politisk set, haft bred opbakning. Den decentrale linie har fremmet en kreativitet, og det antages, at kreativiteten har ført til udviklingen af nye løsninger på sociale problemer. Denne antagelse er imidlertid vanskelig at dokumentere, idet der også er problemer forbundet med den decentrale praksis.

- 1) Mængden af erfaringer på det sociale område er vokset voldsomt, siden sociale forsøg blev almindelig praksis i slutningen af 80erne. Adskillige puljer har fra begyndelsen af 90erne støttet forsøgsarbejde med alle målgrupper og under alle organisatoriske rammer, og det har ført til en voldsom informationsstrøm. Det samme forsøgsarbejde giver paradoksal nok vanskeligheder, idet det er vanskeligt at skaffe sig et overblik over den viden, der findes blandt professionelle.
- 2) Der har været og er stadig bestræbelser i gang med det mål at systematisere viden fra forsøg og praksis. Denne viden bliver som regel indsamlet og registreret i databaser eller i publikationer. Disse bestræbelser lider imidlertid også under den voldsomme informationsstrøm. Dataindsamlingen lider under fraværet af en begrebsramme, der kan systematisere den tilgængelige viden på området, og sammenligninger af forsøg lider under, at forsøgenes idé og vilkår er så forskellige, at sammenligninger er vanskelige. Anvendelsen af databaser begrænser sig derfor i bedste fald til at skabe kontakter mellem beslægtede projekter og ligesindede personer.
- 3) Til trods for, at der i Danmark findes en meget stor viden om og erfaring med socialt arbejde, bliver disse erfaringer kun i begrænset omfang anvendt i lovgivningsarbejde, ved udvikling af socialt arbejde med børn og unge eller i uddannelsen af pædagoger, socialrådgivere m.m.. Erfaringer bliver i stedet erstattet af udenlandske programmer med manualer, der er tilpasset vilkårene i et andet land med et andet socialpolitisk system.

Forklaringen på importen af udenlandske programmer kan meget vel være, at gode erfaringer drukner i den almindelige urskov af erfaringer.

Lokale forsøg kan være interessante i sig selv, men nogle af dem kan også have en større generaliseringsværdi (Edwards, 1996; Stake, 2000: 439). Dette har dog vist sig at byde på større vanskeligheder end forudsat, og generalisering af forsøgserfaringer kræver udvikling af nye metoder. Trods mange års forsøg på teoretisk og metodisk integration af sociale videnskaber efterlyses der stadig metodologiske udvidelser og fornyelser (se f.eks. *Human Relations*, vol. 51, nr. 12, 1998). Aktionsforskning har siden Kurt Lewins dage været en vigtig forskningsstrategi i denne type forskning, og denne strategi har ført til udvikling af nye programmer (bl.a. i forbindelse med ledelsesudvikling). Over årene er aktionsforskning blevet forstået på mange måder, og den oprindelige systematik, som Lewin (1948) bl.a. advokerede for, er trådt i baggrunden. Styrken ved aktionsforskning er dens mulighed for at inddrage brugere i planlægningen af sociale aktiviteter, og svagheden handler om vanskeligheder med generalisering og teoriudvikling; træk, som denne forskningstype deler med kvalitative forskningstraditioner. Disse kvalitative traditioner trænger til en præcisering af metodologien, og denne præcisering er undervejs (f.eks. Denzin & Lincoln, 2000).

Der er behov for en bevidst strategi for, hvordan erfaringsbaseret viden i det danske sociale system kan håndteres, således at den bidrager til yderligere udvikling af den sociale indsats. Eksisterende kreativitet bør kunne få støtte fra en udviklende social forskning, som er rammen for forskning, der identificerer brugbare, prototypiske og virkningsfulde elementer i et projekt og overfører dem til en anden kontekst. Teoretisk bygger denne forskningstype på fænomenologiske tankeeksperimenter samt prototypeteori, og forskningstypen lader sig inspirere af forskellige former for aktionsforskning. I det følgende skitserer jeg grundlaget herfor.

2. Evalueringsfunktion i social forandring

Enhver med blot minimal indsigt i socialvidenskaberne kan nikke genkendende til paradigmekrige om den sande metodologi. Jeg anser i lighed med Kemmis & McTaggart (2000) denne krig for ufrugtbar. Paradigmerne er usammenlignelige og har forskelligt fokus på sociale problemer. Krigen blokerer for frugtbare synspunkter i hvert paradigme. Ingen af de to paradigmer kan ses som potentielle sejrherre, men som tabere i et spil om forskeres sjæle og bevillinger. Den sande metodologi kan ikke være begrundet i teknik og ej heller i passion og indlevelse, men må være begrundet i en særlig hensyntagen til forskningens genstand. Behovet er at drage nytte af relevante indsigter og søge forståelse af dynamikker og konsekvenser af praksis, baseret på intersubjektivitet og baseret på en opfattelse af praksis som betinget af historiske og aktuelle omstændigheder.

Evalueringer bliver gennemført af forskellige grunde. Kendte evalueringssituationer bliver ofte tildelt ”korrupte” betegnelser. Det kan være hvidvasken, hvor beslutningstagere bruger evalueringer til at retfærdiggøre ubehagelige beslutninger eller beslutningstagere, der ønsker en legitimering af en ubehagelig beslutning eller undgå en potentiel konflikt om en beslutning. Det kan være syltekrukken, hvor beslutningstagere ønsker udsætte eller ”sylte” en vanskelig beslutning og anvender en evaluering til dette formål.

Evalueringer kan også være en ledelsesstøtte. Det kan være beslutningstagere, der ønsker at justere et program undervejs i implementeringen, udvide programmet, skaffe sig offentlig omtale, demonstrere programmets gode virkninger eller bringe sig selv og organisationen i en situation, hvor den bedst mulige problemløsning blandt mange kan vælges.

Endelig kan evalueringer indgå i organisationers læring, hvor det ikke handler om at tage beslutninger om fremtidigt virke, men om at udvikle organisationen via feedback og supervision til organisationens ansatte, udvikle organisationen ved at fortælle dens historie og indkredse organisationens kultur; dens sagn, myter og vanlige problemløsninger.

Det ligger i sagens natur, at evaluering handler om forandringer, baseret på evidens. Der er dog adskillige udlægninger af evidens, og med anvendelighed som sigtepunkt skitseres i figur 7 de potentialer, roller og interventioner, som evaluatorene anvender. Der er naturligvis snittet og skåret i de utallige traditioner, og jeg nærer ingen ambition om at give et totalt overblik, men læs i stedet figuren som en skitse af evalueringens rolle i sociale forandringer.

Figur 11: Evalueringers roller i sociale forandringer

Position	Evalueringsgrundlag	Lærings-potentiale	Evaluators intervention	Evaluators rolle
Ekspérimentet	Måling af program-mets effekt	Valg af den bedste intervention blandt de variationer, der er skabt naturligt	Sociale eksperimenter	Forklaring, formidling, anbefalinger, spredning
Teoridrevet evaluering	Modeller beskrives som grundlag for en realistisk evaluering	Støtter og bidrager til en læringskultur	Feedback	Konsensus, solidaritet og partnerskab med systemet

Emergent evaluering	Deltagernes konstruktioner af den sociale virkelighed	Bedre forståelse for andres synspunkter	Fortolkning gentagne gange	Konsensus og forhandling
Diskursiv evaluering	Positioner, samtaler og narrativer, der aktivt producerer sociale og psykologiske realiteter	Indsigt i institutionel interaktion	Fortolkning af observationer (og tekster)	Kritisk analyse og beskrivelse
Postmoderne evaluering	De naturlige valg, som deltagere træffer, sådan som de bliver fortalt af deltagerne selv	Synliggørelse af deltagernes oplevelser og føre deres stemmer frem	Ingen, evt. beskrivelse	Indlevelse i deltagernes vinkler; Empowerment af deltagerne
Afdækning af sociale mønstre	Sociale mønstre, der konstituerer et sociale problem	Indsigt i sociale mønstre	Dekonstruktion	Generering af politiske løsninger

Visse traditioner anvendes ikke i særlig stor udstrækning. Det kan derfor være forbundet med vanskeligheder at pege på evaluators intervention og rolle ved nogle af de nævnte traditioner, ligesom der vil være overlap mellem traditionerne. Nogle evalueringstilgange anvender variabler til indkredsning af væsentlige dimensioner i den studerede sociale virkelighed, mens andre arbejder med grundlæggende opfattelser, som afdækkes via interview og observationer. Nogle evalueringstilgange søger at etablere konsensus i det studerede system, mens andre forklarer eller beskriver. Andre igen foretager kritiske analyser af sprogbrug og praksis i sociale systemer. Nogle evalueringstilgange søger at skabe grundlaget for forandringer i det studerede system via indgreb eller afprøvning af modeller, mens andre søger at forandre via fortolkninger og dekonstruktion.

3. Fænomenologiske tankeeksperimenter

Det sociale eksperiment forbindes i forskningslitteraturen med randomisering, dvs. en vis tilfældig fordeling mellem personer og den behandling, de modtager. Forudsætningen for det sociale eksperiment er for det første en veletableret metode, som er så veludviklet, at den ikke behøver at ændre sig undervejs, og helst ikke må udvikles undervejs. Det eksperimentelle paradigme er blevet kritiseret primært for dens mangel på ekstern validitet. Resultater fra eksperimenter kan sjældent bruges uden for laboratoriet, hævdes det, især fordi faktorerne isoleres og dermed ikke kan generaliseres

til en kompleks virkelighed. Eksempler fra socialpsykologiens historie vidner om en anderledes relevans end den, den normalt tillægges. Milgrams eksperiment viser tydeligt, at isolerede eksperimenter kan bidrage til at forklare grufulde begivenheder uden for laboratoriet. Problemet med det eksperimentelle paradigme er ikke den eksterne validitet, men snarere den interne validitet. Det er ganske enkelt vanskeligt at reproducere social-psykologiske fænomener i laboratoriet isoleret fra deres normalt kontekst (Greenwood, 1989: ch. 11). Det reelle problem er, at de socialpsykologiske fænomener, der studeres i laboratoriet, er forskellige fra reelt eksisterende socialpsykologiske fænomener, eller sagt mere direkte, laboratoriet skaber sit eget socialpsykologiske fænomen. Opgaven består i at isolere uden at ændre (isolation without alteration, Greenwood, 1989: 203), og tilsyneladende er eksperimentel simulation velegnet hertil. Dette indebærer, at laboratorieeksperimentet skal ligne den virkelige situation så meget som muligt. "Natural negotiation hypothesis" (Greenwood, 1989) indebærer, at forandring er resultatet af en interaktion mellem mennesker, der har tillid til hinanden, og som er involverede i aktiviteter, som begge mener skaber forandring. Denne hypotese kan tjene som alternativ kontroltese frem for forsøg på lade personer indgå i en kontrolgruppe, hvor ingen behandling finder sted trods det, at der er allehånde konstituerende dimensioner på spil (Greenwood, 1989: 215ff).

Det fænomenologiske tankeeksperiment går ud på at placere et fænomen i en ny kontekst og derpå se, hvad der sker, registrere forandringer og variationer efter princippet om frie variationer ("free imaginative variation", Giorgi, 1992). For forsøgspersonen vil vilkårene blive en del af væren-i-verden, dvs. forsøgspersonen bliver sat i en anderledes tilstand, hvor noget andet bliver synligt. Eksperimentet handler derfor om at se, hvordan forsøgspersonen forholder sig til denne væren-i-verden. For forskeren handler det om at bruge dette eksperiment til at registrere den måde, hvorpå forsøgspersonerne skaber mening. Med en vis ret kan man sige, at den metode, som Michel Foucault anvender, netop er at registrere meningstilskrivelser i forskellige kontekster.

Evalueringer af forsøg søger ofte at etablere stringente forhold mellem interventionen (metoden) og virkningen (personen). Deri ligger den forudsætning, at relationen er etableret, og metoden er opfundet. Erfaringen er så at sige gjort, og dernæst kan objektivisering af erfaringen gøres – at gøre metode til genstand for analyse. Kan en metode gøres til genstand for analyse? Og hvad indebærer det, at en metode gøres til genstand for analyse? Forud for anvendelsen af en metode ligger en erkendelse af metoden og en beherskelse af metoden – metoden er qua sin natur en del af en persons væren-i-verden. Analyse af metode i-sig-selv indebærer en adskillelse af person fra

metode på samme måde, som man studerer psyken adskilt fra kroppen. Hvordan ville Merleau-Ponty forholde sig til dette problem: adskillelse af person og metode? Formentlig ville han for at forstå den metode, der bliver anvendt, se nærmere på "gesten", handlingen. For eksempelvis at forstå vrede behøver jeg ikke at genkalde mig denne vrede fra egne oplevelser. Jeg ser vreden umiddelbart i den handling, jeg observerer: "Gesten får mig ikke til at tænke på vreden, den er selve vreden" (Merleau-Ponty, 1994: 151). Meningen med gesten gribes gennem en handling fra tilskuerens side, og først når jeg etablerer denne relation, kan jeg se meningen. Det, jeg ser, er således ikke en person og en metode, men jeg genkender en handling, der giver mening. Men hvad nu hvis relationen ikke er etableret – hvordan får man da viden om metoder, der ikke er en del af relationen? Nye forsøg kommer således først, når nye relationer bliver skabt, men selv da genfødes man i det øjeblik, man taler om forsøget. Under nye relationer optræder nye handlinger, som giver ny mening.

Hovedargumentet er, at forsøg og evalueringer opstår i en kontekst, som får afgørende betydning for virkningen. Af de konkrete situationer kan der drages en almen lære, og dette er afgørende for evalueringers anvendelse uden for den konkrete forekomst. Den almene lære handler om at finde de regelmæssigheder, som styrer den konkrete praksis (Scheurich, 1997) eller at lede efter de mønstre, der konstant skaber mennesket i dets relation til omverdenen. "Behavioral patterning may be in a state of constant regeneration" (Gergen, 1994: 16). Denne konstante regeneration kan iagttages i forskellige settings og fokusere på forskellige sider af menneskelig virksomhed. Egenskaber ved udviklende social forskning er bl.a., at der ikke gøres krav på universelle lovmæssigheder, og ej heller på lokale kontekstualisering, men at der fremsættes et "limited claim" (Giorgi, 1992); en referenceramme eller en case; en søgen efter regelmæssigheder i den referenceramme, hvori de er opstået (Rasch, 1972).

4. Aktionstilgange

Aktionstilgange anvender som regel begreber om processer og måder at opnå indsigt på i praksis og egne handlinger og giver dermed metoden en bredere anvendelsesmulighed. Begreber om genstanden indgår ikke, eller kun i den udstrækning, deltagerne taler om genstanden, og genstanden er relevant i processen. Man prøver at forstå praksis som noget i sig selv (Kemmis & McTaggart, 2000), praksis som styret af begreber og redskaber (Engestrøm et al, in press) eller praksis som en læreproces (Argyris, 1990).

I moderne evalueringsteori anses deltagelse for værdifuld, baseret på ideen om, at involvering af programansatte i forskningen giver nogle unikke muligheder for at anvende forskningsresultater og forøge organisationslæring. (Cousins & Earl, 1992;

Rebien, 1996; Forss et al, 2002; Heller, 1998; Hills, 1998). Ifølge Cousins & Earl er organisationslæring rationalet for deltagende evaluering, og de fortsætter med at foreslå "the researcher-practitioner linkage as a vehicle for enhancing utilization of evaluation results" (1992: 402). Deltagende evaluering kan dog kritiseres for at være konservativ og følgagtig (Gregory, 2000) eller manipulerende (Cullen, 1998).

Tankegangen hos Kemmis & McTaggart forudsætter, at deltagerne har en viden og indsigt, som skal hentes frem. På denne måde bliver aktionsforskning ikke et input, men en praktisk organisering med det formål at skabe et forum for forandring og et forum for indsigt i de strukturer, der begrænser praksis. Tankegangen hos Argyris forudsætter, at indsigt, skabt via left-and-right column metoden, i sig selv vil fremme forandring af uhensigtsmæssig adfærd, og at en person med fornøden indsigt for det meste vil revurdere præmisser for egen adfærd. Engestrøm et al søger ved hjælp af begreber og redskaber at få deltagerne til at udvikle nye arbejdsformer.

En række forudsætninger skal være opfyldte, før evaluering og forskning kan anvendes. Cousins & Earl (1992) har i en artikel om deltagende evaluering fremhævet en række kendetegn, som fremmer brugen af evalueringens resultater. De seks faktorer er 1) organisationens behov for information, 2) de beslutninger, der skal træffes i organisationen, 3) det politiske-organisatoriske klima i organisationen, 4) konkurrerende informationer, 5) personlige karakteristika ved beslutningstagere samt 6) engagement i og modtagelighed over for evalueringens resultater. De to forfattere finder endvidere, at seks væsentlige elementer må overvejes ved gennemførelser af evalueringer: evalueringens kvalitet, troværdighed, relevans, formidling, resultaterne, timing samt interaktionsprocessen. Cousins & Earls eget standpunkt er den såkaldte deltagende evaluering, hvor alle parter i evalueringen får mulighed for at være med i processen og give sit besyv med.

Aktionstilgange dækker over forskellige tilgange med det fælles overordnede mål at skabe forandringer hos de personer, som forskningen vedrører. Et særligt kendetegn er, at disse forandringer kun igangsættes under personernes egen medvirken og accept. Personerne bliver medforskere i den forstand, at de er bevidste om og aktivt bidrager til forskningsprocessen (Reason, 1988). Aktionsforskning kan beskrives i fire elementer: (1) et tæt samarbejde mellem forsker og aktør (kaldet cogenerative inquiry), (2) en sammensmeltning mellem lokal og professionel viden, (3) validitet og reliabilitet afgøres pragmatisk som det, der løser problemet, og (4) et fokus på viden i kontekst og anvendelse af viden fra aktionsforskning som led i formulering af generelle antagelser om det, der virker i konteksten (kaldet context-centreret viden).

Modeludvikling

En forskningsstrategi såsom modeludvikling handler om at udvikle hypoteser og forstå sammenhængen mellem forskellige faktorer, som er på spil i hverdagen og blandt projekt-deltagerne. Et eller andet sted er man som projektmager altid interesseret i et konkret synligt resultat, eksempelvis at deltagerne kommer i arbejde, eventuelt under beskyttede vilkår. Denne interesse kan have forskellig karakter og være baseret på mere eller mindre veludviklet viden. I modeludvikling skal udvikles en kompetence, der under hensyntagen til organisationens omverden kan skabe udvikling i projektet og tilgrænsende områder. Modeludvikling på det sociale område adskiller sig, i og med at modellerne udvikles som svar på et konkret socialt problem - en målgruppe, der mangler et aktiveringstilbud eller en institution, der står foran administrative omlægninger.

Med inspiration fra Printz (1983) kan principper for modeludvikling formuleres, som følger: 1) at udvikle modellerne i et projektmiljø, dels for at løsrive metodeudviklingen fra rutiner, dels for at koncentrere opmærksomheden om projektet, 2) at tydeliggøre, at der er tale om et projekt, og at de ansatte i projektet har særlige vilkår at arbejde under, 3) at tilbyde de ansatte opgaver med en vis sværhedsgrad, der stiller krav om at udvikle kompetencen ud over det rutinemæssige, 4) at overføre resultaterne til basisorganisationen eller andre organisationer ad flere veje: dels direkte formidling af resultater via rapporter og undervisning, dels indirekte formidling via dagligt samarbejde og anvisninger af nye måder at gøre tingene på. Denne anvendelse af resultaterne er dog ikke projektets ansvar, men basisorganisationens, 5) at lade de konkrete problemløsninger være bestemt af situationen. I den situationsspecifikke læring ligger der en væsentlig viden, som bør opsamles.

Participatorisk aktionsforskning

Participatorisk aktionsforskning handler om deltagelse og samarbejde med deltagere i aktionsforskningen. Grundidéen er at skabe en stærk og autentisk udvikling af praksis og de omstændigheder, der skaber praksis. Participatorisk aktionsforskning tilbyder deltagerne et forum, hvor personer i fællesskab kan ændre egen praksis, og dermed er aktionsforskning en læreproces om, hvad deltagerne gør, hvordan deltagerne interagerer, hvad deltagerne mener, og hvilke værdier de har, samt om de diskurser, som de forstår verden med.

Participatorisk aktionsforskning har ingen faste procedurer eller trin i forskningsprocessen. Normalt tænkes der i en selv-reflektiv cylinder, der involverer planlægning af forandring, handling og observation af processer og konsekvenser samt reflektering over disse processer og konsekvenser. I participatorisk aktionsforskning

lægges der vægt på deltagelse, hvor deltagerne involveres i en undersøgelse af deres viden og måde at fortolke verden på. Under processen skabes der en ramme, hvor deltagerne får indsigt i den måde, hvorpå deres viden skaber deres identitet og handlinger, og den måde, hvorpå viden begrænser handlinger. Particinatorisk aktionsforskning er således praktisk ramme, hvori deltagerne udforsker egen praksis (kommunikation, produktion og organisering), og den er samtidig hermed frigørende. Particinatorisk action research karakteriserer sig selv som low-tech metodologi, hvormed menes, at sofistikeret metodologi ofres til fordel for udvikling af konkrete handlinger in real-time.

Forskningsprocessen kan være cirkulær på følgende måde (ifølge Heron, i Reason, 1988). Udgangspunktet er nogle antagelser om de fænomener, man ønsker at studere; antagelser, der er udarbejdet på et foreløbigt grundlag sammen med deltagerne (foreløbig viden). Dernæst igangsættes handlinger efter aftale, hvor deltagerne skal løse vanskeligheder eller ændre rammerne, og undervejs opsamle erfaringer (praktisk viden). Handlingerne i sig selv kan give nye oplevelser og indsigter (oplevelsesmæssig viden), og hele processen fører til forandringer i det foreløbige grundlag (regelbaseret viden). Et større aktionslignende projekt blandt syv kommuner endte bl.a. med udviklingen af nye hypoteser om tilværelsen som bistandsklient, herunder bl.a. ideen om at aktivering fremelsker modkrav fra de aktiverede. Aktiveringslinien indebærer, at nye normer institutionaliseres (Kristensen m.fl., 1993).

Action science

Double loop learning er en særlig metode, som Argyris har udviklet på basis af interventioner i topledelsen af en række virksomheder. Metoden er udviklet med inspiration fra Batesons kybernetik, og grundidéen er at bringe personer i en situation, hvor de er i stand til at revurdere deres oprindelige handlegrundlag og dermed lære. En gruppe personer, der arbejder sammen i hverdagen, bringes sammen for at diskutere ledelsesstil m.m. Med henblik på at tydeliggøre forskellige opfattelser bliver personerne bedt om at notere en fiktiv samtale (f.eks. forflytning af en medarbejder) og siden kommentere denne samtales indhold, især med henblik på hvad man tænkte i situationen. Aktionsvidenskab tager afsæt i den opfattelse, at personer uden afprøvning danner sig en opfattelse af andre (in casu medarbejdere), og at denne opfattelse styrer personens adfærd. I visse situationer udvikles og fastholdes model I tænkning i en organisation, især når denne er præget af "fancy footwork" (skyggeboksning) og de dilemmaer og paradokser, dette skaber.

Forandringslaboratorier

Forandringslaboratorium er en særlig metode, som Engestrøm et al. (in press) har udviklet for at skabe nye arbejdsformer. De basale principper stammer fra virksomhedsteorien med tydelige inspirationskilder fra aktionsforskning (Kurt Lewin) og læringslaboratorier. Grundidéen i forandringslaboratorier er at bringe begreber og praksis sammen i et samtidigt bagud- og fremadrettet design. En gruppe af personer fra samme arbejdsplads bringes sammen og arbejder med 3x3 tavler ("set of surfaces"). På tværs repræsenterer tavlerne i den ene ende arbejdsformer (f.eks. via video), kaldet spejlet, og i den anden ende en teoretisk model eller vision. Midt imellem ses en tavle, der repræsenterer begreber og redskaber, eksempelvis flowcharts, kategorisering af interviews, kalkulationer samt teknikker for udvikling af begreber og problemløsning (rollespil, simulationer m.v.). Hver tavle er endvidere præsenteret i fortid, nutid og fremtid. Forandringslaboratoriet tillader modsætninger og problemer at blive repræsenteret i spejlet, med alt hvad dette indebærer i form af konfrontation med egne præstationer. Modellen, udviklet på basis af virksomhed, anvendes til at reflektere over det, der skaber modsætningerne og problemerne, og samtidig bruges modellen til at skabe en vision. Forandringslaboratoriet introducerer endvidere begreber som medierende redskaber, der medvirker til at distancere sig fra eksisterende arbejdsformer (repræsenteret i spejlet) og medvirker til at implementere nye arbejdsformer.

Undervisningseksperimenter

Et klassisk problem ved forskning er dens partikulære sigte: den fokuserer på et aspekt af et socialt system og anvender en særlig vinkel på dette aspekt. Alene derved bliver forskning løsrevet fra den virkelighed, som den skal bidrage til, og det kan derfor være nærliggende at udtænke metoder, der systematisk undersøger virkeligheden, samtidig med at eksperimentelle metoder bliver anvendt. Designeksperimenter er et eksempel herpå (Brown, 1992; Cole, 2003; Hedegaard, 1995). En betingelse er, at det skal være muligt at overføre effektive metoder til andre sociale systemer. Undervisningen er tilrettelagt efter læringsprincipper, som forudsætter elevernes aktive deltagelse i undervisningen og udforskning af undervisningens emne. Ud over vanlige effektmål såsom læsning, skrivning og viden indsamles der også informationer om elevernes interaktion med hinanden og med læreren samt om elevernes projekter og deres planlægning og gennemførelse af disse projekter (en bred vifte af observationer, portfolios, mails, udskrifter af båndoptagne sessioner). På grundlag af en tilgang med et mix af forskellige metoder opnår Brown et bredt billede af klasseundervisning, baseret på kvantitative registreringer, case studier og observationer af få skoleelevers arbejde. Dermed opnår Brown et bredt billede af effekter og fremmaner et billede af læring i klasseværelset.

Praksisforskning

Praksisforskning er et nyt og omdiskuteret fænomen i det sociale forskningslandskab. Der findes ingen entydig definition, men et fællestræk er tæt samarbejde mellem forskning og praksis, og dette samarbejde indebærer, at udviklingen af nye teorier og udvikling af praksis foregår i fællesskab. Måden, hvorpå samarbejdet realiseres, skiller tilsyneladende vandene. Ramian (2004) har i sin evalueringspraksis valgt at definere praksisforskning som forskning, som praktikere udfører i og om deres egen praksis under anvendelse af systematiske arbejdsprocesser og forskningsmetoder med særligt henblik på at udvikle praksis. Marthinsen (2003, 2005) taler om praksisbaseret forskning, som består af en kobling af teorier om lærende organisationer og systematiske forskningsmetoder. I denne version af praksisforskning sættes der fokus på praksis, og praksisforskning indebærer her flere momenter: systematisering og kvalitetssikring af empiri, indsamlet af socialarbejdere og brugere i fællesskab, strukturering og anvendelse af empiri til teori- og praksisudvikling i en dialog mellem forskning, uddannelse og praksis samt indarbejdelse af en arbejdsstil ('sinn for læring'), hvor forskningens systematiske metoder anvendes i praksis. I en kritisk psykologisk forskningstradition (Dreier, 1993) omtales praksisforskning som en særlig forskningsstil, hvor viden udvikles i tæt samarbejde med praksis. Der findes en særlig arbejdsdeling (af og til kaldet joint venture, Nissen 2001) mellem forskeren, der har tid til litteratursøgning og empiriske analyser, og praktikerne, der bidrager med refleksioner over egen praksis og professionelle tænke- og handlemåder (Schwartz, 2004). Samarbejdet mellem forskning og praksis forstås som en læreproces, hvor man stræber efter at forstå hinandens synspunkter og udvikle en ny forståelse af praksis.

5. Designstrategi

Designstrategien er rundet af års erfaringer med forsøgsarbejde og bygger på to observationer: Den ene er, at mange projekter følger en næsten darwinistisk udvælgelsesproces, hvor nye modeller skabes ved "blind selektion" (sådan som Donald Campbell udtrykker det) og mere eller mindre tilfældige kontakter. Det er ikke usædvanligt at se, at projektmagere, der skal etablere et nyt projekt, henter inspiration fra andres forsøgsarbejde inden for eget felt, men det er heller ikke usædvanligt, at projektmagere i små kommuner henter inspiration fra store kommuners aktiviteter på et helt andet socialt område. Man kan her undre sig over, hvordan indsatsen for udsatte børn og unge kan beriges af erfaringer fra aktiveringsområdet.

Den anden observation er, at nogenlunde de samme elementer optræder i forsøg med forskellige målgrupper og forskellige mål. Har elementerne særlige egenskaber, der

virker uafhængige af det forsøg eller det projekt, det indgår i? Hvad karakteriserer disse egenskaber, og kan man designe et projekt og profitere af disse egenskaber?

Designstrategien er rundet af to centrale spørgsmål, som ikke begge kan være sande: 1) Kan relationer designes på forhånd (Sarason, 1972; Levine & Perkins, 1997)? 2) Skabes nye modeller via blind selektion og tilfældigheder – en darwinistisk udvælgelsesproces (Campbell, 1999)? Et bekræftende svar på det første spørgsmål medfører et afkræftende svar på det andet spørgsmål.

Arbejdsmodellen er baseret på følgende generaliseringsprincipper:

1. At den nye viden kan generaliseres ud over den kontekst, hvori den er skabt
2. At generaliseringer skal være brugbare over tid og under forskellige omstændigheder og alligevel brugbare i konkrete tilfælde
3. At ny viden struktureres omkring et tema eller en målgruppe
4. At generalisering ikke kun handler om, hvad der sandsynligvis sker, men også om hvordan det sandsynlige bliver skabt.
5. At generaliseringer skal føre til de forudsagte konsekvenser. Generaliseringer må ikke indeholde anden information end den, der bruges
6. At indsamling af viden struktureres således, at relationer kan generaliseres, dvs. primært en partikulær viden frem for en universel viden
7. At viden fokusere på de medierende faktorer
8. At viden tager hensyn til såvel institutionslogik som kundskabslogik

Proceduren består af fire faser: 1) Udvalgte praktikere samles i et udviklingsværksted, hvor centrale spørgsmål for den kommende analysefase bliver formuleret. 2) Når problemstillingen er rimelig præcis, påbegyndes indsamling af forsøgserfaringer. 3) Analysens mål er at identificere elementer, der kan overføres fra andre forsøg. Spredningen af forsøgserfaringer er traditionelt vanskeligt, og det er derfor væsentligt, at analysen undersøger såvel forsøgserfaringer i forhold til særlige målgrupper som deres organisatoriske kontekst. 4) Denne fase sker igen i tæt samarbejde med praktikere og vil typisk ske i den arbejdsgruppe, der i startfasen bidrog til indkredsning af det væsentlige socialfaglige spørgsmål.

I det følgende skitseres et teoretisk grundlag for denne metode og en ideal model for, hvordan denne metode kan realiseres.

Forsøgstækning: Klassiske og kendte svar

Det er velkendt, at der i socialvidenskaberne findes paradigmekrige om den sande metodologi (Kemmis & McTaggart, 2000). Paradigmerne er ofte usammenlignelige og har forskelligt fokus på sociale problemer. Krigene blokerer ind imellem for frugtbare synspunkter i hvert paradigme. Ingen af paradigmerne kan ses som potentielle sejrherre, men er snarere tabere i et spil om forskeres sjæle og bevillinger. Den sande metodologi kan ikke være begrundet i teknik og ej heller i passion og indlevelse, men må være begrundet i en særlig hensyntagen til forskningens genstand. Behovet er at drage nytte af relevante indsigter og søge forståelse af dynamikker og konsekvenser af praksis, baseret på intersubjektivitet og baseret på en opfattelse af praksis som betinget af historiske og aktuelle omstændigheder.

I ***det rationalistiske paradigme*** udlægges spørgsmålene på den måde, at en samlet viden om effektive sociale interventioner vil give os et grundlag for sociale beslutninger. ”Best practice” bliver for Campbell den konsensus, der findes i forskersamfundet om den bedste metode, som er undersøgt via stringente designs. Kausalitet opstår, når en forandring kan tilskrives en bestemt social intervention. Den bedste metode bliver en konstruktion, i og med at mennesker ikke kan afdække virkeligheden, men alene blive enige om, hvilken virkelighed der er bedst.

I ***det naturalistiske paradigme*** beskrives en intervention uden indgreb, men i den virkelighed hvori den forekommer. Denne virkelighed opfattes som konstrueret i den forstand, at der er tale om konventioner, man er blevet enige om at realisere, eller personlige betydninger, som konstrueres under samværet. I paradigmet er der derfor en naturlig interesse for at studere deltagernes oplevelser uden at have dannet sig et begreb om disse oplevelser på forhånd. Den indsigt, som opnås, er indsigt baseret på de fænomener, der dukker op undervejs, og baseret på de betydninger og meninger, som skabes i systemet. Kausalitet er et spørgsmål om at finde alle betydende faktorer i den virkelighed, der er personens egen. I naturalistisk forskning er man ikke særlig optaget af den bedste metode, men påpeger, at den bedste metode findes ved at spørge aktørerne og høre deres mening. Teorier om ”best practice” kan handle om, hvilke metoder der fremmer hhv. hæmmer menneskers udfoldelse. Viden skabes i et forskersamfund med en vis distance til de sociale programmer, der studeres.

I ***multikausale modeller*** understreges det, at forholdet mellem lidelse og sociale faktorer langt fra er entydigt (Carr, 2002). Det betyder, at samme oprindelige problem

kan føre til mange lidelser (en-til-mange forholdet; kaldes princippet om multifinalitet), ligesom mange oprindelige problemer kan føre til en og samme lidelse (mange-til-en forholdet; kaldes princippet om equifinalitet). En intervention tilrettelægges ud fra viden om de faktorer, der påvirker et udviklingsforløb. Modellerne er således ikke udviklet på det sociale område, men er udviklet på basis af større kortlægninger af faktorer, der indbyrdes spiller sammen. Intervention forstås som bevidst brud på kausale forhold, og disse kausale forhold er undersøgt via multivariate analyser. Kausalitet er et spørgsmål om overhyppighed af givne fænomener hos en gruppe af personer, og personer er aggregerede, abstrakte figurer, som påvirkes af ydre og indre faktorer.

Emergente designs er nyere, og disse designs under stadig afprøvning. Det forhindrer ikke, at denne type designs er udbredte og ofte bliver anvendt i bestræbelserne på at afdække personers konstruktion af et socialt problem eller et system. Det emergente design forudsætter en indlevet adgang til det system, der evalueres, og man bestræber sig på at nå frem til den fælles konstruktion af virkeligheden i det system, der evalueres. Der samarbejdes med praksis undervejs i tilrettelæggelsen af undersøgelsen. Emergente designs anvendes ofte, men det er stadig vanskeligt at ane konturerne af de empiriske resultater fra denne type designs.

De rationalistiske modeller har været og er delvis med rette fortsat udsat for omfattende kritik. Denne kritik opstår især, når der anvendes generelle designs, der er mere egnede til laboratoriet end til praksis. Det er fristende at gøre det kneb at finde den gyldne middelvej og postulere, at rationalistiske designs kan anvendes som grove indikatorer på en social praksis, der viser gode hhv. dårlige resultater og siden anvende emergente designs til at afdække de forhold, der konstituerer resultaterne. Antagelsen er imidlertid, at sandhedsspillet indebærer en risiko for, at viden om tankegange, arbejdsprocesser og mellem menneskelige relationer, der skaber resultatet af en social indsats, ekskluderes i såvel rationalistiske som emergente designs. Trods en rimeligt omfattende evaluering er det kun i begrænset omfang lykkedes at samle de mange tråde fra projekterne og at samle de mange lokale projekter og vilkår i generelle betragtninger om gode og dårlige måder at gribe socialt arbejde an på. Resultatet er, at vi i dag stadig har begrænset viden om de processer, som vi udsætter brugere (deltagere) for.

Der er brug for en programteori, som er konstruktiv, kontekstspecifik og alligevel frembringer viden, der kan generaliseres. Denne programteori kan tage udgangspunkt i spørgsmålet: Hvilke kvaliteter af en social indsats fremmer eller hæmmer deltagerens handlinger?

Forsøgstænkning: Nye svar

Problemet synes at opstå, når den viden, der indhøstes, skal omsættes til en mere generel viden. Feltet synes at være præget af det, sociologen Andrew Sayer kalder samtidighedstænkning, dvs. en tænkning, der bygger på, at når to ting forekommer samtidig, kan det ikke lade sig gøre at lade hver ting stå for sig selv. Det er en associationstænkning (metodisk vil man kalde det korrelationstænkning), som alene påpeger sammenhængen mellem to faktorer. Der er flere forskere, der peger på, at den viden, man får af samtidighedstænkning, er begrænset (Sayer, 2002). I stedet er der brug for en viden, der viser, hvilken afhængighed der findes mellem to (eller flere faktorer). Der er brug for at udvikle en anderledes videnskabelig tænkning, og denne tænkning har endnu ikke fundet sin form, men med vidt forskellige videnskabelige baggrund har folk som Andrew Sayer, Amedeo Giorgi, Chris Argyris og Georg Rasch peget på fornuftige begreber, som dog stadig er generelle og savner en konkret omsætning.

Kontrafaktisk tænkning er en særlig metode i historievidenskab, som den engelske sociolog Andrew Sayer har overført til videnskabsteorien. Kontrafaktisk tænkning handler om, hvad der ville være sket, hvis en særlig begivenhed ikke var indtruffet. Det hævdes, at denne tænkning er tilstede i megen historievidenskab, allerede dér hvor historikeren påpeger en afgørende eller skelsættende begivenhed i et historisk forløb. F.eks. kan man stille spørgsmålet om Steinckes socialreform ville være blevet til noget, hvis ikke den blev forhandlet på plads en stille nat i Kanslergade. I psykologien findes kontrafaktisk tænkning også, men her som et eksempel på lægmands tænkning, f.eks. i forbindelse med et uheld; hvad ville være sket, hvis jeg havde lukket ventilen til atomkraftværkets atomkerne? Kontrafaktisk tænkning kan nogle gange bevæge sig ud på overdrevet, f.eks. i spekulationerne om, hvordan Europa ville have set ud, hvis Hitler havde vundet 2. verdenskrig. Derfor kan det være nyttigt at supplere med andre tankefigurer: anvendelig viden, tankeeksperimenter og specifik objektivitet.

Chris Argyris har gjort sig en række overvejelser over, hvordan man kan generalisere fra "action science", som er den titel, han selv bruger på sine studier. En moderne videnskab må formulere sine generaliseringsprincipper på en sådan måde, at disse generaliseringer kan bruges i hverdagen af de personer, som skal kunne bruge dem, deraf udtrykket anvendelig viden. Generalisering i den forstand er altså ikke generaliseringer, der bliver grundigt testet i empirisk forskning, hvor man bestræber sig på at udsætte sine generaliseringer for en falsifikationstest. Som Argyris formulerer det, er disse krav nødvendige, men ikke tilstrækkelige. Generaliseringer skal kunne informere brugeren, ikke kun om det der sandsynligvis sker under specifikke

omstændigheder, men også om hvordan betingelser og handlinger skabes fra begyndelsen.

Amedeo Giorgi har udviklet en fænomenologisk psykologisk metode, som i hverdagsprog kan kaldes et fænomenologisk tankeeksperiment. Dette eksperiment går ud på at placere et fænomen i en ny kontekst og derpå se, hvad der sker, registrere forandringer og variationer efter princippet om frie variationer ("free imaginative variation", Giorgi, 1992). For forsøgspersonen vil vilkårene blive en del af væren-i-verden, dvs. forsøgspersonen bliver sat i en anderledes tilstand, hvor noget andet bliver synligt. Eksperimentet handler derfor om at se, hvordan forsøgspersonen forholder sig til denne væren-i-verden. For forskeren handler det om at bruge dette eksperiment til at registrere den måde, hvorpå forsøgspersonerne skaber mening.

Georg Rasch – en dansk statistiker – har fremhævet princippet om specifik objektivitet, dvs inden for en fastsat referenceramme kan en latent struktur beskrives. Omkring 1960 begyndte Georg Rasch at beskrive sådanne strukturer, og det lykkedes at vise, at en persons præstationer ikke kun afhænger af personen selv, men også af de krav eller de opgaver, personen stilles overfor. En opgave (et spørgsmål) opfattes ikke ens af alle personer, og det er derfor nødvendigt at tage højde for denne forskellighed i den yderligere hensigt at afgrænse det, der hører personen til. Specifik objektivitet handler om en søgen efter regelmæssigheder i den referenceramme, hvori de er opstået (Rasch, 1972).

Størstedelen af den sociale indsats rummer i sig selv fornuftige elementer, som andre kan have gavn af. Disse elementer kan have særlige virkninger, være en god aktivitet, som øger sammenhængskraften i et projekt eller system eller blot være en aktivitet, som deltagerne har det godt med. Det er yderligere antagelsen, at disse elementer har en tendens til at drukne i informationsstrømmen eller blive gjort usynlige i den sociale virkelighed, hvor der især i øjeblikket er så voldsom forsøgsaktivitet, at ingen har tid til at samle erfaringer og skaffe sig et overblik. Følgende arbejdsmodel kan anvendes i forsøget på at generalisere forsøgserfaringer og udvikle nye sociale indsatser.

En model for fokuseret forsøgsarbejde - Designstrategi

Strategien er, at kausale relationer iagttages og undersøges under forskellige rammer og forsøges overført til nye rammer. Det indebærer, at relationerne er konstruerede, og at man må demonstrere værdien af kausale relationer i nye rammer. Principperne er:

- 1) At placere et nyt fænomen i en ny kontekst og derpå se, hvad der sker, registrere forandringer og variationer efter principperne om frie variationer.

- 2) At søge efter regelmæssigheder i den referenceramme, hvor de er opståede
- 3) At lade praktikere observere, analysere og udvikle egen praksis i samarbejde med forskere

Følgende arbejdsmodel kan anvendes i forsøget på at generalisere forsøgserfaringer og udvikle nye sociale indsatser.

Udviklingsfase

Her samles en række praktikere i et fælles udviklingsværksted, hvor centrale spørgsmål for den kommende analysefase bliver formuleret. Disse spørgsmål vil typisk udspringe af dilemmaer og paradokser, som man mærker i hverdagen og har vanskeligheder ved at finde en god og bæredygtig løsning på. Dilemmaer og paradokser kan eksempelvis være

- Hvordan kan man etablere et samarbejde med belastede familier, der ikke vil samarbejde?
- Hvordan forebygger man, at unge fra visse boligområder ender med en kriminel løbebane?
- Hvordan overvinder man samarbejdsbarrierer mellem sociale systemer og mellem forskellige professioner, der dyrker egne faginteresser?
- Hvordan skaber man en kontekst, der udvikler børns erkendelse af sociale problemer?

Indkredsningen sker i et samarbejde mellem videntret og praksis i et gensidigt udviklingsværksted.

Efter indkredsningen af væsentlige socialfaglige spørgsmål kan projektet bevæge sig ad to veje: dels i retning af dokumentation af socialt arbejde og dels i retning af implementering af andres forsøgserfaringer. I begge tilfælde bliver næste fase indsamling af viden.

Indsamling af viden

Når problemstillingen er rimelig præcis, påbegyndes indsamling af forsøgserfaringer. Her anvendes alle tilgængelige bibliografiske systemer: bibliotekers søgesystemer, internettet, databaser over forsøg og internationale databaser. Derudover inddrages erfaringer i form af rapporter, artikler eller andet skriftligt materiale eller i form af referater fra besøg, interviews med projektansvarlige eller anden kontakt.

Såfremt forsøgserfaringer ikke findes i forvejen, kan selvstændige undersøgelser gennemføres, følgeforskning og evalueringer af socialt arbejde og bidrage til dokumentation af socialt arbejde. Art og omfang af dette aftales med rekvirenten.

Samarbejdet kredser her om forskningstemaet social integration og vil påbegynde arbejdet med at beskrive forskellige former for integrationsarbejde i forhold til forskellige brugere. Fra forskning i social integration hentes en begrebsramme, som kan bruges i systematisering af de data og erfaringer, der indsamles.

Analysefase

Analysens mål er at identificere elementer, der kan overføres fra andre forsøg. Spredningen af forsøgserfaringer er traditionelt vanskelig, og det er derfor væsentligt, at analysen undersøger såvel forsøgserfaringer i forhold til særlige målgrupper som deres organisatoriske kontekst. I alle forsøg identificeres væsentlige delelementer, deres organisatoriske kontekst og den målgruppe, der anvendes. Denne identifikation kan være identifikationen af en særlig metode (forældrenetværk, samtaler, mentorer eller andre voksen-barn modeller, implementering af familierådslagning eller andre nye metoder), særlig indrettede steder (væresteder, familiehuse, støttepædagogordningen eller særindsatser såsom landbrugs- og teaterprojekter) eller anvendelsen af kendte metoder i nye organisatoriske sammenhænge.

Det er væsentligt, at forsøg ”opdeles” i delelementer, der er adskilte fra hinanden. Et teaterprojekt består således af flere delaktiviteter: øvelser, indlæring, undervisning, kreative aktiviteter med udarbejdelse af materialer, forestilling osv. Aktiviteterne kan være sammenvævede, men bør adskilles efter deres funktion i projektet. Og aktiviteten skal vurderes ud fra dens væsentlighed i projektet ud fra spørgsmål om, hvorvidt projektet ændrer karakter, hvis den pågældende aktivitet fjernes.

Når delelementer er identificerede, rendyrkes de, beskrives særskilt efter princippet om ”den frie forestilling” og adskilt fra andre delelementer. Det betyder, at indholdet i f.eks. familiehuse bliver beskrevet for sig, eventuelt sammenlignet med andre aktiviteter, der har lignende indhold. Det er væsentligt, at beskrivelsen fokuserer på indholdet i aktiviteten og dens virkninger. Virkningen kan vurderes ift. aktivitetens formål i projektet, deltagernes reaktioner, aktivitetens sociale islæt, deltagernes oplevelser eller aktivitetens pædagogiske værdi osv. Og på det grundlag kan der opstilles en beskrivelse af nye konstellationer og nye ”metoder”, som ligger i en form, der kan tilpasses den forvaltning eller organisation, ”metoden” skal bruges i. Beskrivelsen kan diskuteres med socialarbejdere med erfaringer på feltet, således at metoden vurderes i forhold til gældende praksis.

Den viden, der udvikles, er således generel i den forstand, at den kan finde anvendelse forskellige steder, og den er konkret i den forstand, at den er tilpasset den konkrete praksis, som var udgangspunktet under etableringsfasen.

I samarbejdet med praksis diskuteres beskrivelserne, således at beskrivelserne vurderes i forhold til nyhedsværdi, udviklingsværdi og relevans.

Implementeringsfase

Denne fase sker i tæt samarbejde med praktikere og vil typisk ske i den arbejdsgruppe, der i startfasen bidrog til indkredsning af det væsentlige socialfaglige spørgsmål. Under særlige omstændigheder – hvis en forvaltning eller organisation vil være med - kan denne procedure munde ud i en afprøvning af disse fagelementer i en ny organisatorisk kontekst og med en ny målgruppe. - Denne tilpasning foregår i samarbejde med den forvaltning eller organisation, der skal indføre nye metoder.

6. Ustyrlig udvikling

I lyset af denne bogs analyser er det nærliggende at tale om, at der findes faste – næsten fastlåste - forestillinger om forskning og faste forestillinger om, hvordan forskning kan berige praksis. Det er imidlertid ikke hele historien. Det er også nærliggende at tale om, at særlige interesser er på spil, sådan som det er beskrevet i kapitel III. Teori og praksis har hver sin logik, og det mix, som arbejdsmodellen er udtryk for, giver anledning til forsigtighed på begge sider.

Den alternative forsøgsmodel har været anvendt – ikke meget, men en enkelt gang på aktiveringsområdet, hvor et forsøgsprojekt, som blev kaldt ”Tilværelse med Udsigt”, blev skabt på basis af erfaringer fra flere hundrede forsøgs- og udviklingsprojekter fra SUM-programmet og dets efterfølgere. Indholdet i ”Tilværelse med Udsigt” var ikke nyt, idet alle aktiviteter kunne genfindes på daghøjskoler, i beskæftigelsesprojekter, på kurser for ledige og i revalideringsprojekter, men aktiviteterne blev sammensat på en ny måde i en arbejdsmarkedsorienteret kultur. Omkring 80% kom dengang ud af bistandssystemet (mod gennemsnitlig 40-50%).

Om end erfaringerne er få, synes det rimeligt at antage, at relationer kan designes på forhånd. Med denne antagelse kan man undgå at overlade al fornyelse til tilfældighedernes spil, darwinistiske udvælgelsesprocesser, forhandlinger eller andet ustyrligt.

VI. KONKLUSION

Med betegnelsen "Det eksperimenterende samfund" ønskede Donald Campbell at fremhæve, at vores viden om det sociale felt afhænger af, hvor godt undersøgelser af sociale interventioner tilrettelægges. Denne tankegang dominerer stadig, om end udbredelsen nok er mindre end almindeligt antaget. Tankegangen dominerer i den forstand, at forskningsoversigter med en næsten ukritisk efterklang omtaler manglen på "sand viden" om sociale interventioner som det mest udprægede karakteristika for social forskning.

Tankegangen er besnærende. Havde man en total oversigt over effektive interventioner, kunne den sociale indsats tilrettelægges mere rationelt, og der kunne rejses kritiske spørgsmål til gældende tro og overtro. Er der eksempelvis nogen grund til at tro, at tarotkort vil have en gavnlig virkning på ledige kontanthjælpsmodtagere? Er der nogen grund til at tro, at dans og teater er gavnligt for sindslidende personer eller andre med psykosociale vanskeligheder? Er der nogen grund til at tro, at fotoseancer har en gavnlig virkning for børn og unge anbragt uden for eget hjem? Denne type spørgsmål forholder enhver evaluator sig til – i nogle tilfælde omsættes spørgsmålene til konkret effektforskning; i andre tilfælde tages der afstand fra den interesse, der er knyttet til disse spørgsmål.

Donald Campbells vision om det eksperimenterende samfund handlede om at skabe en konvention om, hvordan undersøgelser af sociale interventioner kan føre frem til en "sand viden" om denne intervention. Campbells undersøgelsesdesign er krævende, og det er ikke realistisk at gennemføre et så krævende design ved alle typer sociale interventioner. Campbell selv var pluralistisk i sin metodeopfattelse og kendte godt til problemet: Hvordan kan vi dokumentere sociale indsatser under forhold, som må betegnes som usikre og ukontrollerede? Indsamler evaluator sine data under sådanne forhold, risikerer man, at data blev ødelagte af de omstændigheder, hvorunder de blev indsamlet. Campbell havde – så vidt jeg ved – ikke noget bud på, hvordan "ødelagte data" skulle håndteres.

I denne bog har jeg argumenteret for brugen af andre metoder, der gør, at data, der konventionelt opfattes som "ødelagte", i stedet ses som anderledes data, der illustrerer dilemmaer, paradokser, modsætninger og komplementariteter. Sådanne fænomener findes og dominerer den sociale verden. Socialpsykologiske teorier må derfor reflektere dette fænomen i sine teoridannelser, og i den forstand kommer moderne socialpsykologi på linie med et moderne grundsyn i sociologien. Nils Mortensen taler eksempelvis om, at

”det er mere produktivt for en forståelse af samfundet at fastholde polerne i de forskellige analytiske dualismer med alle deres modsætninger, komplementariteter og paradokser end at forsøge at skabe synteser”
(Mortensen, 2004: 42).

Det fremmer den videnskabelige udvikling at tænke og beskrive samfundet i poler, før teorier om forbindelse mellem polerne udvikles. Fra en helt anden vinkel taler Andrew Abbott (2001) om, at viden ses som værende organiseret som modsætninger mellem idéer og metoder, og disse modsætninger kan vende tilbage til samme form, om end mere raffineret end tidligere. Det kaldes distinktioner, der har en tendens til at gentage sig selv. Hvilke distinktioner har vi med at gøre på dette område? Og hvad er der på spil i sociale interventioner? Gennemgående figurer i denne bog har været realisme versus konstruktivisme, kvalitative versus kvantitative metoder og evalueringers funktion i udvikling af sociale systemer. Lad mig kort resumere.

1. Realisme versus konstruktivisme

Konstruktivisme dækker over mange forskellige teoretiske opfattelser, hvoraf nogle er uproblematisk og andre provokerende. Grænsen herimellem trækkes som regel ved konstruktivismens formuleringer om den ydre verdens eksistens, og især formuleringer om, at der findes flere forskellige virkeligheder provokerer. På det sociale område er konstruktivistisk tænkning udbredt. Det gælder opfattelsen af sociale institutioner som konstruerede, hvilket de færreste vil benægte. Og det gælder evalueringers sociale konstruktion, hvilket de færreste ligeledes vil benægte. Alligevel tegner der sig væsentlige forskelle, hvad angår evaluering af sociale institutioner. Realistisk evaluering vil fokusere på de mekanismer, der skaber sociale indsatser, og disse mekanismer afdækkes via udspørgninger af de personer, der er involverede i den sociale indsats. En realistisk evaluering vil ikke nøjes med at afdække og forstå, men vil søge forklare, afdække og afgrænse kausale delelementer i et program, der fører frem til et godt udbytte for deltagerne. En konstruktivistisk evaluering er ikke en entydig størrelse, men denne vil fokusere enten på at skabe konsensus mellem synspunkter i en social institution eller afdække tilsyneladende objektive mekanismer i interaktionen og demonstrere, at disse er konstruerede. En konstruktivistisk evaluering accepterer ikke uden videre, at synspunkter findes i den ydre verden, men påpeger, at disse synspunkter er skabt i en særlig ramme.

2. Falske modsætninger skabt af konventioner

Det kan lyde paradoksalt. Når evalueringer overholder videnskabelige spilleregler, er de ikke særlig anvendelige. Når evalueringer er anvendelige, overholdes videnskabelige

spilleregler ikke. Men sådan er det ikke. Problemet er den snævre definition af videnskab, som reelt indebærer, at væsentlige sider af menneskelig aktivitet udelades af det videnskabelige selskab. En metode findes ikke i et vakuum og kan ej heller standardiseres. Den standardiserede testsituation er karakteriseret ved, at der fokuseres på produktet mere end på processen, at forsøgspersonens reaktioner (responsiveness) negligeres, og at der ingen anvisninger gives. Testene antages at give et dækkende og repræsentativt billede af personens funktioner, og testene efterlader ingen mulighed for at undersøge differentielle effekter af forskellige instruktionsparadigmer. Dermed isoleres personen fra sin kontekst; færdigheder bliver individualiserede og skal sammenlignes med normer og standarder; ligesom det antages, at der er tale om en ukompliceret statistisk situation, som er repræsentativ for "evnen". Endelig antages forsøgspersonernes opfattelse af opgaven at være ens. Det foreløbige alternativ – konstruktivismen – gør op med sådanne overvejelser, men rummer risikoen for nihilisme og subjektivisme, som nok giver anvendelige resultater, men ikke videnskabelig indsigt. Evalueringsforskning må balancere på den ene side mellem sagernes kompleksitet og på den anden side en videnskabelig logik.

3. Evalueringsfunktion i udvikling af sociale indsatser

Det er ofte uforudsigeligt, hvornår en evaluering får betydning for udvikling af sociale indsatser, og betydningen har ikke nødvendigvis noget at gøre med evalueringens kvalitet. Dette er et paradoks i evalueringsforskning. Det virker som om, evalueringens kontekst har større betydning end evalueringens kvalitet. Kontekst er i denne forbindelse primært timing og institutionens parathed til at tage evalueringens resultater til sig (Cousins & Earl, 1992). Det har længe været erkendt, at evalueringer sjældent virker efter hensigten, hvis disse påtager sig en bedømmer-rolle, som i nogle tilfælde kan udvikle sig til en inkquisition. Det har også længe været erkendt, at evalueringer kan risikere at bidrage til potemkinkulisser; kunstige aktiviteter, der ikke har meget med virkeligheden at gøre.

Siden midten af 80'erne har vi været vidne til en omfangsrig forsøgsaktivitet i Danmark. Mængden af erfaringer er vokset dramatisk, og det har affødt bestræbelser på at systematisere disse erfaringer. Det har vist sig at være vanskelig end som så. Andre kan blive inspireret af et enkelt forsøg, men et helt forsøg kan sjældent spredes. Forsøg er som regel lokalt forankrede, og kun dele af forsøget kan spredes. Spredning af forsøgserfaringer synes at følge moden (Simmel, 1998) eller en darwinistisk udvælgelsesproces (Campbell & Russo, 1999) og ikke en bevidst strategi. Er sociale forsøg underlagt moden, tilfældige udvælgelser, eller er det muligt at designe et forsøg med de mest muligt effektive elementer? Erfaringer med sociale designs er endnu få og

har nok primært været begrænsede til den pædagogiske verden (Cherniss & Deegan, 2000). Design kan være baseret på en idé om, at delelementer i et eller flere forsøg kan isoleres og beskrives i den kontekst, hvori de forekommer. Delelementet kan siden sættes sammen med andre delelementer og derved udvikle sociale indsatser.

σ

Min konklusion på disse tre grundtemaer er, at evalueringer er afhængige af konventioner og et politisk spil om sandheden, men det indebærer ikke, at al viden i evalueringer er konventioner. Det indebærer en forståelse af, hvordan samtaler skaber og bliver skabt af de personer, der indgår i dem, men det indebærer også, at samtaler ikke kun er skabt af moden eller ved tilfældigheder, men bevidst kan konstrueres ud fra et kendskab til de relationer, der er mellem personer i bestemte positioner under bestemte rammer. Den detaljerede viden herom mangler vi endnu at udvikle.

4. Hvad er der på spil i sociale interventioner?

Dilemmaer, paradokser og modsætninger er udtryk for, at et problem ikke umiddelbart har en løsning, men må tackles anderledes. I forskningsverdenen ses ofte den løsning, at problemet forenkles og gøres til genstand for en måling. Denne forskningsstrategi har vist sin berettigelse, men også sine begrænsninger. Det er ikke nødvendigvis det eksperimentelle princip, det kniber med, men undersøgelsesdesignet, der ikke er tilpasset den praktiske verden, og som ikke er valgt på grund af dens muligheder for at udvikle en ny og bedre indsats. Social forskning kan blive ortodoks og fastholde et problem frem for at skabe udvikling.

Genstanden for denne forskning er det transformative forhold mellem person og gruppe/social intervention. Dette er ikke stedet, hvor jeg præsenterer teorier om, hvordan dette forhold etableres og ændres, men qua de erfaringer, der er fremlagt i denne bog, kan jeg opridse tre af de forudsætninger, der gør sig gældende for de transformationer, der finder sted.

1. Professionelles perspektiver adskiller sig fra deltagerens. Den professionelle vil have en tendens til at anskue et problem ud fra den profession, man er socialiseret ind i og ud fra den position, man indtager i forhold til deltageren. Et problems sociale repræsentation ser anderledes ud, afhængigt af positionen. Beskriver forskeren adfærd, forsvarer eller fremfører de svages stemmer indebærer det en indbyggede risiko for, at andre vinkler på den sociale relation ignoreres eller negligeres.

2. Interventionsmetoden kan drukne i et virvar af liv og imperativer og er kun en del af forklaringen på, at en social indsats får vedvarende virkninger. Selv om totalinstitutioner findes og omgiver mennesket fuldt og helt, er en social indsats alligevel kun en del af menneskers levede liv. Metoder kan derudover spænde ben for professionelles opfattelse af deltageren. Teorier er et anvendeligt redskab i vores erkendelse (Cole, 2003), men redskaber kan føre os på vildspor. Det sker bl.a., når redskabet styrer den måde, hvorpå det sociale problem opfattes. Tankefigurer kan overtage dataanalysen og blive til selvopfyldende profetier.

3. Situationer, begivenheder og episoder i sociale indsatser opstår som hændelser i hverdagen, men danner alligevel et sæt af begivenheder, som på afgørende vis præger deltageren og den professionelles handlinger. Mennesker skaber desuden en arbejdsdeling trods det, at mennesker oplever begivenheder forskelligt (Durkheim, 2000), og der findes ikke en enkelt konfiguration, der konstituerer alle begivenheder i et menneskeligt system. Den sociale konteksts betydning består i, at hyppigheden af talehandlinger ændres fra kontekst til kontekst, dvs. at ytringer i sociale programmer ikke er anderledes end ytringer uden for programmerne, men at hyppigheden er anderledes. Sociale interventioner rummer mange facetter og forandrer sig under implementering.

5. Gensidighed mellem forskning og praksis

Når snævre laboratorieundersøgelser udsættes for kritik, er gensvaret ofte at fremhæve gensidighed mellem teoriudvikling og praksis. Denne gensidighed rummer imidlertid en række problemer, hvor idéen om at isolere variabler fra deres kontekst er en af de væsentligste problemstillinger, der skal findes en løsning på. Den viden, der bliver omsat til praksis, er vanskelig at identificere og synes at følge andre logiske former end forskning og evaluering. Det er snarere sådan, at forhandlinger om forskning og evalueringer skaber en konvention om data, som får betydning for forskningens rækkevidde. Den i figuren antydede sammenhæng fra forskning over forsøg til implementering findes sjældent i rendyrket form, og der er snarere tale om konstant foranderlige vidensformer.

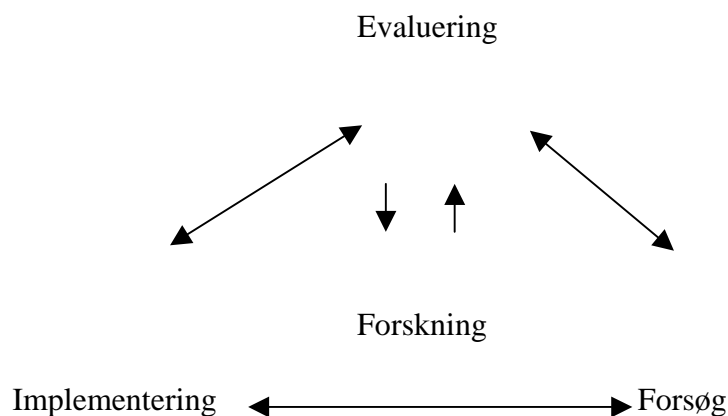
1. Evalueringer rummer et kriterium at vurdere ud fra og anvender eksisterende viden til at beskrive praksis. Evalueringsforskningens historie vidner om en række teoretiske og metodiske skift i fokus (Shadish, Cook & Leviton, 1991; Greene, 2000; Guba & Lincoln, 1989). Læser man historien med nutidens briller, vil man finde adskillige genkendelige træk fra tidens evalueringsdebat. Som Nevo (1986) skriver, kan næsten alt gøres til genstand for evaluering, og det er væsentligt at afgrænse sit objekt præcist med

henblik på at udvikle et evalueringsdesign. Et af de væsentlige problemer i evalueringsforskning er netop, at metoder og metodologier bliver sat op imod hinanden, uden at man gør sig klart, hvad der evalueres. I evalueringsforskning (Shadish et al, 1991) opfattes evaluering som en del af en problemløsningsproces, hvori fire elementer indgår: a) identifikation af et problem, b) generering og implementering af alternative løsninger, c) evaluering af disse alternativer, d) adoptere de løsninger, som resultaterne peger på

“Evaluation is just one part of a complex, interdependent, nonlinear set of problem-solving activities” (Shadish et al, 1991: 21).

Denne løbende non-lineære proces rummer i sig selv en interessant udvikling med adskillige involverede interesser knyttet dertil. Politikere varetager overordnede samfundsmæssige interesser, professionelle tager sig professionens etik og regler, klienten har klare personlige interesser, ligesom klientens pårørende og bekendte har deres interesser. Det er derfor relevant som evaluator at spørge, hvordan man indgår i denne komplicerede proces (se f.eks. Shadish et al, 1991: 30-35).

Figur 13: Samspillet mellem forskning, evaluering, forsøg og implementering

2. Kriteriet i forsøgsarbejde er at finde en løsning på et socialt problem, og forsøg opstår ikke sjældent på basis af lokale erfaringer med tidligere forsøg på problemløsning.

Forskning og evalueringer omsættes sjældent direkte til praktisk handling, men må fortolkes og tilpasses lokale begivenheder. Når en undersøgelse af mønsterbrydere viser, at gode relationer til en voksen betyder meget for mønsterbruddet, så er det ikke sikkert, at en offentlig indsats, der stiller gode relationer til rådighed, vil virke efter hensigten. Forsøgsstrategier kan følge den logik, der findes i forskning og evaluering, dvs. anvendelse af de principper, som er udviklet og beskrevet i teorier. I dansk kontekst findes der kun få forsøgsstrategier, der følger dette paradigme, og danske forsøgsprojekter udvikles ofte i den løse kobling mellem professioner, praksis og bureaukratisk logik. Forsøgsstrategier har en tendens til at gå i selvsving og initiere andre forsøg, der lukker aktuelle huller i sociale tiltag. Der er gjort adskillige forsøg på at samle den viden, som forsøg udvikler, og nogle generelle tendenser lader sig identificere, om end der også er store lakuner af den sociale verden, som er fraværende i forsøgsstrategierne (typisk institutioner). Chris Argyris ville argumentere som følger: En praktiker har ikke kontrol over alle faktorer i hverdagen og har heller ikke tid til at erhverve sig denne kontrol, men er ofte overladt til begivenhedernes tilfældighed. Der tages mange beslutninger hver dag i enhver institution; praktikerens lod er, at man ikke på samme tid kan tage utallige beslutninger om hverdagens begivenheder og samtidig hæve sig op over praksis og tage beslutning af kausal art.

3. Implementering handler om at omsætte erfaringer og tilpasse disse erfaringer til organisationen, udvikle organisationen og ledelse udgør da et væsentligt element. Cousins & Earl (1992) har fremhævet en række kendetegn, som fremmer brugen af evalueringens resultater. De seks faktorer er organisationens behov for information, de beslutninger, der skal træffes i organisationen, det politiske-organisatoriske klima i organisationen, konkurrerende informationer, personlige karakteristika ved beslutningstagere samt engagement i og modtagelighed over for evalueringens resultater.

6. Støjen og duellanterne

En evaluering handler om at bedømme noget ud fra en værdi. Når forskning evalueres, bedømmes den således ud fra herskende værdier (von Wright, 1995). Tilsvarende, når sociale projekter evalueres, sker dette ud fra herskende værdier, og dermed fastholdes det sociale felt i fastlagte måder at gøre tingene på. Evaluering er uundgåeligt en del af politik og værdier, og enhver evaluering er en forhandling om, på hvilket grundlag evalueringen skal foregå. Spørgsmålet om, hvem der skal bruge evalueringens resultater, er ofte mere diffust: det kan være administrativ ledelse, stakeholders, professionelle, deltagere, offentligheden. Mange 'stemmer' er på spil. Særlige paradigmer hersker og bliver fastholdt i evalueringer (Stern, 2004). Paradigmer er således nødvendige, men det

at rokke ved paradigmer sker ikke ved evalueringer eller ved at finde de bedste metoder i dette paradigme, men ved at bryde med paradigmet. Modstanden mod indgreb i den sociale virkelighed og ønsket om at iagttage virkeligheden, som den forekommer, fremmer ortodoksi og bevarer status quo. Fra deltagernes side indebærer denne strategi en decentring af subjektet, dvs. den hjælpsøgende person er ikke længere i søgelyset som den, der skal hjælpes, men er en person, der indgår i aktiviteter på lige fod med andre. Faremomentet er, at vægtfordelingen mellem dilemmaer og paradokser forskyder sig, påvirker feltet og skaber en modstand, der bliver vanskelig at overvinde.

Som state-of-the-art konklusion er den danske situation blevet postmoderne: der findes ingen god måde at udføre socialt arbejde på, og forskelligheden synes at indikere, at der findes en lang række forskellige måder, ligesom det er vanskeligt ud fra eksisterende evalueringer at definere de gode projekter. Der findes en parallel til denne situation. Morgan konkluderer i sin analyse af kontingensteorier, at

"(there is) no one best way of organizing. The appropriate form depends on the kind of task or environment with which one is dealing" (Morgan, 1986: 49).

Uden at det ekspliciteres, er det ofte et mål med evalueringen at finde løsninger på organisatoriske problemer. Det er forståeligt, men ikke desto mindre er der en del problemer forbundet hermed. Findes der løsninger på alle organisatoriske problemer? I enhver menneskebehandler organisation findes en social orden. En orden indebærer, at uorden reguleres og minimeres. Antropologen Fredrik Barth (1993) diskuterer dette problem og påpeger, at et samfund ikke kan være perfekt, dvs. uden uorden. Et samfund er snarere en orden, der skabes og vedligeholdes af en række processer, hvoraf nogle bidrager til forandringer. Maorier i New Zealand repræsenterer et ønske om at ændre samfundets orden og gennemfører en række aktioner for at nå målet. Spørgsmålet er ikke, om dette repræsenterer en uorden, men hvordan processerne er opstået – hvilke behov maoriernes ønsker er udtryk for. Barth påpeger, at samfundets orden er foranderlig, og at den orden/uorden, der konstateres på et givet tidspunkt, kan være meget anderledes end den orden/uorden, der konstateres på et andet tidspunkt. En konsekvens af Barths teori er, at det ikke giver mening at udtale sig om et samfunds orden – denne orden vil hele tiden være under forandring og en udtalelse herom kan være forældet i samme øjeblik, den fremsættes. En anden konsekvens af Barths teori må være, at de processer, der skabte en orden på et tidspunkt, er de samme processer, som skabte orden på et andet tidspunkt.

Videnskabelige debatter forudsætter en samstemmende dialog mellem parter; paradigmer. Inden for paradigmet hersker enighed, og samstemmigheden forudsætter bekæmpelsen af ”støj”; andres indblanding i dialogen. Medlemmer af et paradigme kan diskutere heftigt indbyrdes, have magtkampe og bekæmpe hinanden, men samstemmigheden forudsætter, at man samtidig i fællesskab bekæmper eksterne trusler; ”støjen”. Kampen mellem duellanterne optager vores opmærksomhed, mener Serres (1992), den egentlig fjende forbliver i det skjulte, og de egentlige skadesvirkninger forbliver usynlige. Vi ser to krigere diskutere og bekæmpe hinanden, glorificerer dem, helliggør dem. Vi ser ikke omkostningerne, bivirkningerne, skadesvirkningerne. Det fuldkomne system er afhængigt af dets dele og er skrøbeligt. Og det vil ikke kunne tilpasse sig forandringer.

LITTERATURLISTE

- Abbott, A. (2001). *Chaos of disciplines*. Chicago : University of Chicago Press
- Andersen, T. (2004). *Kontekst og personlighed*. Viborg: Forlaget PUC
- Argyris, C. (1975). Dangers in applying results from experimental social psychology. *American Psychologist*, 30, 469-485
- Argyris, C. (1990). *Overcoming Organizational Defenses*. Boston: Allyn & Bacon
- Argyris, C. (1996a). Actionable Knowledge: Design causality on the service of consequential theory. *Journal of Applied Behavioural Science*, 32, 4, 390ff
- Argyris, C. (1996b). Actionable Knowledge: Intent versus actuality. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 32, 441-444
- Barth, F. (1993). *Balinese Worlds*. The University of Chicago Press
- Bateson & Mead (1942)
- Bateson (1976)
- Belsky, J. (1993). Etiology of Child maltreatment. A developmental-ecological analysis. *Psychological Bulletin*, 114, 413-434
- Berger, P.L. & Luckmann, T. (1976). *Den samfundsskabte virkelighed*. Viborg: Lindhardt og Ringhof
- Birckmayer, J.D. & Weiss, C.H.(2000). Theory-Based Evaluation in Practice – What Do We Learn? *Evaluation Review*, 24, 407-431

- Breakwell, G.M., Hammond, S. & Fife-Schaw, C. (eds.)(2000). *Research Methods in Psychology*. London: Sage
- Brown, A. (1992). Design experiments: Theoretical and methodological challenges in creating complex interventions in classroom settings. *The journal of the learning sciences*, 2 (2), 141-178
- Burr, V. (2003). *Social constructionism*. London: Routledge
- Campbell, D.T. & Russo, M.J. (1999). *Social Experimentation*. Thousand Oaks: Sage.
- Campbell, D.T. & Stanley, J.C. (1972 org. 1963). *Eksperimentelle og quasi-eksperimentelle forskningsdesigns*. København: Hans Reitzel
- Campbell, D.T. (1999, org. 1984). Legacies of Logical Positivism and Beyond. I Campbell, D.T. / Russo, M.J. (eds.) *Social Experimentation*. Thousand Oaks: Sage.
- Cannell, C.F. & Kahn, R.L. (1968). Interviewing. In G. Lindey & E. Aronson: *Handbook of Social Psychology*. Reading, Mass.: Addison- Wesley
- Carr, A. (2002)(ed). *Prevention: What works with children and adolescents?* East Sussex: Brunner-Routledge
- Chalmers, A.F. (1995). *Hvad er videnskab?*. København: Gyldendal
- Cherniss, C. & Deegan, G. (2000). The creation of alternativ settings. In Rappaport, J. & Seidman, E. (eds.). *Handbook of Community Psychology*. New York: Kluwer academic
- Christensen, S. & Kreiner, K. (1991). *Projektledeelse i løst koblede systemer – ledelse og læring i en fuldkommen verden*. København: Jurist- og Økonomforbundets forlag
- Claesen, J. (1999)(ed.). *Comparative social policy. Concepts, theories and methods*. Oxford: Blackwell
- Cole, M. (2003). *Kulturpsykologi*. København: Hans Reitzel
- Collin, F. (1998). Socialkonstruktivisme og den sociale virkelighed. In M. Järvinen & M. Bertilsson (eds.) *Socialkonstruktivisme: bidrag til en kritisk diskussion* København: Hans Reitzels Forlag.
- Cook, T.D. (2000). Toward a practical theory of external validity. In Bickman, L. (ed.). *Validity & Social experimentation*. Thousand Oaks: Sage
- Cook, T.D. & Shadish, W.R. (1994). Social experiments: Some development over the past fifteen years. *Annual Review of Psychology*, 45, 545-80

- Cousins, J.B. & Earl, L.M. (1992). The Case of Participative Evaluation. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 14, 4, 397-418
- Cronbach, L.J. (1982). Designing evaluations of educational and social programs. San Francisco: Jossey-Bass
- Cullen, J. (1998). The Needle and the Damage Done: Research, Action Research and the Organizational and Social Construction of Health in the "International Societies". *Human Relations*, 51, 12, 1543-1564.
- Dahler-Larsen, P. & Krogstrup, H.K. (2003). *Nye veje i evaluering*. Århus: Systime
- Dahlgren, L-O. (1984). Learning conceptions and outcomes. In F. Marton, D. Hounsell & N. Entwistle: *The experience of Learning*. Edinburgh: Scottish Academic Press.
- Dalton, J.H., Elias, M.J. & Wandersman, A. (2001). *Community Psychology. Linking individuals and Communities*. Belmont, CA: Wadsworth
- Davies, B. & Harré, R. (1990). Positioning: The discursive production of selves. *Journal for the theory of social science*, 20, 2990, 43-63
- Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (2000). Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research. In N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (eds.). *Handbook of qualitative research; Second edition*. Thousand Oaks: Sage
- Donaldson, S.I. & Gooler, L.E. (2002) Theory-Driven Evaluation of the Work and Health Initiative: A Focus on Winning New Jobs. *American Journal of Evaluation*, 23, 341-346
- Donaldson, S.I., Gooler, L.E. & Scriven, M. (2002). Strategies for managing evaluation anxiety: Toward a psychology of program evaluation. *American Journal of Evaluation*, 23, 261-273
- Donaldson, S.I., Scriven, M. & Mahwah, N.J. (2003). *Evaluation social programs and problems: visions for the New Millennium*. USA: APA
- Dreier Ole. *Psykosocial behandling, en teori om et praksisområde*. København: Dansk psykologisk Forlag 1993.
- Durkheim, E. (2000). *Om den sociale arbejdsdeling*. København: Hans Reitzels Forlag
- Edwards, D.J.A. (1996). Case Study Research. In Reineke, M.A., Dattilio, F.M. & Freeman, A (eds.). *Cognitive Therapy with children and Adolescents*.
- Eisner, E.W. (1991) *The enlightened Eye*. New York: MacMillan

- Engeström, Y, Virkkunen, J., Helle, M., Pihlaja, J. & Poikela, R. (in press). The change laboratory as a tool for transforming work.
- Favrholdt, D. (1999). *Filosofisk codex*. København: Gyldendal.
- Fineman, S. & Sturdy, A. (1999). The Emotions of Control: A qualitative exploration of environmental regulation. *Human Relations*, 52, 5, 631-663
- Flyvbjerg, B. (1991). *Rationalitet og magt*. København: Akademisk Forlag
- Forss, K., Rebien, C.C. & Carlson, J. (2002). Process use of evaluations. *Evaluation*, 8 (1), 29-45.
- Foucault (2001, oprindeligt 1971): *Talens forfatning*. København: Hans Reitzel
- Friman, P.C., Jones, M., Smith, G., Daly, D.L. & Larzelere, R (1997). Decreasing disruptive behavior by adolescent boys in residential care by increasing their positive to negative interactional ratios. *Behavior Modification*, 21, 4, 470-486
- Geertz, C. (1973) *The interpretation of Cultures*. NY: Basic Books
- Gergen, K.J. & Thatchenkery, T.J. (1996a). Organization science as social construction: Postmodern Potentials. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 32, 356-377
- Gergen, K.J. & Thatchenkery, T.J. (1996b). Developing dialogue for discerning differences. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 32, 428-433
- Gergen, K.J. (1994). *Towards the transformation in social knowledge*. London: Sage
- Gergen, K.J. (1997a). The place of the Psyche in a Constructed World. *Theory and Psychology*,
- Gergen, K.J. (1998a). Narrative, Moral Identity and Historical Consciousness: a Social Constructionist Account. In J. Straub (ed.) *Identitat und historisches Bewusstsein*. Frankfurt: Suhrkamp
- Gergen, K.J. (1998b). The Ordinary, the Original and the Believable in Psychology's Construction of the Person*. In B. Bayer & J. Shotter (eds.) *Reconstructing the psychological subject*. London: Sage
- Gergen, K.J. (1997b). Social Theory in Context: Relational Humanism. In J. Greenwood (Ed.) *The mark of the social*. New York: Rowman and Littlefield
- Gergen, M.M. & Gergen, K.J. (2000) Qualitative inquiry: Tensions and transformations. In Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (eds.). *Handbook of Qualitative Research*. Second edition. Thousand Oaks: Sage

- Giorgi, A. (1992). An exploratory phenomenological psychological approach to the experience of the moral sense. *Journal of phenomenological psychology*, 23, 1, 50-86
- Giorgi, A. (1994). A phenomenological perspective on certain qualitative research methods. *Journal of phenomenological psychology*, 25, 2, 190-220
- Gorman, D.M. (2003). Prevention programs and scientific nonsense. *Policy Review*, 1. Marts 2003
- Greene, J.C. (2000). Understanding Social Programs Through Evaluation. In N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (eds.). *Handbook of qualitative research; Second edition*. Thousand Oaks: Sage
- Greenwood, D.J. & Levin, M. (2000). Reconstructing the Relationships Between Universities and Society Through Action Research. In N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (eds.). *Handbook of qualitative research; Second edition*. Thousand Oaks: Sage
- Greenwood, J.D. (1989). *Explanation and Experiment in social psychological Science*. New York: Springer Verlag
- Gregory, A. (2000). Problematizing Participation. *Evaluation*, 6, 179-199
- Grønmo, S. (1982). Forholdet mellom kvalitative og kvantitative metoder I samfunnsforskningen. I holter, H. & Kalleberg, R. (red.). *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget
- Guba & Lincoln, Y. (1989). *Fourth generation evaluation*. London: Sage
- Gustavsen, B. (1996). Development and the social sciences. In.: Toulmin & Gustavsen (1996). *Beyond Theory. Changing organizations through participation*. Amsterdam: John Benjamin.
- Hansen, F. (1979). Måleproblemer i samfundsvidenskaberne. København: NNF
- Haug, F. (1981). Dialektisk teori og empirisk metodik. *Udkast*, 1981, 8-26
- Hedegaard, M. (1995). *Tænkning, viden, udvikling*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Heller, F. (1998). Influence at work: A 25-year Program of Research. *Human Relations*, 51, 12, 1425-1456.
- Henggeler, S.W. (1999). Multisystemic Therapy: An overview of clinical procedures, outcomes, and policy implications. *Child Psychology & Psychiatry Review*, 4, 1, 2-10.
- Hills, D. (1998). Engaging New Social Movements. *Human Relations*, 51, 12, 1457-1476.

- Hjort, H. (1975). Om å forstå det almene gjennom det særegne. I Holter, H., Henriksen, H.V., Gjertsen, A. & Hjort, H. (1975). *Familien i klassesamfunnet*. Oslo: Pax
- Hundeide, K. (2004): *Børns livsverden og sociokulturelle rammer*. København: Akademisk forlag
- Janesick, V.J. (2000) The choreography of qualitative research design: Menuets, improvisations and Crystallization. In Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (eds.). *Handbook of Qualitative Resarch*. Second edition. Thousand Oaks: Sage
- Jørgensen, B.B (2001). *Nye tider og usædvanlige fællesskaber*. København: Nordisk Forlag A/S
- Karpatschof, B. (2006): *Udforskning i psykologien. De kvantitative metoder*. København: Akademisk forlag
- Kazi, M.A.F. (1996). Single-case evaluation in the Public Sector Using a Combination of Approaches. *Evaluation*, 2, 85-97
- Kelly, J.G. (1986): Context and Process: An ecological view of the independence of practice and research. *American journal of community psychology*, 14, 6, 581-589
- Kemmis, S. & McTaggart, R.M. (2000) Participatory action research. In Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (eds.). *Handbook of Qualitative Resarch*. Second edition. Thousand Oaks: Sage
- Kimble, G.A. (1992). Psychology from the Standpoint of a Generalist. In Kazdin, A.E. (ed). *Methodological Issues & Strategies in Clinical Research*. Washington, D.C.: APA
- Kincheloe, J.L. & McLaren, P. (2000) Rethinking critical theory and qualitative research. In Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (eds.). *Handbook of Qualitative Research*. Second edition. Thousand Oaks: Sage
- Kristensen, O.S. & Hvolbøl, C. (1980): Karakterer - mål og middel ved indlæring. *Psykologisk Skriftserie Aarhus*, no.7, vol.5.
- Kristensen, O.S. (1992). *At komme igang igen. En undersøgelse af 237 aktiveringsprojekter, støttet af Socialministeriets UdviklingsMidler*. Århus: Forlaget Praxis & Psykologisk Institut.
- Kristensen, O.S. (2001). Organisationen som kulturelt fænomen. *Psyke & Logos*, 22, 1, 303-321
- Kristensen, O.S. (2003). *Anbringelse uden for eget hjem*. Viborg: Forlaget PUC

- Kristensen, O.S. (2004). Changing goals and intentions among participants in neuropsychological rehabilitation: An explorative case study evaluation. *Brain Injury*, 18, 10, 1049-1062
- Kristensen, O.S., Ahlgreen, B. & Skou, C.V. (1993). *Der er brug for alle. En procesevaluering af Socialministeriets kommuneprojekt*. Hinnerup: Forlaget Praxis.
- Kurtz, S. (2001). *National review Online*, december 5 and 11, 2001.
- Kvale, S. & Nielsen, K. (2003). *Praktikkens læringslandskab; At lære gennem arbejde*. København: Akademisk Forlag.
- Kvale, S. (1980)
- Kvale, S. (1983). The Qualitative Research Interview. A Phenomenological and a Hermeneutical Mode of Understanding. *Journal of Phenomenological Psychology*, 14, 2, 171-196.
- Kvale, S. (1996). *Interviews. An Introduction to the Qualitative Research Interview*. Thousand Oaks: Sage Publ.
- Larsen, J.E. (2003). Aktiveringspolitikens mange ansigter - den locale aktiveringsindsats i Kgs. Enghave som case. I Andersen, J., Beck, A-m.T., Kristensen, C.J. & Larsen, J.E. (red.) *Empowerment i storbyens rum*. København: Hans Reitzel.
- Latour, B. (1987). *Science in action*. Cambridge: Harvard University Press
- Lave, J. (2003). Læring i praksis. Kalundborg produktionsskole. I Lave, J. & Wenger, E.: *Situeret læring og andre tekster*. København: Hans Reitzel
- Lazarus, R.S. (1991). *Emotion and adaptation*. New York: Oxford University Press
- Levine, M. & Perkins, D.V. (1997). *Principles of community psychology : perspectives and applications*. New York : Oxford University Press
- Lewin, K. (1948). *Resolving social conflicts. Selected papers on group dynamics*. New York: Harper & Row.
- Lincoln, Y.S. & Denzin, N.K. (2000) The seventh moment: Out of the past. In Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (eds.). *Handbook of Qualitative Research*. Second edition. Thousand Oaks: Sage
- Linehan, C. & McCarthy, J. (2000). Positioning in practice: Understanding participation in the Social World. *Journal for the Theory of Social Behavior*, 30(4), 435-453.

- Lipsey, M.W. & Cordray, D.S. (2000). Evaluation Methods for Social Intervention. *Annual Review of Psychology*, 2000, vol. XX, 345-375
- Luhman, N. (2002). Inklusion og eksklusion. *Distinktion*, 4, 121-140
- Maaløe, E. (1996). *Case studier af og om mennesker i organisationer*. København: Akademisk forlag
- Marthinsen, E. (2003). Forskning i praksisfeltet - Å udvikle "et sinn for læring". www.svt.ntnu.no/ish/forsa/praksisforsk.html
<<http://www.svt.ntnu.no/ish/forsa/praksisforsk.html>>
- Marthinsen, E. (2005). Praksisbasert forskning i sosialtjenesten. www.svt.ntnu.no/ish/forsa/praksisforsk.html
- Marton, F. (1983). Beyond Individual Differences. *Educational Psychology*, 3, 3-4, 289-303
- Marx, K. & Engels, F. (1976). Fragebogen für Arbeiter. *Karl Marx Friedrich Engels Werke, band 19*. Berlin: Dietz Verlag Berlin
- Mead, G.H. (1934). *Mind, self & society*. Chicago: The University of Chicago Press
- Merleau-Ponty, M. (1994, org. 1945). *Kroppens fænomenologi*. København: Det lille forlag
- Michell, J. (2003). The Quantitative Imperative. Positivism, Naïve realism, and the place of qualitative methods in psychology. *Theory & Psychology*, 13, 1, 5-31
- Miles, M.B. & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis*. Thousand Oaks: Sage
- Morgan, G. (1986). *Images of organizations*. London: Sage.
- Morse, J.M. (2000). Editorial. *Qualitative Health Research*, 10, 6.
- Mortensen, N. (2004). *Det paradoksale samfund*. København: Hans Reitzels Forlag
- Nevo, D. (1986) Conceptualization of Educational evaluation: An analytical review of literature. In House, E.R. (ed). *New directions in educational evaluation*. London: Falmer Press
- Nissen M. *Projekt gadebørn*. Frederikshavn: Dafolo 2001.
- Noblit, G.V. & Hare, R.D. (1988). *Meta-ethnography : synthesizing qualitative studies*. Beverly Hills, Calif. : Sage
- Nuttin, J. (1985). *Future time perspective and motivation*. Leuven: University Press

- Olsen, H. (2001). *Sprogforståelse og hukommelse i danske surveyundersøgelser*. Kbh. : Socialforskningsinstituttet
- Parlett, M. & Hamilton, D. (1976). Evaluation as illumination. In G. Glass (ed). *Evaluation Studies Review Annual*, 1, 140-157
- Pawson, R. & Tilley, N. (1997). *Realistic evaluation*. London: Sage
- Pawson, R. & Tilley, N. (2001). Realistic evaluation bloodlines. *The American Journal of Evaluation*, 22, 317-324
- Pedersen, K.M. (1979). *Effektmålingers teori og metode*. København: AKF
- Petersen, E., Kristensen, O.S, Sommerlund, B. & Sabroe, K.E. (1986). *Danskerne tilværelse under krisen*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Petrosino, A. (2000). Mediators and Moderators in the Evaluation of Programs for Children. *Evaluation Review*, 24, 47-72
- Polkinghorne, D. (1992). Postmodern Epistemology of Practice. In S.Kvale: *Psychology and Postmodernism*. London: Sage
- Popper, K.R. (1973). *Kritisk rationalisme*. København: Nyt Nordisk Forlag.
- Potter, J. & Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology*. London: Sage.
- Printz, L. (1983). *Organisationsudvikling af erhvervsvirksomheder*. København: NNF
- Prochaska, J.O. DiClemente, C. C.; Norcross, J. C. (1992). In search of how people change: applications to addictive behaviors. *American Psychologist*, 47(9), 1102-1114
- Ramian, K. (2004). *Praksisforskning i socialt arbejde*. Center for evaluering i psykiatrien i Aarhus amt. www.ceps.suite.dk
- Rasch, G. (1972). Objektivitet i samfundsvidenskaberne - et metodeproblem. *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 3-4, 161-196
- Reason, P. (1988). Introduction. I Reason, P. (ed.) *Human Inquiry in Action*. London: Sage.
- Rebien, C.C. (1996). Participatory Evaluation of Development Assistance; Dealing with Power and Facilitative Learning. *Evaluation*, 2, 151-171
- Robson, C. (1993) *Real World Research*. Osford: Blackwell
- Rossi, P.H. & Freeman, H.E. (1989). *Evaluation. A systematic Approach*. London: Sage

- Sacks, O. (1998). *Manden der forvekslede sin kone med en hat : beretninger om sindets fantastiske virkelighed*. Kbh.: Spektrum.
- Sarason, S.B. (1972). *The creation of settings and the future societies*. San Francisco, Washington, London : Jossey-Bass
- Sarbin, T.R. & Kitsuse, J.I. (1994). *Constructing the social*. London: Sage
- Saxe, L. & Fine, M. (1981). *Social experiments*. London: Sage
- Sayer, A. (2002): *Realism and Social Science*. London: Sage
- Schein, E. H. (1987). *The clinical perspective in fieldwork*. Newbury Park: Sage
- Scheurich, J.J. (1997). *Research Method in the postmodern*. London: Falmer Press
- Schoenwald, S.K., Brown, T.L. & Henggeler, S.W. (2000). Inside Multisystemic therapy: Therapist, supervisory, and program practices. *Journal of Emotional & Behavioral Disorders*, 8, 2, 113ff
- Schwartz, I. (2004). Forskernetværkskonference – begreb om og for praksis. Oplæg. www.praksisforskning.dk
- Scriven, M. (1997). Truth and objectivity in evaluation. Chelimsky, E & Shadish, E.R. (eds.). *Evaluation for the 21st century. A handbook*. Thousand Oaks: Sage
- Scriven, M. (1999). The fine line between evaluation and explanation. *Research on social work practice*, 9 (4), 521-524
- Sechrest, L., McKnight, P. & McKnight, K. (1996). Calibration of Measures for Psychotherapy Outcome Studies. *American Psychologist*, 51, 1065-1071
- Serres, M. (1992). *Naturpagten*. København. Rhodos
- Serres, M. (1998). *Genese*. København: Gyldendal
- Shadish, W.R. & Sweeney, R.B. (1991). Mediators and Moderators in Meta-Analysis: There's a Reason we Don't Let Dodo Birds Tell Us Which Psychotherapies Should Have Prizes. *Journal of Consulting And Clinical Psychology*, 59
- Shadish, W.R., Cook, T.D. & Leviton, L.C. (1991). *Foundations of Program Evaluation. Theories of Practice*. Newbury Park: Sage
- Sheldon, B. (2001). The Validity of Evidence-Based Practice in Social Work: A Reply to Stephen Webb. *British Journal of Social Work*, 31, 801-809
- Shotter, J. (1993). *Conversational realities; Constructing Life through Language*. London: Sage

- Simali, L.M. & Kincheloe, J.L. (1999). *What is indigenous knowledge?* New York: Falmer press
- Simmel, G. (1998). *Moden*. I Simmel, G.: *Hvordan er samfundet muligt?*. København: Gyldendal
- Smith, J.A., Harré, R. & Langenhove, L.V. (1995). *Rethinking methods in psychology*. London: Sage
- Stake, R.E. (1995). *The art of Case Study Research*. London: Sage
- Stake, R.E. (2000). Case studies. In Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (eds.). *Handbook of Qualitative Research*. Second edition. Thousand Oaks: Sage
- Stern, E. (2004). What shapes european evaluation? A personal reflection. *Evaluation*, 10, 1, 7-15
- Strauss, A. & Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park: Sage
- Strupp, H.H. & Hadley, S.W. (1977). A tripartite model of mental health and therapeutic outcome: With special reference to negative effects in psychotherapy. *American Psychologist*, 32 (3), 187-196
- Sunesson, S. (1981). *Byråkrati och historia*. Lund: Arkiv Forlag.
- Tesch, R. (1990). *Qualitative Research Analysis Types & Software Tools*. New York: Falmer Press.
- Trickett, E.J. & Zlotzow, S.F. (1990): Ecology and disordered behavior. In Leone, P.E. (ed): *Understanding troubled and troubling youth*. Newbury Park: Sage
- Trillingsgaard, A. (2001). *Skolens blinde øje*. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Trinder, L. (2000). Evidence-Based Practice in Social Work and Probation. In L. Trinder with S. Reynolds (eds.). *Evidence-Based Practice a Critical Appraisal*. Oxford: Blackwell Science Ltd
- Vidich, A.J. & Lyman, S.M. (2000). Qualitative Methods: Their History in Sociology and Anthropology. In N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (eds.). *Handbook of qualitative research; Second edition*. Thousand Oaks: Sage.
- Von Wright, G.H. (1995). *Videnskab og fornuft*. Gylling: Systime.
- Webb, S.A. (2001). Some Considerations on the Validity of Evidence-based Practice in Social Work. *British Journal of Social Work*, 31, 57-79
- Weick. K. (2003) *Making sense of the organization*. Oxford : Blackwell Publishers

- Weiss, C.H. (1997). How can theory-based evaluation make greater headway?
Evaluation Review, 21(4), 501-524
- Weiss, C.H. (1998). *Evaluation, second edition*. New Jersey: Prentice Hall
- Wenneberg, S.B. (2002). *Socialkonstruktivisme; positioner, problemer o perspektiver*.
Frederiksberg: Samfundslitteratur
- Yin, R. (1989, oprindeligt 1984). *Case-Study Research*. London: Sage